

Олесь Гончар

Берег любви

«Берег любові» Олесь Гончара — побутово-пригодницький роман, в якому поєднані романтичні і реалістичні тенденції.

Світову славу письменнику принесли романи «Собор», «Прапорonosці», «Тронка», «Берег любові», «Людина і зброя», повісті «Бригантина», «Далекі вогнища», новели «Модри Камінь», «За мить щастя». Олесь Гончар — видатний український письменник, автор соціально-психологічних та філософських романів, повістей та новел.

Олесь Гончар

БЕРЕГ ЛЮБОВІ

I

У білі, сліпучі дні весни чи раннього літа дівчата з місцевого медучилища проводять на території фортеці, заняття з протиповітряної оборони. З ношами, у важкому спецодязі, з сумками Червоного Хреста через плече, розсипавшись по замковому пустирищу, юні медички з сміхом долають уявну радіоактивну зону, долають учбову смерть і все когось рятують, рятують, рятують...

Територія між валами саме для таких ученьями, горби, бур'яни. Щоліта в ямах археологи знаходять собі роботу, на пагорбах кози космічної ери пасуться. Споруда римських чи й ще раніших часів, фортеця давно вже нікого не відлякує. В бійницях гніздяться птахи. На вежах туристи лишають плями своїх автографів. Лише з моря фортеця ще й має вигляд: здалека відкривається морякам її силует на скелястій кручі над лиманом, над білим, виноградним містечком. Є загадковість у вежах її, пам'ять часів, відгомін давніх пристрастей...

Де колись римлянин чи турок зубами скреготів, тягнучи в укріплення свою розпатлану жертву, нині медички весело перебігають між валами, крізь протигазні маски сміються очима до перехожих.

А в перерві між заняттями, посідавши на мурах, де провіває вітерець, далеко біліють у своїх халатиках, наче табунчик гусей, у люстерка позиркують та ласують морозивом, що його продає коло фортечної брами тітуся з місцевої торговельної мережі. Дівчата хоча притомлені, та водночас і вдоволені щойно пережитою напругою, ніби й справді їм вдалося когось порятувати. Пересміхаються, жартами зачіпають археологів, що риються в одній із ям поблизу, зігнуто блищать голими спітнілими спинами, ну просто — як римські раби в каменоломнях! Лицарі науки, щось там вони все шкребуть, все шукають уперто, байдужі до всього на світі, крім своїх вічних черепків.

— Хоч би показали свій роздобуток! — догукують медички. — Що там у них, у античних?

— Міцна була любов? Міцніша, ніж тепер?

— А поета свого чого ж так далеко загнали?

— Співця кохання! Ух, варвари!

Сміх на мурах, відповіді од археологів нема. Ніби не чують, поглинуті своїм. Працювати доводиться в духотняві, яма налита спекою. Позгиналися заклопотано, рідко котрий і озирнеться в цей бік, де ясніють на мурах лукаві дівочі обличчя, де смагли струнки ноженята вилискують туго, ждучи вечірніх танців.

Коли випаде так, що під час занять з дівчатами буде Віра Костянтинівна, улюблена викладачка, то юні медички свою увагу більше віддаватимуть їй. З місією Червоного Хреста в далекій південній країні була, нещодавно повернулася звідти, — це так цікаво, розкажіть нам що-небудь іще, Віро Костянтинівно, про ту вашу золоту Бенгалію, де наші журавлі зимують... Тож-бо країна поетів, країна вічної весни, любові, чорних очей, сліпучих усмішок, пластики рук жіночих, що вміють промовити, зачарувати навіть змію...

Ось вона стоїть дибки, гігантська рептилія, головою поводить, стежить за танцівницею, що зовсім близько перед нею теж по-зміїному в'ється у танку, трясє плечима, мов розшаленіла циганка в рясних своїх спідницях...

А Віра Костянтинівна чомусь не дуже й охоча сьогодні до розповідей: обличчя в задумі, очі у присмутку. Коли ж заговорить, то вже не безжурний танок дівчатам вихриться — побачать натовпи голодних дітей, знеможених матерів, звідусіль простягнуті кістляві, у струп'ях руки, розпалені очі, що волають твоєї допомоги... Пункт Червоного Хреста працює цілісіньку ніч, він весь час в облозі, лемент голосів не вчуває, роздаєш і роздаєш нещасним свої ліки та пайки, а жадаючих не меншає, і сама ти вже з ніг падаєш від перевиснаги й млості безсонних бенгальських ночей, що їх краси так і не встигаєш помітити... Вічнозелений міфічний едем, місце прописки прародителів наших! Липка, задушна ніч, повалені холерою люди стогнуть за брезентом твого намету, і саму тебе, зморену, звалює сон, снується якась фантастика, баба-яга виринає у білім медичнім халаті, повіки розклепиш — чудисько потворне, що його як і звати не знаєш, — сторожко сидить на ящиках з продуктами та медикаментами. Маленька бенгальська рептилія, схожа па польову ящірку твого дитинства. Може, далекий нащадок того змія, що спокусив колись Єву? Насторожилось, дивиться, аж моторошно стає: а що, як стрибне? Неотруйне чи, може, смертельне?..

А потім несе тебе вертоліт у найдальші райони, і земля під тобою всуціль залита водами грандіозної повені, зрідка лише прозирають незатоплені верхівки дерев, нема тобі де Приземлитись, а коли нарешті знайдеться місце, то знову чекає на тебе те ж саме: вологе, парке повітря тропіків, зелені хмари москітів, і безліч рук, простягнутих навстріч, і жага рятунку в перестражданих незнайомих очах...

— Москіти, вони, мабуть, жалять так само, як і наші комарі?

— Болючіше. Та ще й вірус москітної гарячки розносять.

— Жах!

— Віро Костянтинівно, а що все-таки ви почували там?

— Почувала, дівоньки, що — мушу, повинна. Як ото мовиться: місія така тобі випала — рятувати...

Голос її спокійний, для них це голос фронтовички, тієї, що фото її — усміхненої, зовсім юної дівчини в шапці-вушанці — можна побачити на Дошці слави в їхньому медучилищі!. Такою вона була, їхня Віра Костянтинівна, що, посріблена тепер сивиною, з поглядом пригаслим, сидить серед них, з обличчям аж ніяк не першої молодості. Невже мине час, і вони, її вихованки, теж стануть такими?

Інна Ягнич, гордість училища, кругла відмінниця, та ще й поетеса,¹ з відстороні вглядається в змарніле обличчя наставниці, обличчя, що й фронтові стужі бачило і від москітних жалінь розпухало, та все ж і після всього зберігає в собі якусь майже материнську лагідність. Для дівчини це, певне, має значення, вона запитусь серйозним тоном:

— Віро Костівно, дозвольте ще одне... Кажуть, що там, де побуваєш, лишається частка твого серця. Ви як вважаєте?

— Мабуть, лишається.

— О, це небезпечно, — розглядаючи в люстерко свої довгі вії, зіронізувала Світлана Вусик. — Там частка та ще десь частка... Боюсь, чи не виникнуть на цьому ґрунті явища серцевої недостатності?

— Щедрому серцю недостатність не загрожує, — аж трохи образилась викладачка. — А якщо ти так настроєна...

— Та я пожартувала, — зі сміхом виправдується Світлана. — Пробачте.

— Що тут пробачати... Колись зрозумієш, чому стає багатшим той, хто роздає...

Віра Костянтинівна особа самолюбива, з неї тепер не скоро видобудеш слово, проте дівчатам і далі мовби вгадуються її думки: для доброго діла серця не шкодуй, казала вам і кажу. Може, випадє, дівоньки, так, що котрійсь із вас самій незабаром доведеться звідати тих тропіків, — тоді переконаєтесь, на що людське серце здатне... Серед потопних каламутних вод приземлюватиметься літак Аерофлоту з рятівним вантажем Червоного Хреста. Бетонної смуги буде так мало, що при посадці горітиме гума на колесах літака, з них полум'я збиватимуть вогнегасниками... І не буде води іншої, як з мікробами, і слова не буде страшнішого, як слово «епідемія», і почуватимеш іноді до сліз давучий відчай перед масштабами лиха, перед повсюдністю бруду, антисанітарії, перед міриадами збудників найжахливіших хвороб, — однак, долаючи хвилини зневіри, знов і знов ставатимеш до діла, йтимеш у наступ на все оте безмежне лихо, на кожному кроці ризикуватимеш собою, життям своїм, так, так, життям, хоч і самій жити хочеться, не менше, дівчатка, ніж вам...

Десь лютують епідемії, шторми ревуть, розтросуючи кораблі, а тут така тиша, така сліпучість. Зрідка промчить «Метеор», що обслуговує надбережжя, пропливе десь аж на обрії судно і зникне в морській далечі. Знайома баржа незрушно стоїть на чималій відстані від берега — насмоктує для будов чорний пісок з морського дна. В іншому місці уже багато днів працюють водолази — підіймають суховантажне судно, що, розбомблене, затонуло в цих водах у 1941 році. Ішло воно того літа із зерном, пшениці було повно в його трюмах, кажуть, вона й під водою збереглась, тільки почорніла. Добуваючись до затонулої пшениці, водолази цілком випадково натрапили на рештки античного міста, що теж свого часу опинилося під водою, — ним тепер зацікавились і ці черствяки археологи.

Звичністю, буденністю позначене тут для медичок життя. Лише зрідка — раз або двічі на рік — з'явиться з-за обрії «Оріон», навчальний вітрильник, що, повен хлопців-курсантів із морехідки, звідкись повертаючись чи вирушаючи кудись, пройде в гордовитій недосяжності мимо цих берегів. Мовби в стані цілковитої невагомості пропливе, зовсім якийсь нереальний, ніби казками навіяний, повногруддям своїх вітрил скоріше схожий на видиво із дівочих сліпучих снів. Пройшов, розтанув, нема. Але той день запам'ятається медичкам надовго. Не раз вам, дівчатка, змайне в уяві міражний ваш «Оріон»: на білу небесну хмарину схожий, вирине серед отих вод, де зараз трудиться знайома баржа з своїм невичерпним чорним піском, і не встигнеш надивитись, як він уже й зник за обрієм, наче й не було...

Дівчат уже розподілено, кожна має призначення на роботу. Майбутні медсестри та фельдшерці! роз'їдуться вони хто куди, одна радіє призначенню, а друга засмучується, ця виходить від комісії з усмішкою, а та — в чорних сльозах.² Інну Ягнич у день розподілу щастя не минуло, вискочила з кабінету усміхнена, хоч останнім часом дівчата не часто бачать Інну такою, скоріш застанеш її в задумі, — на те в дівчини є свої, досить делікатні причини.

— Хто куди, а я в Кураївку! — весело сказала в коридорі до подруг.

Отже, згідно з бажанням. Для надійності перед цим надійшов з Кураївки виклик на неї, голова колгоспу просив направити Інну Ягнич в рідне село, і, безперечно, це теж було вагомою краплею на розподільчі

¹ Її пісню виконує самодіяльний хор медичок.

² Туш із вії ручаями тече.

терези. Адже виклик належав не абикому, а знаменитому Чередниченкові, що його знає вся область: колишній комбайнер, а тепер голова передового на все узбережжя господарства, Герой Соціалістичної Праці, людина в силі — спробуй до такого не прислухатись.

І вона, Інна, здається, справді-таки рада, що повернеться додому, що відтепер буде виганяти хвороби із своїх кураївських односельців. Одним з тих «Метеорів» незабаром і помчиться, звихрюючи воду, полишивши іншим цю свою дівочу фортецю з її козами та сивими бур'янами. Зустріне десь там її інший ландшафт — відкритий приморський степ, рівний, як футбольне поле, з низькою ламаною смугою суходолу, в якій ще з моря помітиш рудий шар глини, а по ній зверху виразну, нескінченну тасьму чорнозему, що його разом з травою, з корінням пирію рік у рік відвалюють, безповоротно розкришують осінні шторми.

— З твоїми оцінками, Інно, могли б запропонувати тобі що-небудь і краще, — сказала Клава Приходько, яка хоч і дружила з Ягнич, але завжди їй трохи заздрила. — Чому б не кудись у першокласний санаторій, під магнолії та кипариси?.. А вони тобі Кураївку.

— Сама забажала.

— І не шкодуєш?

— Ні.

Проте саме зараз і ворухнувся сумнів у її душі: чи справді не шкодує? Чи буде щасливим для неї цей кураївський варіант? Може, ще, дівчино, заволаєш, та буде пізно? Знає, який там рай, на тих сільських медпунктах: самій треба й за лікаря, й за фармацевта, а з медикаментами перебої, стерильних бинтів не допросишся, марлі ні метра... О, досить певно уявляє вона свою кураївську перспективу: йтимуть до тебе механізатори з кривавими саднами на руках, із свіжих ран змиватимеш степову пилюку, бо виробничі травми ще, на жаль, там не рідкість, особливо вночі. Йтимуть жінки з своїми за давними хворобами, каверзливі пенсіонери вимагатимуть безсмертя, муситимеш вибивати кожне місце в кущовій лікарні, адже будівництво своєї ще й досі тільки вирішується, а в тій «укрупненій», кущовій місць не вистачає — іноді хворі навіть у коридорах лежать. Буде, буде тобі, дівонько, клопотів, не занудьгуєш...

— Золота Бенгалія ваша, дівоньки, — сказала Віра Костянтинівна, — поняття відносне... Золота вона буде там, де вас найбільше ждуть.

І це було так до речі сказано! Інна подякувала викладачці мовчазним поглядом. Бо Кураївка ж. її жде. Батько, мати, рідня... Та ще той, чий закохані очі й здалеку до тебе доблискують, той, кому склалися ночами твої спрагли листи, — коли відіслані, а коли пошматові й кинуті з цих мурів у лиман, що вічно бурхає десь там унизу, під скелею...

II

Пісня звалася «Берег любові», і склалась вона в одну з тих ночей, коли щеміла душа після розлуки з Кураївкою і тривожне якесь передчуття мучило Інну, коли здавалось, що тільки цей скрик емоційний,³ тільки магія почуття, піднятого до співу, допоможе їй втримати те, що вона найбільше боялася втратити. Йшлося не про лаври, не марнослав'я спонукало творити — з найглибшої душевної потреби вродилося те, що вродилося. При кожній нагоді Інна уточнювала, що пісня належить не тільки їй, адже мелодію допомагали підбирати дівчата, на нотний папір вона переносилась за участю знайомих викладачів музичної школи, — завдяки цим гуртовим зусиллям пісня вийшла на сцену, в життя. Авторська скромність дівчини бралася до уваги, однак слава поетеси утвердилася саме за нею, за Інною Ягнич, хоча не обійшлося, звичайно, й без дотепницьких дошкульностей з приводу виходу на арену «новоявленої Сафо», кураївської Марусі Чурай.

Несподіваний успіх місцевого масштабу не запаморочив дівчину, не завадив їй бути й далі сумлінною у навчанні, ревною до практичних занять, бо таки ж не перо, а шприц медсестри здавався їй важливішим і надійнішим за все інше. Пісня піснею, а жде тебе буденна тривала робота, і дівчина готувалась до неї з усією кураївською затятістю й терплячістю. Життя любить терплячих — вона пам'ятала цю батьківську науку і внутрішньо приймала її, та все ж факт несподіваного творчого самовідкриття не минув для Інни безслідно, не раз ловила себе на бажанні, щоб піснею підхопило й понесло, щоб дійшла вона якимось неймовірним чином до слуху й того, кому від неї, може б, теж стало тепліше. Уявляла, як йому тепер нелегко, незвично там, де він опинивсь. Відбуває те, що заслужив, спокутує провину, яку сам визнав на суді. Гасав мотоциклом, своєю скаженою «Явою» по всьому надбережжю, доки вривався у натовп дітей піонерського табору... Сталося ненавмисне, розігнав мотоцикл і не стримав, та хіба це виправдання? Крім того, ще й під хмелем був. Не любить вона його п'яним, терпіти не може! І мати, й сусідки відрають: з ким ти зв'язалась? Хуліган, розбишака, а ти перша в училищі, лікарем будеш... Слухала і згодна була з ними багато в чому... Але всі доводи розуму розлітаються вщент, коли згадає ласки, що вперше відчула їх тоді, як купалися з ним на косі, в

³ Сплав болю, сповіді й заклинання.

заповідній, забороненій зоні,⁴ де прибий в людський зріст валом сяйва котить на тебе! Піски білі, ніким не ходжені, тільки слід пташиних лапок лежить уздовж берегів візерунками... Ось там раювали вони вдвох, купалися та пустували, бризкаючись морем одне на одного, і тоді він взяв її вперше на руки, і поніс із води, із сяйва прибою, так ніжно-преніжно ніс, обціловуючи на ходу... І тих рук, зовсім не грубих, не хуліганських, а таких ласкавих, голублячих, вона забути не може, бо то руки любові... Перед їхньою силою та ніжністю їх відступають усі аргументи, глухнуть тверезі голоси.

Рідко їй звіти писав. Рідко та все більше якимись натяками та недомовками.

Одначе скоро вже вибуде строк, і Кураївка стане місцем їхнього побачення. Яким він повернеться, що в душі принесе? Просвітлення спокути, зголоднілість чистого почуття чи грубі тамтешні навички, цинічні слова на устах?

Це її непокоїло зараз найбільше. Думками про нього найчастіше й поглинута, коли вийде з дівчатами на мури фортеці, ще теплі після спекотного дня. Мабуть, і в Кураївці не раз пошкодує за цими фортечними вечорами, за цим мурованим прадавнім камінням, що його до блиску відполірують за літо закохані парочки. Легкий вітерець повіває з моря, панує тут сміх і не дратує транзисторна музика, і ждеш, як подарунка природи, тієї миті, коли місяць проб'ється із тьми, вирине десь із глибин праночі, зійде й вистеле на морі свою заворожливу світляну доріжку.

Двадцять чи й більше віків фортеці, тисячоліття минули відтоді, як уперше прийшли до цих берегів озброєні кораблі під вітрилами римлян. Порохнявою стало те, що було Августом і його легіонами, здобиччю археологів та місцем для танців стали руїни фортеці — все змінив непоборний час, незмінною тільки й лишилась оця світла тремтлива доріжка над морем, доріжка закоханих та поетів. Коли сходить місяць і поволі виникає вона із перламутрів нічної води, із тьми й мерехтіння, найгаласливіші крикуни примовкають, і дівчата ще ближче туляться до своїх водолазів, погляди їхні в задумі вбирають місячні марева, бо це ж настає та мить особлива, коли, здається, сама природа звершує своє одвічне таїнство творення. Яке море стає велике такої ясної місячної ночі, як до безмежностей виповнюється воно простором!..

Виникло, утворилося в тиші світило нічне, відділилось від обрію, і знову зчиняється гомін, хтось висипав на мур пригорщу мідій, дзенькнули в авосьці пляшки з пивом, — водолази ще охочіше тепер похвалятимуться перед дівчатами своїми денними подвигами.

— Комусь подобається топити, а наше діло — підіймати...

— Скільки днів підіймаєте, а воно все на дні сидить...

— Бо то ж, дівчата, не фунт ізюму!

— Апендицит різати — річ не проста, а під воду йти — це, по-вашому, просто? Коли тобі поверх власної з вухами голови нагвинтять ще одну металеву без вух та вниз, у глибини — це прогулянка, авжеж? Сидить перед тобою на дні страховисько замулене, волохате, вгадай, з якого боку до нього підійти. Гідромонітором спершу треба пробити під судном тунелі, підвести понтони, а тоді вже берись нагнітати в понтони повітря! Тільки для цього спершу маєш сам крізь тунель попід судном пролізти... А пролізти під ним, знаючи, що нависа над тобою зо дві тисячі тонн заліза, — це просто?

І він уже ладен з розмаху шпурнути порожню пляшку кудись поза мур, у своє улюблене море, де вдень водолазить.

— Куди кидаєш, там діти купаються!

— Вибачаюсь! Дикі ми...

— Дикістю нема чого хизуватись.

Десь ізнизу аж сюди долинають сплески та галас наче — там під мурами рибальські хлопчачки заволоділи водами лиману: купаючись при місяці, пустують, виграють, як молоді дельфіни.

Підходять учасники експедиції — археологи, і виявляється, не такі вже вони й черствяки. Причепурені, поголені,⁵ чемно запрошують дівчат до танцю під чийсь аж захриплий транзистор, а потім, вдовольняючи дівочу цікавість, розкажуть і про своє, що вони там за день нашкребли.

— Сподівались знайти меч центуріона, а добули іржаву, з копійку завбільшки бляшку, — самі ж і підсміюються. — Чи, може, це меч зітлів, звівся до розмірів бляшки?

— Зате з дна моря — улов, — нагадує дебелий археолог-водолаз, — ціла купа черепків, потовчених амфор... У декотрих збереглася еллінська смола, каніфоль...

— Крім того, — додає цибатий студент-практикант, — маємо ще одну стелу білого мармуру з написом. Багатющий текст!

— Що ж там написано? — цікавиться котрась із дівчат.

⁴ Для нього заборонених зон нема!

⁵ Котрий не носить бороди.

— Хай ось Росавський розшифрує, він у нас поліглот, — кивають копачі на худорлявого бородатого юнака, що й сам, видно, трохи соромиться своєї мудрецької закучерявленої бороди.

— Коли ж це ви розшифруєте? — допитується в нього Світлана Вусик.

— Уже розшифровано, — відказує він скромно.

— То поділіться й з нами, якщо не секрет!

— Я народилась від афінської матері й від батька із Герміона, — речитативом проказує він, не зводячи очей з Інни Ягнич, — а ім'я моє Теодора. Я бачила багато країн і плавала по всьому Понту, бо мій батько і мій муж мореплавці. Воістину щасливими були мої дні серед любові та муз!.. І зовсім молодою, народивши дочку, що була схожа на мене, я посеред надії і життя покинула цей сонячний світ, переселившись у безкрайній край — хадес...»

— А далі? — чомусь хвилюючись, запитала Інна.

— Далі мармур надщерблений...

Інна знайома з цим хлопцем, — медички не раз зустрічалися з археологами в районнім Будинку культури. Для неї щось є в ньому навіть привабливе,⁶ очі такі ясні по-дитячому, а часом спалахують просто натхненням, коли хлопець почне про свої городища, про поему античних степів — золоту пектораль чи про інші найновіші знахідки в тутешніх краях. Те, що для інших черепок чи бляшка, для нього річ унікальна, заслухатись можна, коли стане дошукуватись у викопних предметах магічного, навіть священного змісту, в якійсь ужитковій речі розгледить, скажімо, античну оберегу, що мала оберігати скіфа-степовика від злих сил, від поганих очей, від поразки тощо. Росавський чомусь був певен, що археологічні зацікавлення Інни мають характер глибокий, постачав її книжками з античності, альбомами, де так гарно були відтворені художні вироби давніх майстрів, коли людина ще почувала свою близькість із птахом і звіром, з рослиною й зерном, лісовим чи водяним божеством... Дівчині справді був цікавий той світ розбурханих античних фантазій, поетичних кохань і диких вакханалій, світ, у якому цей юнак-археолог відчувається так упевнено й вільно. Пам'ять у нього — з електронною машиною міг би змагатись: тримає у голові цілі поеми Овідія й трактати античних авторів, у день знайомства декламував Інні великий уривок із твору стародавнього лікаря Гіппократа «Про повітря, воду й місцевості», тепер ось так виразисте переказав послання цієї Теодори, відкарбував твердо, ніде не затнувшись, — справді сьогодні тільки розшифрував чи, може, десь вчитав раніш? І чому передусім їй, Інні, адресував він цей текст, це дивне послання з античності? Віки та віки розмежують вас, а проте чимось тобі все ж торкнула душу ця сповідь давньої молодої жінки, видно, поетичної й тонкої натури: зустрінься Інна з нею в житті, певне, подружились би... І таки ж зустрілися — через тисячі літ! Коли він читав, то, дивна річ, текст набирив у його устах якогось мовби додаткового, значливого змісту. Та ще й цей невідривний погляд. Явно він виділив Інну з-поміж інших, насамперед їй адресував щемливе Теодорине звіряння... Тільки чому саме їй, Інні?

Коли через деякий час археолог уже стояв з нею поруч і, схилившись на мур, знову повів мову про давнє, античне, Інна й цього разу вловлювала в його словах отой глибший, додатковий зміст, який лише їй призначався. Про скіфів цікаво було їй чути, про їхню відвагу та лицарськість, відзначені ще Овідієм. А скіф'янки, судячи з прикрас, мали неабиякий смак. Модниці, просто елегантки степові!

— А все-таки чому та вежа Овідієвою зветься! — кивнула Інна на найвищу з веж. — Адже ж Овідій тут бути не міг?

— Чому не міг! — ожжавів хлопець. — Дослідники, звичайно, вважають, що не бував він тут, а я щодо цього зовсім іншої думки... Певен, що й на цій фортеці топтали пилуку та печатали сніг його легкі римські сандалії. Бо хіба так уже все й досліджено? Хіба марно й сподіватися на відкриття разючих фактів? Місцем заслання для нього була Істрія, теперішня Задунайщина, це так, але хто міг заборонити йому обстежити і всю оцю, для нього тогочасну, Північ, відвідати оці нинішні наші краї? Зрештою, міг і самовільно відлучатись, як Шевченко, коли, всупереч царським заборонам, пішов з експедицією обстежувати Аральське море. Найлегше сказати: не був. Трої теж не було, доки не знайшовся сміливець, котрий прийшов і відкопав її з-під нашарування віків. І тільки тому, що повірив Гомеровим поемам. Чому ж не може щось подібне статися й тут? Поміркуймо, звідкіля стільки відомостей у поета про степові племена, про аборигенів, що тоді вже населяли це надбережжя? Адже є засвідчений факт, що серед гетів були в нього справжні друзі, він пробував навіть твори складати тутешньою мовою!..

Пристрасть хлопцева подобалась Інні, почувалось, що не раз йому про це думалось, має на такі речі свій погляд, власним живе умом, не позиченим. І ті давні, зниклі в туманах історії племена, видно, зовсім були йому не байдужі, він шукав серед них своє родове коріння і ніби захищав їх перед кимось.

— Жаль, що споруджувачі курганів не знали писемності, хоча, власне, й це ще проблема, — гаряче провадив він далі. — Знали чи ні, але духом були високі. І Овідій, вивчаючи їх, саме це уловив.

⁶ Тільки не борода!

— До Овідія ви явно не байдужі...

— Він вартий того! Ось ви зубрите латину для рецептів, — чому б не взятись постудіювати в оригіналі його поеми? Але й у них далеко ще не все розшифровано. Що, скажімо, означає отой його таємничий птах Ібікус, зашифрований символ, що йому світова наука досі не може знайти пояснення? Таємничі й самі причини заслання, той дикий і незрозумілий гнів всемогутнього Августа... Як бачите, тут ще безліч не знятих знаків запитання.

Коли говорив про гнів римського можновладця, то почувалося, що й сам наповнюється гнівом проти його сваволі. Кому-кому, а цезарям від цього хлопця перепадало, їм від нього не було пощади. Не приховував:

усі його симпатії на боці тих, що вже й тоді плекали тут виноградну лозу, жили своєю чесною працею, первісне поле орали оленячим рогом, бо іншого знаряддя ще тоді не було... А ті розбійники римські простягали руки й сюди, чітко видно на одному з зображень, як вони колють місцевих людей своїми короткими мечами, одного з них, велетня бородатого, повалили, заковують у ланцюги: буде їм ще один гладіатор... І таким розбоем вони не соромились ще й похвалялись на своїх барельєфах!.. На честь різанини помпезний монумент за Дунаєм спорудили в степу... Та відомо, яка доля чекає грабіжників і їхню фальшиву славу: минули віки, і нащадки гладіаторів, степові пастухи, розтягли увсібіч їхні білі мармури, поробили з них довбані корита — напувати худобу! Брилу з імператором Траяном теж така самісінька доля спіткала — стала поїлкою для овець. Ну, пізніше наш брат археолог усе це позбирав, постягував до музеїв, для нас такі речі завжди цінні, але можна зрозуміти й тих, що, ніби у відомщення, з білих імператорських мармурів напували овець!..

Заспокоївся трохи, лише коли про інше став розповідати, про знахідку своїх задунайських колег: відлите з бронзи зображення фантастичного змія, страшно якоїсь химери, що, безперечно, таїть у собі поки що нам неясну, приховану символіку. Змій величезний, тіло покрите лускою, хвіст лев'ячий, а голова вівці чи собаки...

— І головне, чуб і вуха людські! І щось схоже на усміх, дивний, ледь помітний... Що означає? Хто відповідь? Загадок тут ще та загадок. Та хіба ми й самі для себе теж не загадка?

— Ви так вважаєте?

— А вам хіба все до кінця уже ясно? То поясніть і мені, завдяки чому людина з печери зуміла так круто піднятися, по яких шаблях ішла вона з темних тих прачасів до своїх вершин? І чи завжди рухалась по висхідній? У чому змінилась, а в чому лишилась такою, як була і в античності? Оленячий ріг змінила на трактор, галеру — на космічний корабель, а неспокій, а потяг до вічної таїни, хіба він у людини зник? Жадоба пізнання, — може, тільки це неминуще...

Був уже пізній час. Місячна доріжка помітно змістилась, ніким не стривожена, як і раніш, тихо зникала в далечі. Та сама, якою, може, Овідій прийшов колись до цих берегів і по ній, невагомий, віддалявся звідси, лишивши після себе легенду. Молодь уже розбрелася хто куди: попід вежами, попід мурами де-не-де бовваніли усамітнені парочки. В такий час, у такі теплі місячні ночі — Інна їх так любить — ніби саме повітря тут напоєне коханням. Пройдись понад валом — і почуєш шепоти жагучі, побачиш, як цілуються, тебе не соромлячись. Сплітаються руки, не ховають пристрасті, замлівають в обіймах. Очі до очей променяються ласками, чуттєвою млостю, де щирою, де гаданою відданістю... Блиск юної сльози і млосний сміх щастя, солодка знемога й самотність чистішої ніжності — все поєдналось тут, на валу, під всевидючими зорями.

Однієї з таких ночей і склалась тут пісня, отой «Берег любові». Може б, і сьогодні що-небудь склалось, якби не цей археолог. Уже пора б йому йти гострити на завтра свою розкопницьку лопатку, однак він усе ще не відходив від Інни. Теж дивився на місячну доріжку, мовби намагався якось і її розшифрувати, зробити і їй, маревній, археологічний розтин.

— Кажуть, ви вже одержали призначення? — звернувся до Інни після мовчанки.

— Так, незабаром з училищем розпрощаюсь.

— Берете курс на Кураївку. Кличе вас берег любові...

— Звідки ви знаєте?

— Багато що про вас знаю. Цікавлюсь. А от ви не хочете помічати моїх зацікавлень.

— Дивно чути.

— Нічого дивного. Люди шукають скарби. Та не завжди шукають там, де вони лежать. А вони, може, під тобою. Отут, де стоїш, під нашаруванням пилу та сміття.

— Знов якось загадково.

— Скарб завжди загадковий. Десь він там лежить, терпляче сяє в курганній темряві своїм золотим карбуванням... Жде відкривача. Глянеш на курган, і вже дух зайшовсь: є чи нема? Ще не відкритий, ще лиш можливий, а нас він уже хвилює, той скарб. Одначе я маю на увазі інший... Знайдіть, Інно, де коштовніший скарб за щирість людську, дружбу та відданість... за перше безоглядне кохання, котре зараз, може, десь тут,

поруч з вами... соромиться, паленіє і так невміло... шукає вас!

— Не зовсім вас розумію.

— Ви бажаєте ясності, чіткості, різкості? Не знаю, як треба говорити в таких випадках, Інно... Колись для цього була вичерпна формула: ось вам моя рука і серце! Розумієте? Прийміть, не відкидайте їх, Інно, — і він простягнув їй руку.

— Ви жартуєте? — сказала дівчина, хоч бачила, що він не жартує.

— Рука і серце, — повторив він зміненим, стверділим до різкості голосом.

— Не годиться такими речами жартувати...

— Які жарти! Для вас, мабуть, усе це дивне і несподіване... Ви мене мало знаєте, і вам нелегко вирішити, однак зважтеся, не бійтеся шлюбних пут... І запевняю вас, не пошкодуєте. Все зроблю, гори переверну, аби зробити вас щасливою, аби тільки розквітнув ваш талант!

Вона вірила його слову, вірила в щирість цього несподіваного освідчення, їй навіть лестило, що скромна її особа викликала у археолога такий спалах почуття.

Руку тобі, дівчино, пропонують — ось що! Ось як приходить те, про що інші мріють і, може, ніколи й не домріються. Як знати, чи не є це якраз ота мить, коли мимо тебе пролітає щось рідкісне, схоже на щастя? З спокійною усмішкою поблажливості, з почуттям власної переваги вислуховуєш слова, що котрусь іншу могли б ошчасливити! Однак чи не буде твоя відмова тим промахом, що колись віділлється сльозами? Буде як буде, що ж тут гадати.

Давно й не тобою сказано: серце не зневолиш... А він уже про спільне майбуття, знов про Іннин непересічний творчий талант...

— Це ви про пісню?

— Я про вас. Ви, мабуть, самі ще не знаєте своїх можливостей. А я, коли вперше почув той ваш «Берег», одразу сказав собі: вона поетка! Рідкісна, справжня, так, так, може, навіть і Сафо, може, новітня наша Маруся Чурай, якій судилося оспівати це надбережжя... Не епігонка, не сліпа споживачка, а творець. І той легендарний Овідій, — він би вас теж оцінив.

— Ой, як щедро... Чи не занадто?

— Нічого не занадто. Віки єднаються міцніше, ніж це ми собі уявляємо. Невмируща віть творчості — це, безсумнівно, та найповніша реальність, що її ніщо не розломить, що над нею не владен і час!

Дівчина цвіла від його компліментів, але чим вона могла йому відповісти?

— Ви, мабуть, добра й великодушна людина. І спасибі вам за це все... За вашу щедрість... Вам я теж би хотіла щастя.

— Щастя мое — це ви.

— Не треба так... У нас он стільки дівчат.

— Інші мене не цікавлять. Не хочу поверхових, манірних, понад міру практичних, не хочу безмрійних!..

— Не всі такі.

— Можливо. Але ви, Інно... Не розумію, яка тут магія, але вона є! Що мені зробити? Чим сколихнути вас? Хочете, щоб на коліна став?

І видно було: зараз стане. Зовсім наче в якій-небудь п'єсі...

— Облишмо цю розмову. Ні до чого вона.

— Чому?

— Неважко б і догадатись чому...

І він догадався. Замовк у гнітючій напрузі, понурився, мимовіль стискаючи камінь муру обома руками.

Запитав згодом:

— Мені йти?

— Ідіть.

— Не боїтесь zostатись сама?

Інна аж тепер посміхнулася полегшено:

— Хочу побути з Овідієм наодинці.

Фантазія місячної ночі

Бачила зовсім реально, як, наближаючись до цих берегів, морем ішов він, той самий Назон. Невагомий, у своїй довгій римській одежі, в сандаліях із поворозками неквапом іде місячною доріжкою, ступаючи просто по її мерехтливій поверхні. Подорожній. Из Вічного міста — у вічне вигнання.

Сірою пустельністю, льодовими вітрами зустріло його це античне крайсвіття. Все було тут незвичне: і безмежжя просторів, і виття хуртовини вночі, і здичавлений вигляд залоги, що поверталася з мурів фортеці в намерзах снігу, кутаючись у баранячі та вовчі шкури до п'ят. Розпатлатівши, набравшись місцевих звичок, залога уже ніби й не з римлян складалась, — несла на собі варварський карб. Сам центуріон, начальник

залоги, грубий і мужній воїн, зарослий, як звір, з тілом, яке давно не бачило лазні, не знало ароматних мастил, він у своїх смердючих шкурах більше тепер нагадував не людину з славетного Риму, а варвара-волопаса. Незабаром Овідій і сам опинився в цій варварській одежі, — у звіриних шкурах бачили його, великого поета римлян, коли іноді виходив на мур і стояв там самотній, вглядаючись у безбережні й загадкові степи.

Ось тут опинився у цім крайсвітнім вигнанні, недосяжнім для могутніх твоїх богів, для твоїх веселих з-над Тібру коханок. Можновладний Рим знає, чим карати поета, що впадає в неласку: карає не чашею з отруєним вином, не африканськими левами на арені Колізею, карає безвістю, самотою, забуттям, досмертним оцим вигнанням між криги й сніги, де нема й ніколи не буде потреби в поетах!

Уже ти не є. Відданий на розправу цим буйним варварським зимам, безвісно згинеш отут, і люті гетські вітри розвіють по цім надбережжю серпанки твоїх золотом тканих поем. Ніколи не виросте тобі на цих берегах вінок із вічнозеленого лавра! Замість вінка, скорше саркофаг тобі викують скіфські морози з своєї непролавної, схожої на білий мармур феррарський криги.

Замість оспіваних тобою знайомих богів, які так легко покинули тебе в годину скрути, зустрічають тебе на цих берегах інші боги — нещадні боги Півночі. Лютуючи, здіймають вони завірюхи страшної, дикої сили, і степи надовго тонуть у каламутнім шаленстві стихій. Не по-римському свищать, завивають тутешні вітри, сліпне від снігу залага, сліпнуть простори, невідкличні, глухі до твоїх жертв, до скарг і жалів, байдужі до твоїх солодких, трунком кохання напоєних поем. Ще живий стаєш свідком власного замертя. Знала твоя патриціанська молодість усі насолоди втіх — дружби й хвали, любовців і розпусти. Де все воно, де слава й вінки з тужавого запашного листа? Невдячний, тобою проклятий Рим, усе він забув, над співом твоїм поглумився, тепер ти лиш смертник, живцем викинутий із життя, із часу, із людства. Бо людство — це Рим, інакше ти світу не уявляєш. І від нього тебе відлучено, десь там він у своїй осяйній недосяжності, відступився з усіма його розкошами, з його богами й жертвниками, з ночами без тебе бенкетуючих муз і невситених пестощів. Усе без тебе, тобі тільки згадка, її пекуча гіркота.

Чи, може, не так зараз тужиш за Римом, як за безповоротністю літ. Бо насувається старість. І навіть вона не принесе тобі шани, тільки біль самоти. А був же ти улюбленцем долі, солодкоголосий, і ніжний, і щедро люблений, на всю волю купався в обіймах римських гетер, у п'яних пахощах лавра. На твою честь вино лилося рікою, мав друзів на вибір — щирих і оманливих, вірних і двоєдушних, тепер маєш тільки грізний, ніяким благанням негідний гнів Октавіана.

Август Октавіан, *princeps senatus*, той, що любить у крем'яхи гратись з дітьми рабів, малими рабами... Той, що чужих жінок, родовитих патриціанок, просто з бенкетів веде на своє розпусницьке ложе... Відомо, що, йдучи потім на розмову з дружиною Лівією, він заздалегідь готує конспект свого лестивого слова до неї... Колишній Друг, золотий Август, шлю з цього вигнання прокляття тобі, хоч колись ще, може, знов благодітиму й ласки твоєї, милосердя твого. Ще, може, проспівав хвалу тобі, золотому, чия сила зараз стоїть на цьому валу, чий меч сягнув аж варварських цих берегів, утвердивши й тут вічне могуття Риму.

Тут — напівлюди. Дикі, примітивні, підступні, з'являються іноді з глибини степів у своїх чудернацьких шкурах, незвичних для римського ока шапках. Так, напівлюди вони, невловні якись степові кентаври, бо кінь і влитий у нього вершник — то в них неподільно, то вже не римлянин, а кентавр. Ніколи не бачили Вічного міста. Тільки декотрі з них потрапляють до нього, і то лише рабами, у ланцюгах. Якби дозволено було повернутись на береги Тібру, описав би всю їхню фантастичну дикість, власноруч на стелах, на білих би мармурах вирізьбив зображення цих загадкових із луками та співучими стрілами істот. У своїй віллі серед маслинових гаїв на публічний огляд поставив би, щоб потішати і твій, цезарю, зір!

Зневажив ти мене, тяжко так покарав. Прирік жити серед звірів та напівзвірів. Водяться тут гепарди — дикі кішки, і степові, як блискавки, антилопи, і важкі тури, пасучись, згрізна позирають на незнайомця в римських сандаліях. І самі кочівники натурою теж уперті, мов тури... Сюди мене кинуте на розтерзання лютої самоти. Правду, мабуть, каже твій центуріон:

— Кволий, винижений, згинеш, Овідію, тут. І пам'ять згине про тебе — лиш цезарі вічно живуть!

Згину, згину... Не буде сліду мого. Холодна ця неміряна безпоємна пустеля все поглине. Не повернуть до Риму навіть тлінні останки поета Овідія, вимуреє над ним фортечна залага лиш важкий крижаний саркофаг.

Центуріон виказує тобі знаки уваги, бо поетична слава Овідія Назона колись торкнула крилом і його, має потаємну надію, що рано чи пізно, а тобі, звеличникові Риму, буде таки дароване Октавіанове прощення, і ще ти складеш свою поему вигнання, згадаєш і їх, цих суворих, задичавлених воїнів, які тут, на найдальшій околиці, в пограниччі з варварами, бережуть міць і несхитність імперії римлян. Згадай, згадай хоч півсловом, поете, бо меч — то лиш сила, а пісня — то невмирущість.

Іноді із степів наближаються по снігах ті, напівлюди, худобу женуть — будуть із залогою торгувати. На кригах лиману, таких міцних, що й вершник з конем не провалюється, розгортається торг. Хоч напівлюди, хоч бородаті, а динари рахувати вміють, навчилися навіть лаятись справдешньою латиною. Буває, що

розходяться мирно, а буває — за овечий хвіст зчиняється бійка, пускаються в діло мечі й батоги, гаряча кров бризкає на мрамур льодів, і котрийсь бородатий уже летить сторчма в ополонку, відтепер кочуватиме десь там, у підводдях. Нема в Овідія до них жалю. Спокійно споглядає, як в'яжуть ланцюгами вже того юнака з племен, що під час торгу домагався справедливості, бився та люто лаявся по-латині.

А потім настала весна, зігнало геть хмари, і відкрилося небо таке високе, таке блакитне, зовсім як небо Італіки! Саме панувало тимчасове замир'я, племена не виявляли войовничості, і Назон міг безтривожно заглиблюватись у їхні степи, вражений красою цієї варварської весни, морем червоних квітів, що їх і через тисячі літ прийдущі вчені-ботаніки називатимуть «скіфськими тюльпанами». Оживала душа. Із римських гнівів, з кромішньої п'їтми відчаю добував він тяжкі зерна мудрості, з пережитої катастрофи виніс він спокій. Стрункі, не зломлені щогли виніс із самого осереддя бурі. Ці простори, ця весна повертали його духові ясність і міць. Почував дужим себе. Беззбройний блукав степами, заводив розмови з вершником, із волопасом. І йому було їх не страшно, вони, виявляється, здатні на приязнь, на мудрість і жарт... І ось тоді він для себе відкрив, що перед ним — люди. І ці люди вечорами розкладали серед степу свої розкішні багаття, частували римлянина смажениною, овечим сиром та медами, а потім співали. Ці люди мали здатність до співу! Співали, як Орфеї, як давні твої боги, ні, краще за богів... На берегах Тібру безжурну юність твою обдаровували таким співом тільки римські твої, в самий серпанок одягнуті коханки-арфістки.

У давнім ваше, наше у майбутнім.
Для вас земля, а наша далечінь.

Сказав після цього центуріонові:

— Не проливай більше їхньої крові. Сховай меч, замириься. Вони вміють співати. Вони теж люди.

І навіть він, грубий, звиклий рубати голови воїн, зрозумів цього разу Овідія, послушався, — невідомо тільки, чи надовго.

В один із вечорів поет уже разом з ним попрямував до степового кострища, і знову — при синіх смерках, при ясных зорях — користались вони варварською гостиною, де серед трав варилася проста кочівницька їжа в мідних казанах на тринюгах, що форму свою збережуть і для далеких нащадків. Степ цей був звиклий боронити себе. Та хоч мистецьки кар-бована зброя весь час поблискувала при людях, чвар, однак, цього вечора не було, дружній сміх племені дзвенів біля вогню раз у раз, і матері-кочовички, зовсім не схожі на вовчиць, спокійно годували грудьми своїх опецькуватих степових Ромулів та Ремів.

Ще не було ні сарматок, ні половчанок, не було й гордовитих веселих слов'янок, ще їм належало тільки вродитись, прийти із майбутнього, а вогнище степове для них уже палахкотіло, і їхній прабатько — танець вогнистий — уже кружляв, брязкотів оздобами, і пісняпраматір уже творилася, ткалася із людської задуми, із тиші й зірок. Сухим, запашним повітрям степу дихав на повні груди Публій Овідій Назон. Мудрими очима, що стільки всього перебачили, споглядав, як юна дівчина в золотих дукатах перед ним танцювала, перевершуючи красою все, чим він колись впивався у римських хмільних ночах.

— Даная назову тебе, — сказав їй після танцю. — Даю тобі богині ім'я, бо ти богорівна.

— Негоже дочці першого карбівничого племені носити чийсь ім'я. В мене є власне.

— Яке?

— Кигитка звати мене, за іменем птаха, якого ти ніколи не бачив і не чув.

Якби йому того вечора вернулася молодість! Якби ця юна танцівниця й співачка могла покохати його, знікчемнілого, зістареного, всіма забутого вигнанця!

А вона покохала. Нічого не боячись, проходячи спокійно поміж вояцьких мечів, з'являлась аж на мурах фортеці біля цієї самої вежі, що відтоді й донині буде зватись — Овідієва. Приносила йому цілюще степове зілля, здатне рятувати від найгірших римських хвороб та від тягару літ. Перша медичка тих часів, подвигнута чистим своїм почуттям, — заповзлася вона відмолодити поета для творчості й для любові.

— Вона покохала тебе, — казав центуріон, — тому що ти римлянин, що маєш фортеці й тримаєш меч важкий у руці.

— Не за це, — відповіла дівчина.

— За що ж?

— Співець ти, — зверталась вона до вигнанця. — Душа твоя повна світла. До чого торкнешся словом — всюди з'являється краса, мій степ від неї розквітає... Природно за це покохати.

— Але ж я залишив свою молодість у Вічному місті. Коханки мої в Римі зістарілись... А ти така юна. І ніякі боги не приведуть до рівності наші літа. Ось на мені сивина, зима мого життя, — вона розділяє нас.

— Не хочу, щоб розділяла. Бо ти Овідій, поеми твої не знають старості. Душа твоя завжди юна, і я тебе люблю!

Слова ці ставали співом в її устах.

...Для них земля, а наша далечінь.

Почував, як вона своїми піснями відроджує його. Чув, як кров починає нуртувати в жилах гаряче й молодю.

Юна зцілителько, чим віддячу тобі? Введу тебе ось такою, як є, в мою гетьську поему, може, в останню поему мого життя. І будеш ти вічно юна в ній, вічно прекрасна, як небо це, як цей ваш весняний розквітаючий степ. Квітуватимеш у слові моєї, для тебе далекої мови і перебудеш нас обох, тілом тлінних і незахищених перед Хаосом. Будеш і будеш, і віки не зістарять тебе!

У степовому її чар-зіллі, в натхненних співах любові було, мабуть, щось справді цілюще: чудодійна, може, навіть чаклунська сила таїлась. Бо Назон змінювався на очах, залога бачила його в ці дні відмолоділим та дужим, його тепер не страхало ніщо. І одного разу він вигукнув на валу:

— Риме і ти, Октавіане Августе! Вщент розлетяться твої легіони, пісня її все переживе!

І тільки він знав, звідки в ньому вперше з'явилося оце безстрашся поета.

III

Уже пізно було, всі порозходились, позмовкали транзистори, тільки цикади невтомно січуть.

Схилившись на мур, Інна в задумі слухає тишу цієї цикадної ночі, що так ніжно тримає на собі всіяний зорями небосхил. Простір моря потемнів, місячна доріжка пригасла, і сам місяць, звернувши на захід, дотліває червоною купою за містечком, за пагорбами, де вдень було б видно розлогі плантації виноградників. Прощайте, пагорби, прощайте, золотаві, тугі, сонячним соком налиті грона!.. Не раз Інні доводилось з дівчатами працювати там, коли цілим училищем, бувало, виходили допомагати радгоспу в осінніх роботах. То були гарні дні, в праці на виноградниках Інна знаходила справді щось поетичне, бо ж хіба не прекрасно бачити людину, смаглу й веселу, з сонячним гроном у руці? Цікаво, чи росла за Овідієвих часів тут виноградна лоза? І чи було яке-небудь поселення там унизу, біля підніжжя фортеці, де зараз рясніє вогнями містечко райцентру? Містечко типово південне, із світлого черепашнику, вдень воно аж очі сліпить і все засипане цвітом акацій, виногради в'ються над самими вікнами, бо тінню тут дорожать... За роки навчання Інна встигла зріднитися з біленьким цим своїм градом, з його⁷ античною білістю та ракушниковою золотавістю, і зараз, коли наближається час розлуки, хотілось би дівчині віршами сказати йому якісь вдячні прощальні слова... І хоч з водопостачанням у містечку погано, бо водогін не мінявся, мабуть, з античних часів, — без кінця його ремонтують і вулиці всюди розриті, — але й при всьому цьому жевріє у дівчини смуток розлуки з містечком і з училищем, і з цією похмурою фортецею, і стає жаль їй навіть цих зовсім не романтичних веж, де всюдисущий турист полишає свої варварські сліди...

Зорі яскравішають, простір моря сповнився темрявою, і хоч, крім темряви, нема там нічого, дівчина мовби жде чогось, здається їй, що звідти, де звечора світилась місячна доріжка, щось може цієї ночі з'явитись. Зорі панують над світом, вітерець дмухнув у лице... Поменшало вогнів унизу, заснуло містечко; пора б і тобі, дівчино, бути в постелі, а тебе все ніби не відпускає звідси ця темна нічка-петрівочка... А така ж вона коротка — незчуєшся, як і злетить...

Коли вже зібралася йти, з далечі моря, з його непроглядних мороків несподівано з'явилося вітрильне судно, зустрінуте десь аж під обрієм вістрям прикордонницьких прожекторів. Хто не спав, міг бачити це: в снопах світла, під повним парусям, майже непомітно рухався, повертаючись із плавби, «Оріон».

IV

Повертався він досить пошарпаний, і не дівчині з муру було помітити всі його тяжкі виробничі травми, набуті під час цього робочого рейсу; лише згодом бригади зцілителів-майстрів із судноремонтного, зусібіч оглянувши потерпілого, візьмуть на облік всі його рани, визначать ступінь ушкоджень, поставлять безпомильний діагноз: чим і як своєму улюбленцеві допомогти.

Зробивши що треба, повернувши «Оріонові» силу, вони потім випустять його в новий, може, ще складніший рейс.

Були в районі Мальти, коли їх спостиг раптовий, скажених балів шторм, зовсім тут несподіваний о такій порі літа. Курсанти не знали спочинку вже другу ніч, раз у раз вилітали з кубриків у шквалисту темряву, щоб стати на зміну чи на підмогу до краю виснаженим товаришам. Вітрильнику, здавалось, не буде рятунку, його кидало, як тріску, на нього навалою йшли з темряви водяні гори в тисячі тонн вагою, і що вони досі не розчавили це зовсім тендітне проти них суденце, і що «Оріон», неперекір усьому, ще тримається на бурунах, — це новачкам здавалось істинним чудом. Під час штормів особливо відчуваєш, які під тобою глибини, яка товща тьми. Капітан усвідомлював усю міру небезпеки, тут навіть і новачок-практикант

⁷ Як їй здається.

розумів, що ці ж самі вітрила, які так плавко та легко несли «Оріон» погожої днини, зараз можуть стати для нього згубними. Всі ці юнаки, що їх поєднав «Оріон», зараз дослухались в тривозі, як гудуть, аж стогнуть, над ними вгорі, в ураганній темряві, до краю напнуті вітром полотна, ніби в останній напрузі несучи своє суденце серед грізних розбушованих вод. Так, це настав час найвищого випробу на мужність і витримку, настала ота рідкісна апогейна ніч, коли на заздальгідь визначених місцях, біля кожної щогли і снасті невідлучно чергують молоді матроси з ножами, готові за першою командою різати паруси, обтинати тружденні свої крила, щоб хоч у такий спосіб послабити їхню дію.

Цієї ночі травмувало Ягнича. Ударом хвилі кинуло його через палубу між триси, мало не збило за борт, і, коли до нього збіглись молоді моряки, він без їхньої допомоги навіть підвестися не міг. Ухопивши попід руки, відтягли його вниз у лазарет, але й там старому легше не стало. Стогнав, аж підвивав, а цього від Ягнича хлопці ніколи не чули, не в його натурі було показувати свій біль. В усьому, що сталося, вчувалась недобра прикмета. В ніч випробу збило, знівечило найнадійнішого майстра, єдиного й, по суті, незамінного знавця вітрильної справи. Того, хто всіх їх, курсантів, навчає у рейсі, чий досвід для них мав просто магічну силу. Весь мокрий як хлющ, корчивсь від болю, хапався за живіт, лаявсь нечувано. Ягнич гинув, майстер помирав. Приступ апендициту, чи що там воно було, та тільки так старого скрутило, що в декого з курсантів зовсім опала душа, відлітала надія: кришка старому. Смерть людини завжди вражає, а зараз про це страшно було й подумати, бо в такій ситуації втратити Ягнича, котрий для юних мореходів був і наставником, і батьком, і втіленням непохитності духу, — це означало б щось просто зловісне, рівне катастрофі! А виходило, ніби якраз серед цього урагану мав покинути Їх Ягничів дух, під час найбільшої скрути полишити новачків на розтерзанні нічної стихії. Недобрий знак! «Справді зловісне щось», — мимоволі подумає не один з молодих, бо море часом заганяє людину в такі скрути, коли навіть сучасний хлопець, інтелектуальний курсант, починає вірити в давні моряцькі прикмети.

Як безхібний психолог-наставник, Ягнич, видно, і в стражданнях своїх не забував, що відбувається зараз в душах курсантських, хто-хто, а він добре тямив, що це означало б для них, якби ось тут раптом їхній «завпарусами» так по-дурному віддав кінці. Ні, не маєш ти права зараз кинути свою вахту, лишити хлопців напризволяще!

І коли судовий лікар запропонував негайно операцію, — Ягнич тільки прохрипів:

— Беріть уже, четвертуйте...

Неймовірні коїлись речі: Ягнич, для якого медицина була суцільним обманом, зараз без спротиву підставляв себе під ніж. Лікар, молодий спеціаліст, звелів прив'язати хворого до койки, звелів прив'язати себе, інакше шторм не дав би змоги оперувати. Був стогін, був крик і лайка, було якесь звіряче виття. Все єство, все нутро Ягничеве волало проти того, що його зараз вивертають навиворіт. Іншим разом він, звичайно, нізачо б не згодився на таке, а що зараз з покірністю ягняти дався під ніж, то це сприймалось як останній Ягничів подарунок товариству. Бо як же вони без нього зостануться в отаку ніч? Втратити його зараз для «Оріона» однаково, що втратити душу!

— Ріжте!.. Ой ні, не ріжте!.. — хрипів, знемагаючи, Ягнич. У цих безтямних харчаннях, у лютій белькотні, здавалось, немає вже глузду, і тільки присутній при операції замполіт розшифрував цей белькіт як передкінцеву волю старого, як його заклинання, щоб не різали там нагорі парусів, трималися до останнього.

А наступного дня бурю пронесло, і втишене море засвітилося сонцем. Капітан полегло зітхнув: люди живі, судно тримається на воді, хоч і жалюгідний має вигляд після такої тріпаніни... Курсанти, коли лікар, нарешті, дозволив їм провідати Ягнича, застали його знеможеним, але мовби й просвітлілим.

— Тепер ще поживу, — сказав він їм.

Хлопці, дарма що були вимордувані буряною ніччю, дозволили собі навіть пожартувати, з усміхами допитувались Ягнича: про яку то він тьотю Мотю кричав, прив'язаний, під ножем хірурга? Образився старий. Пусте, не було ніякої тьоти Моті, не захотів Ягнич про це й говорити.

Інше його зараз цікавило.

— Як там бізань? А грот? А фок? Не потрощило?

— Там порядок, а тут ось... Ох і крику ж було, — не відставали хлопці. — Уже здавалося — все, нема нашого Нептуна, а воно, бач, як!.. З потойбічного рейсу людині вдалось вернутись!

— Сила волі це у вас чи просто зі злості?

— Звідки така життестійкість організму?

Ягнич, здається, й сам не міг цього до кінця пояснити.

— Серце, видать, виявилось немруще. Почуваю, що каюк мені, зовсім уже вмираю, а от вмерти ніяк не можу.

Зізнавався він у цьому з тихою ніяковістю, аж ніби незручно було йому зараз, що такого переполоху нагнав на екіпаж, завдав стільки клопоту і матросам, і капітану, і цьому коновалові з ножем. Серце — першопричина. На це натискав, не хотів зізнаватись хлопцям, що, може, тільки завдяки їм і вижив, бо хіба ж міг він полишити їх, жовторотих, у таку найтруднішу ніч! Ради них, власне, й під ножа ліг, ради них і не

вмер, щоб тільки не розгубились вони та вистояли в цьому своєму першому скаженому випробі. Серце само знає, коли йому треба бути немрущим!

Рейс тим часом тривав, вітрильник, лігши на курс, неухильно прямував до рідних берегів. Незабаром ще довелось їм підбирати з плота греків-рибалок, котрі й після того, як опинились на палубі, нагородвані й перевдягнуті в спортивні костюми курсантів, все ще не могли прийти до тями, неспроможні були в своїм очманінні до ладу пояснити, яким чином пощастило їм після загибелі судна зачепитись на своєму жалюгідному плоту, та ще і втриматись, доки їх підібрав «Оріон». Лікар подавав потерпілим необхідну допомогу, і тепер уже не Ягничів стогін наповнював кубрик, а, навпаки, сам він дослухався, як молодий кучерявий грек, покладений для уколу, щось белькоче по-своєму, а по-нашому тільки йойкає під шприцом, — йойкання, воно ж однакове у всіх як і сльоза горя чи радості. Незабаром греків мали здати на берег, був намір лишити в Піреї й свого, щойно прооперованого пацієнта на долікування, але Ягнич відмовився навідріз.

Самий намір цей, видно, його неабияк образив.

— Якщо такий Ягнич став вам важкий, — сказав капітанові, — викиньте десь, та тільки на рідному березі... Бо і в Ягничча є там своя Кураївка.

Капітан заспокоїв: ні то й ні, проти вашої волі ніхто йти не збирається. І додав з усмішкою:

— А Кураївка — то сила...

Ягнич, однак, і після цього ще певний час тримавсь насторожі, особливо остерігався підступностей «коновала». Дасть якихось порошків, приспить — і прокинешся, чоловіче, в чужому порту...

Не Піреї його лякав — лякала самотність. У тому Піреї бував він безліч разів, люди як люди, хоча й іншого племені. Випало навіть так, що й перший його, Ягничів, рейс колись був саме до Пірея, це тоді, коли ще безвусим комсомольцем, набавивши собі літ,⁸ за відомим призовом комсомолу прийшов він на флот разом з тисячами таких, як і сам, буцматих степових кремезняків. І бувають же збіги в житті: тільки ступив на палубу — одразу і в рейс, виконувати відповідальне доручення Комінтерну! Суть завдання полягала в тому, щоб спішма зайти до Пірея і в обхід портових властей узяти вночі на борт болгарських революціонерів, котрих треба було врятувати від розправи після поразки повстання. І ходив, і ризикував, і взяв їх таки тієї ночі потай на борт, а тепер у цім самім Піреї тебе, виходить, самого з борту?! Одначе обійшлося. Мають-таки совість. Проти Пірея власне він нічого не має, але й з Кураївки його не смійтесь. Бо кожна людина має свій берег, і природно тобі до нього душею тягтися будь-звідки, хоч би де опинивсь. Недарма ж давно помічено моряками, що й судно йде хутчіше, коли повертається до рідних берегів. Само летить!

Відлежуючись у кубрику під лікарським наглядом, Ягнич поволі одужував, терпляче виконував усі належні приписи «коновала», хоча помітно й нудився. Кортіло йому знати, де вони зараз ідуть, який там день нагорі і який вітер. А ще — який вигляд має «Оріон» після бурі, після пекельних ночей, чи схожий на себе, чи до невпізнання знівечило його та поскубло? Цікавився, хто це зустрічним гудком вітав їхній «Оріон», та як його, красеня, й не вітати, — адже паруси на морях зараз рідкість, і на будь-яких широтах — навіть чужі капітани здалеку впізнають учбове крилате судно. Хай там датчанин іде, чи француз, чи норвежець, а, минаючи, неодмінно гукне сиреною, привітає—такий здавна існує звичай. І кому-кому, а Ягничеві він до душі.

Якось зайшов провідати його капітан, хав ду ю ду, Гурійовичу, як настрої? Сів біля ліжка, розпитав про самопочуття, похвалив відвагу та хист молодого лікаря.⁹

— Здорово впорався наш ескулап, — розсипався похвальбою капітан, — хоча ви, Гурійовичу, для нього перша операція.

— Воно й видно. До мене тільки жаб в інституті різав, а тут нарешті людина попалась, є на кому набити руку.

— Не кажіть... Умілець.

— Кишку, яку треба, усе не міг знайти ваш умілець, усе не за ту тяг.

— Ні, я серйозно: молодчина він таки. В такій ситуації, при такій хитавиці, коли все шкереберть летіло, не розгубився, швидко й точно поставив діагноз і майже без наркозу...

— Та ще тупим ножем...

— У них, Гурійовичу, тупих не буває. Недаремно дали диплом, та ще й з відзнакою.

— Хай відзнака, а кишку тягнув не ту, — уперто тримався свого Ягнич. — Добре, що так кінчилось...

І після цього поринув у свої думки.

Бачив усяких він і капітанів, і лікарів. Про свого теперішнього капітана, оцього самого Янченка, він

⁸ Потім це і в паспорт перейшло.

⁹ Вони, здається, дружать.

найкращої думки. Має пошану до людських літ, до заслуг трудових, у жодному з рейсів старого зумисне не скривдив. Сам він, Янченко-капітан, теж із числа колишніх Ягничевих вихованців, теж свого часу у званні курсанта ходив на «Оріоні» і, як і всі, лазив по реях, стояв, підтягнутий, перед викладачем із секстантом у руці, виконуючи урок, уважно беручи пробу сонця. Скільки їх, молодих, перейшло тут через «Оріон», скільки гартувалось під його вітриллям! Один контингент курсантів змінювався іншим, уже колишні твої вихованці, яких ти до сьомого поту ганяв, школив, підхвалював або присоромлював, самі десь ходять тепер по світових акваторіях у званнях штурманів, старпомів або й капітанів, і тільки він, Ягнич, залишається на палубі «Оріона»: ніби приріс до неї назавжди. Він тут — як вічний. Усе кроїть та шиє цупке, злежане, спеціально оброблене, у лляній олії виварене парусся. Чи то пак парусину, бо тільки після його рук вона стане паруссям! Усе іншим та іншим, що приходять на вишкіл із мореходок, передає прості свої секрети — як зв'язати вузол той або той, зачалити кінець, на сталевім кінці доладувати «гашу», що по-вченому зветься «огон»... Наче воно не однаково — огон, чи гаша. Та, мабуть, що ні. Для кого огон, а для нього це тільки гаша, так і не інакше, — всьому флоту свою кураївську термінологію нав'язав. Добре вже й те, що не забувають, не один із тих, хто проходив на «Оріоні» цупку курсантську науку, опинившись навіть у міністерстві чи зустрівши однокашника десь у далекому порту, не забуде перепитати: «Ну, як там наш Ягнич, вічний наш вузлов'яз?»

— Щойно радіограмою порт запитував про вас, — каже капітан. — Цікавились станом здоров'я.

Ледь помітно осміхнувся старий: думали, мабуть, пішов уже Ягнич акулам на поживу? Та, як бачите, ще живий і теплий. Ніде він не дінеться від вас...

— Передайте в порт: не настав ще час викреслювати Ягничу із реєстрів...

Поглядає на капітана своїми подобрілими змруженими очима. Приємно все-таки бачити людину в такій молодості, в самому її розквіті. Моряк, хоч як поверни, — моряк. Не приховує й від інших, що закоханий у свій «Оріон». Молода дружина якось запитує: «Коли ти вже налюбуеться своїм «Оріоном»? — «Та, мабуть, ніколи...» Всі знають, що з гордістю Янченко носить своє, ще мовби й досі незвичне для нього капітанське звання. Не кожному в такому віці випадає честь стати капітаном, може, тому й старається так, вміє радіти роботі, стоїть справді як закоханий, коли виконується його команда: «Ставити паруси...» І вже вони пішли, розметнулись, мов крила у небі... Всім тоді наче свято, а йому, капітанові, то свято удвічі, бо це ж він його поведе, своє крилате, рідкісне, юнацьке судно. Стане на містку, спокійний, як завжди, підтягнутий, і бачиш одразу: цей на місці, з таким хоч і в рейс кругосвітній.

І на людях, і без капітана виявляє шану своєму корабельному майстрові. Коли одружувався, Ягнич весільним батьком сидів у нього за столом. І зараз, під час цих провідин, капітан теж тримається не зазнайковито, радиться з Ягничем про те, про се, що стосується судна, бо з шторму «Оріон» вийшов-таки з добрими синцями, можливо, доведеться ставати й на заводський ремонт.

— А що там у моєму чулані робиться? — запитує Ягнич про свою парусницьку майстерню. — Хто порядкує?

— Та хто ж, крім курсантів...

Ото вже напорядкують! У Ягничу там кожна річ знає своє місце, запасні полотна лежать на полицях, акуратно згорнуті, як сувої матерії у крамниці, на кожній парусині бирочка з наслиненим написом, кожну дрібничку, навіть голку, Ягнич може навпомацки в темряві знайти. Знає, де яка мідна беготка лежить, чи люверс, чи отой твій трудовий наперсток, що по-моряцькому зветься гардаман... Море любить порядок, у майстерні повинен майстер діло вести, а не хтось там... Без тебе як похазяйнують, то потім тиждень у своєму «чулані» ладу не даси!..

Так недоречно стусонуло його тією хвилею, так піддало під ребра — навіть апендицит не витримав. Ще й зараз Ягнич почувується ніяково перед капітаном: сконфузивсь! Ніколи ж із ним, ветераном, раніше такого не було. Неповороткий став, чи що?

— Думав, зносу мені не буде, — мовби виправдувався зараз Ягнич. — Зуби ще ж усі цілі, не знаю, як і болять...

— Буває, — каже капітан, чомусь відводячи очі вбік, мовби і йому незручно. — Не з вами першим. З кожним може трапитись. Ну, та все буде о'кей! Ось прийдем додому, добудемо вам путівку пільгову...

— На трясцю мені вона? — насторожився Ягнич. — Ніколи по курортах не тинявся...

— То вже, Гурійовичу, як медики скажуть, — і знову очі вбік.

Та що це з ним? Раніше завжди навпростець Ягничеві в очі дививсь, а зараз...

— Ні-ні, — каже Ягнич, — і не думайте. Коли прив'язаний під ножем витримав, то тепер уже будьте спокійні.

І капітан ніби справді заспокоївся, підвівся, щоб іти.

— Добре йдемо, — сказав, рушаючи до виходу. — І вітерець гарний, набрали всі паруси.

Побажав Ягничеві, що всі бажають у таких випадках, і хав ду ю ду. А Ягнич залишився в прикрому якомусь невіданні, в гнітливих загадках. Чому про путівку забалакують? Невже хочуть спровадити? Невже мають у ньому сумнів? Звісно, літа беруть своє, бо за десятих довелось різних шквалів пережити на своєму

крутому віку. Мав від природи залізне здоров'я, витримав би й не таке, будши молодшим, а тут ледве видихав. Міг би отак, прикручений до койки, й назовсім віддати кінці. Пішла б радіограма в Кураївку, а тебе зашили б у парусиновий мішок і з баластиною по дошці — під добрий розгін — за борт, під буруни... Цього разу сам себе перемиг, не піддався, бо ж піддатись — то було б як відступництво. Адже потрібен їм був Ягнич живий, без нього тут, як без голки та без гардамана, і він не підвів, а ось як буде далі? Невже стане для них тільки Нептуном для посміховиська, чи й гірше — морокою та баластом? Ні, не повинні вони його скривдити, бо ж ветеран, бо ж знають, де здоров'я своє надломив! Не в портових пиятиках та мордобоях, у Вогняних рейсах причину шукайте, а не в ваших дурних апендицитах! Ніколи не виставляв напоказ своїх заслуг, а тут, якщо доведуть, прийде, брязне всіма орденами: це вам що? Учасник Вогняних рейсів, а ви його потихеньку геть?

Цілу ніч по тому бачив себе у війні, у полярнім поході. Це тоді, коли йшли вони караваном транспортів у водах Півночі з бойовим вантажем, одержаним у Штатах по ленд-лізу. Якої труднощі то був перехід! Хоч супроводили їх кораблі конвою і хоч усі транспорти їхні були пофарбовані під колір айсбергів, все-таки одного дня фашистська авіація виявила той дивний караван «айсбергів», і ось там він, Ягнич, чи не вперше зблизька зазирнув у вічі своїй, здавалось, неминучій смерті. За тієї ситуації, яка склалась, команда мала право залишити судно, залишити для того, щоб свої ж кораблі конвою одразу розстріляли цей «айсберг» разом з його бойовим вантажем, яким були забиті і трюми, і палуби. Але ж фронти ждали цього вантажу, і команда своїм останнім правом не скористалась, не залишила свого «айсберга», хоча бомби вже сипались, на нього, сказано завиваючи. Одна з бомб влучила в відсік, де були димові шашки, і судно оповилося димом, на палубі теж спалахнула пожежа, почали тріскатись бочки, наповнені якоюсь там свинцевою рідиною, ртуттю, чи що. Отруйна ця рідина розлилася по палубі, і хоч Ягнич розумів, чим це загрожувало команді і йому самому, хоч ні на мить не забував, що й трюми під ним навантажені вибуховим матеріалом і можуть щосекунди злетіти в повітря, але ж треба було щось робити! Паніки, на щастя, не сталось, трималися всі, як личить, а він що ж, гірший за інших? Думку про смерть відганяв, бо дужча за смерть була совість, а вона веліла йому: стань до зенітного кулемета, стань і стріляй, доки фашист не провалиться в море сторч головою! Шланг у руки мерщій бери і, хоч по кісточки бродиш у тій розлитій із бочок отруті, збивай та змивай її шлангом за борт...

Чимало їхніх уже згодом на березі в лікарні повмирили, отруївшись тією проклятою ртуттю, чи що там воно було. І Ягнич вхопив тоді свою дозу, що вважалась смертельною, оглух, осліп, але відлежався в госпіталі в Ігарці, викашляв ті дози та й знов туди, на свої трудові вахти. Вмів себе не щадити, куди треба — йшов безвідмовно, йшов хоч і на скрут голови!

Аж після війни дізнався, що, доки він ходив із своїми ленд-лізами, втратив сім'ю: в один день, в один змиг ока загубив найдорожче — дружину й дітей малих. Накрило бомбами пароплав, що з сім'ями моряків пробивавсь до берегів Кавказу. Згодом, згодом уже розповів йому знайомий капітан, як усе те відбувалось. Бомбили фашисти їх серед білого дня, спершу пустили на дно суховантажне з зерном, а потім накинута на транспорт евакуйованих та поранених, дарма що йшов він під познакою Червоного Хреста. Капітан командував сусіднім судном, на власні очі бачив, як цих беззахисних бомблять, але сам весь час був під вогнем, відбивався, нічого вдіяти не міг. Уявити, як діти маленькі тонуть, — нічого, мабуть, нема страшнішого за це! І навіть дельфінів не виявилось поблизу, щоб порятувати: у них нібито є такий потяг, така потреба — рятувати, хто потопав...

Дружина досі постає перед очима як жива, а тих двійко, маленьких своїх, Ягнич пригадує зовсім туманно. Приносить уява личка дитячі, що в німому крику волають до неба, бачить, як, зчепившись рученятами, уже занурюються, в глибини йдуть, і часом уночі в напівсні аж сам поривається до них, щоб пригорнути, щоб вирятувати... Але руками тільки воду обійма.

V

Зовсім несподівано Ягнич піднявся, з'явився на палубі. Був уже вечір, але вечір — як день: ясний, місячний. Доріжка по морю мерехтить, на юті гітари бринькають. Загледівши Ягничу, молодь ожавіла:

— Хлопці, а дивіться-но, хто це з'явивсь на арені!.. Чи не володар стихій?

— Ура нашому Нептунові! Ура, ура!.. Вітер ледь дише, парусся легко бринить. Сів Ягнич на купі канатів осторонь, нікого не чіпав. Хлопці культурні, теж не стали в'язнути, надокучати жартами. До душі Ягничеві, коли море ось таке ясне. Не те, що темної ночі, коли воно й само тільки ніч, тільки згусток тьми. Тоді весь час почуваш, що йдеш по глибинах, йдеш над безоднями... Зараз і глибина не лякає. Сидить приспокоєний, лисиною лобатою до місяця світить.

Задер голову, погляд прискіпливо зачепився вгорі між снастями, між зірок.

Замполіт, друг капітанів і постійний його супротивник по шахах, проходячи неподалік, загледів Ягничу й зупинився вражений:

— Ви? З воскресінням вас, Гурійовичу! Оце я розумію: тільки заштопали чоловіка — уже він і на коні!..

Вчора під ножем, сьогодні на ногах!.. Вітаю вас, Гурійовичу! Ще ми з вами, бачу, походимо по морях, правда ж?

— Походимо.

— Тільки щось повільно йдемо. Вітер ця б нам більше...

— Не в швидкості щастя.

— І то так. Швидкість суден більшає, а планета меншає... Маленька вже стала, як та Еллада.

— В Елладі не бував. Це ж де вона?

— Була колись така, на місці теперішніх греків. Клаптик, область, як на сучасні наші масштаби, а скільком світила! Крихітною, певне, почувала себе серед тодішнього світу, серед не відкритих ще земель та океанів. Недосліджені материки були безконечні, населені фантастичними чудовиськами, амазонками та кентаврами, напівзвірами, напівлюдьми — такими їх бачила еллінська уява з свого п'ятачка... І така ж маленька, як Еллада, тепер наша планета, якщо брати її порівняно із всесвітом, з його космічними просторами. — Погляд замполіта уже був звернений вгору, над щогли. — Знати б, чи є там, крім нас, ще інші живі, такі ж, як і ми, чи може, й нема? Може, Гурійовичу, ми одні? Одні-однісіньки? Ось що зобов'язує усіх нас бути дружними, менше чвар розводити та все тут берегти... Кожну росинку, кожную билинку берегти на мільйони років уперед...

— Золоті слова, — згодився Ягнич.

Насамкінець замполіт ще раз бідбадьорив майстра: погуляємо, мовляв, ще з вами по голубих дорогах планети...

— Трохи б літ скинути, — зненацька прохопилось у Ягнич. — А то я тут наче переросток серед вас, молодих...

— Це якраз те, що нам треба: сплав мудрості й молодості.

Втішив, спасибі й за це.

І знову Ягнич сам.

Сидить, прислухається до чогось — чи до того бриніння вгорі, чи до інших звуків, що чути їх десь там, унизу.

Когось шукають, когось загубили...

Вискочив на палубу лікар, окуляри сердито й стривожено зблиснули:

— Де він, той самоволець? Чому я повинен ганятись за ним?

Змовкла гітара. Стриманим голосом озвалась курсантська чемність:

— Якщо завдання шляхетне — ми до ваших послуг...

— Готові ловити, але — кого?

— Ягнич! — викрикнув лікар дражливо.

— А що з ним?

— Утік!

Вибухнув сміхом курсантський гурт:

— Таку втечу можна тільки вітати!

— Швидко ожив на ваших вітамінах старий!

— Де ж йому бути? За борт не падав і в небо не возносивсь... А чи не ото він на канатах сидить?

Понурився, як Тарас на заслання!..

Лікар кинувся до втікача:

— Як не соромно? Без дозволу залишити лазарет. Ще шви не зняті! Капітанові доповім!

Мовчав Ягнич, не реагував. Сидів як камінь бездушний.

А той знову про шви: потріскаються, хто відповідатиме?

І тоном наказу:

— На койку! І негайно!

— Тільки без крику, — аж тепер буркнув неголосно Ягнич. — Молодий ви ще на мене кричати.

— А шви...

— До сідниці мені ваші шви... Палуба реготала.

— А як потріскаються?

— Що ж то за шви, коли вони можуть потріскатись?.. Накладай такі, щоб не тріскались!

Сутичка завершилась капітановим втручанням. Прийшов, сказав весело:

— Прогулянку вечірню вважати законною, ну а тепер...

Забрали Ягнич, повели назад, під крило медицини.

І до самого порту ніхто вже не бачив його на палубі, наче його там десь унизу було прикуто на ланцюгах.

Носили туди йому хлопці з камбуза їсти. Він раніше багато їв. Після доброї роботи в майстерні не лінувався і над мискою. А тут йому кашки манної, як дитині... Коли зажадав якось борщу та стручок

червоного перцю, лікаря аж пересмикнуло:

— Сувора діста, який там до біса перець!

Не дозволяєте перцю, то хоч узвару із сухофруктів приносьте три порції, і щоб з абрикосами та з чорними грушами. Чомусь Ягнич був певен, що, як і перець, абрикоси, а ще більше оті зморщені чорні груші дулі дають людині силу й довголіття. Він хотів бути довголітнім.

На лікаря сердився постійно, ніяк не хотів визнавати в ньому свого рятівника. Думає, як з дипломом, то вже й бога за бороду вхопив! А сам он раз у раз за щоку хапається, «ох, крутить!» — зуби йому крутять, теж мені лікар, власного зуба погамувати не здатен. Щодо цього Ягнич мав цілковиту перевагу: ще жодного разу від зуба не йойкав, не знає, як вони й болять. І передні, й кутні ще всі свої, фабричних нема. І зір поки що не зраджує, нитку в вушко втягує без ваших окулярів...

Якось уночі не спалось Ягничеві допізна, лежав у темряві, чув крізь відкритий ілюмінатор розмову — бубоніли в проході якісь несплюхи-бесідники. Впізнав голос свого ж таки лікаря, а з ним точив яси один з викладачів морехідських, котрі позмінно також ходять у рейси, щоб навчати курсантів під час практики. Так і є, це той балакун з волохатими руками штангіста, що має звичку всіх на судні повчати і лізе, куди й не просять, — якось Ягнич просто вигнав його із своєї майстерні, щоб світла не застувач, бо стовбичить, як стовп, а в Ягничу була саме невідкладна з парусами робота. Викладачі все люди освічені, знаючі, а про цього Ягнич ще й досі не втямить, чим він збагачує курсантів, адже ж ні по вітрилах не шурупає, ні по судноводійству, ні по апаратурі не спец. Кажуть, нібито філософ — ще й сюди на «Оріон» тих словоблудів заносить!..

Удень виспитьяся, а вночі язик чеше... Бубонять і бубонять, розвели дискусію, мабуть, на цілу ніч.

Ягнич підтягся на койці, наставив вухо ближче до ілюмінатора і затаївсь здивований: ішлося якраз про його, Ягничеву, особу.

— До чого терпляча людина, цей Ягнич, — чувся розмірений голос лікаря, — вперше зустрічаю такого: кремій-людина.

— А може, просто притуплене почуття болю? — Це вже «філософ».

«От базікало, пустобрех!» — це подумки Ягнич.

— Гадаю, що ні. Просто із тих натур, що вміють, коли треба, намертво зціпити зуби.

— Не заздрю йому. Коли дивлюсь, як він длубається в майстерні, мимоволі з'являється думка: ось він, останній... могіканин парусів, людина-анахронізм. Людина епохи, яка відійшла і якої ніколи більше не буде.

— А може, не спішімо робити такі висновки? Історія ж бо знає чимало випадків: те, що здавалось приреченим, раптом здобуває нове сильне життя. Ще, може, побачимо вітрила на сучасних лайнерах, на новітніх супертанкерах...

— Не буде й танкерів.

— А що ж буде?

— Не знаю, що буде, а знаю, чого не буде.

— Сформульовано хитромудре. Закручено морським вузлом...

— Забудемо й про вузли, і про всіх оцих ваших вузлов'язів... фах давній, а, по суті, примітивний...

«А ти, базікало, своїми руками зв'язав у житті хоч один путній вузол? — Хотілося догукнути до нього Ягничу. — Тільки довгим язиком пусті свої вузли в'яжеш! Тут герой... А як би ти там повівся, коли на тебе насаджають повітряні торпедоносці, коли бомба влучає в твоє судно, а в трюмі під тобою триста тонн тротилу! І ніхто не покинув судна... Ні, там не до розбалакувань було...»

— Я не можу згодитись з вами, — чути заперечливий голос лікаря. — Вважаєте ось, що останній... По-перше, навряд чи останній. І навіть якщо уявити, що парусний флот доживає своє, то й тоді треба віддати цьому завзятцеві належне. Стільки відданості, трудової впертості, стільки, прямо скажем, артистичної закоханості в рідкісне своє ремесло!.. В ньому цей упертюх знайшов своє покликання. Відірвіть його від голки, від парусини, і вже Ягничу нема.

— Що там операція показала? Увесь зносився, мабуть, зітлів?

— Уявіть що ні. Організм виявився на диво: внутрішні органи — як у юнака.

— Не може такого бути.

— Але ж я розтинав, сам бачив. Кажу ж — як у юнака.

— Дивно. А ви його не переплутали з котримсь із підібраних греків?

— Не дотепно.

— «Як у юнака»... І однаково ж у минулому він із своєю допотопною пристрастю. Для нашого часу просто анахронізм. Хай ще дише та лається, а насправді... пітекантроп.

— Знов недотепно і грубо... Я б сказав інакше: вузлов'яз життя перед нами. Поет парусів... Скромний їхній будівничий і безсловесний їхній співець.

— О, вже понесло вас. Поет парусів, ха-ха... Не смішіть.

— А чого, по-вашому, курсанти до нього тягнуться? Бо крізь химерності вгадують цільне й красиве

життя...

Чути про себе таке із уст лікаря для Ягнича було цілковитою несподіванкою. «Коновал», причіпайло, а, виявляється, людина з поняттям. Той прорікає тобі одне, вже хрест на тобі ставить, а цей... Ну, та час покаже, чис зверху буде...

Коли нічні балакуни нарешті пішли собі, Ягнич зітхнув полегшено: не вмре тепер, не зітліє нутрощами. Це ж почути таке: «Як у юнака!» Зовсім з несподіваного боку знайшлась йому підтримка. Хотів би тільки знати, що це воно таке «питекантроп» та «людина-анахронізм». Треба буде при нагоді розпитати когось із курсантів.

Скоро-скоро вже має бути порт. Усіх зустрічатимуть, тільки Ягнич ніхто не зустріне, хіба лиш отой кам'яний, знайомий ще з молодості маяк, що високою вежею біліє на острівку біля входу до гавані. Родичів багато. Ягничів у Кураївці не перелічиш, але кожен у роботі, у власних клопотах. Та й не близький світ, щоб забиватись із Кураївки до порту ради одного «здрастуй». Звичайно, він їх не забуває, ні-ні та й озветься радіограмою: живий, мовляв, іду на траверсі такому-то. Але що їм до твого траверсу, до твоїх широт, у кожного там широти свої: той на тракторі, той на фермі, той з літа в літо на комбайні, — там тепер завелись цілі «сімейні екіпажі». Не кидати ж хліба та мерщій до порту, щоб глянути на Ягничеву лисину і на оці його вузлуваті руки... Дехто з рідні вважає, що він скупуватий, мало дарунків привозить, більше — чучела чудернацьких тропічних птахів та черепашок для кураївських дітей. Насправді ж він не скупий і дарунки любить привозити, а от які — це вже вибачайте... Є в нього серед родичів одна Нелька така, в кураївській працює пекарні. З родичів вона не найближчих — майже через вулицю навприсядки, — та все ж варто Ягничеві прибути у відпустку до сестри, і Неля вже тут як тут. «Ну, коли вже ви мені, дядюшко, привезете нейлонову шубу під норку?..» Сестрі цього разу везе хустку японську,¹⁰ для Інки-племінниці теж таку, тільки трохи веселішу, іншим дівчатам — прозорі, як дим, косинки. А шуба, молодице... Нема чого балувати вас, піде твоя шуба краще у Фонд миру.

Є в порту в Ягнича друг-механік, отой, може, вийде до причалу. Та й то навряд, бо нездужає часто. Ще з Вогняних рейсів потоваришували з ним. Механік, мурманський родом, сам Ягнич і підбив його перекочувати на Південь: «Доки тобі там мерзнути, Миколаю, давай сюди, під наше сонце!» А він візьми та й відгукнись, бо ж моряки — народ на підйом легкий, — прибув, оселився неподалік від порту на вулиці Арктичній. Затишно там, веранди у виноградах, металеві ворітця по селищу чепурно пофарбовані, а на ворітцях у кого що: у того якір, у того чайка вирізана з бляхи, а в того й вітрильце, теж залізне з нержавійки... Мешкають на Арктичній здебільшого заслужені полярники, люди Півночі, що їх після життєвих бур потягло під щедре південне сонце. Після вічних льодів та завивання пурги відігрівають тут свої прогартовані душі, свої застуджені кості, забивають вечорами «козла» та вчаться розводити ніжні, раніш, може, й не бачені ними, сонцелюбні квіти. Збираючись у свята, згадують найтяжчі рейси, де їх затирало льодами, сплющувало їхні судна, але не сплющило їх самих. Не раз уже друг-механік закидав до Ягнича слівце, давай і ти сюди, знайдемо кілька соток на нашій Арктичній, пропишемо, спорудимо на двох з тобою давальню та будемо чавити шаслу. Не спокусив поки що Ягнича тією давальнею, в оріонця своє на умі. Двадцять чотири рейси вивув на «Оріоні», тож хіба на двадцять п'ятий духу не вистачить?

Усе ближче порт. Десь там ждуть оріонців на причалі дружини, діти, матері... Курсантів наречені ждуть. З букетами квітів стоятимуть годинами, виглядаючи, коли вже він з'явиться із-за обрїю, цей їхній білосніжний красень барк! Найкраще прийти при повному сонці, в сліпучий день, коли напнуті вітрила аж сяють, — щоб було людям на що подивитись, щоб фотографи та кінохроніка мали роботу. Проте після шторманини, видно, не могли дати вузлів, скільки сподівались, і прийшли цього разу пізньої ночі, коли на провітлілому небі вже й вранішня зоря зайнялась.

Однак і в такий час на причалах їх ждали. Навіть Ягнича вийшов зустрічати друг-механік, не забув-таки, не проспав!

VI

Сидить Ягнич під шатром виноградним, забиває з другом «козла». Грають мовчки, розмірене, вперто. — Якщо програєш, Гурійовичу, — каже після тридцятої партії, потираючи руки, друг-механік, — бути тобі на Арктичній. Давальня он тебе жде.

Не відгукуються Ягнич на це; свої, не для розголосу, думки снуються. Була в нього тут одна знайома,¹¹

¹⁰ Чорне з червоним квіттям.

¹¹ Правда, звати її не тьотя Мотя, а тьотя Клава, чи просто Клава-морячка.

і ось не застав, доконали її дочка-алкоголичка із зятем. Вдова загиблого під час війни моряка¹² й сама з неабияким стажем трудівниця флоту, Клава потроху-потроху, та, одначе, щодали поважніше місце посідала у світі Ягничевих думок. Ходив двічі з нею в рейс, одного разу довкола берегів Африки, вдруге лише по Середземному, — на камбузі працювала Клава-морячка, ота вже для Ягнич чорних груш не жаліла! Вийде, бувало, Ягнич з майстерні, добре напрацювавшись, — а виходить він, хоч і без годинника, але завжди секунда в секунду, курсанти сміються: «За Ягничем, як за Кантом, можемо звиряти час», — вийде і прямо до камбуза. Коли перекинуться словом, а коли й ні, бо вона саме заклопотана ділом, сяде Ягнич на стільчику біля входу на камбуз і дивиться, як вона працює. Міг так, бувало, й довго просидіти. І нічого там між ними такого не було, про що іноді натякають, дурниці верзлякають, коли хочуть порозважатись. Просто єднала їх дружба, оте шукання взаємопідтримки, що єднає часом самотніх людей на схилі їхнього віку, єднає іноді міцніше, ніж молодих.

Нема Клави-морячки. Ще одна добра душа відійшла. Як ото мовиться: снаряди лягають все ближче та ближче...

Судно в ці дні стало на ремонт. Доки його на заводському причалі роздягли до ребер, Ягнич теж не оминули увагою, — тягали по медкомісіях. Одні казали одне, а другі знаходили інше, і все це заварилося через ту нещасну, обіцяну капітаном путівку, бо так виходило, ніби він, Ягнич, сам її ще й домагавсь, ледве що не обманом хотів узяти. Ну, а вже за путівкою там пішла й трудова придатність, давай комісовку та перекомісовку. Списали гори паперів, описали печінку й селезінку, дівки якісь, здорові, мов кобилиці, ніби розважаючись, заставляли Ягнич заплющуватись та розплющуватись, дихати й не дихати, присідати, вставати... Били молотками по ногах! У «нервовому» кабінеті аж не витримав, спалахнув, — думав, насміхаються.

Ще інші дівки у зуби йому гуртом заглядали, прицмокували та знов — аж до кутніх — заглядали — як циган старій кобилі на ярмарку. І ніяк не хотіли вірити, що зуби в нього всі на місці і що всі свої, не позичені.

— Оце гени, — сказала одна із комісії й сіла знову писати.

Стільки паперів, стільки тяганини, і за що? За ще один папірець, за ту пільгову, якої він не просив і яка йому взагалі ні до чого. Та не прошу ж я її у вас, віддайте її хоч і своїй тещі, я не з тих, що путівки канючать!.. Не можуть повірити, щоб від такого добра відмовлявся. І твоя пільгова вже ніяк не може від тебе відчепитись, хоча, правда, і в руки не дається.

Надокучили тяганиною так, що кінець кінцем і йому, — мабуть найтерплячішому на флоті, — урвався терпець:

— Ідть ви з своєю пільговою знаєте куди?

Сприйняли й це як вибрик.

А з судна тим часом до Ягнич ніякого сигналу. Навідувався він, звичайно, туди: стояла там така гуркотнява, що хоч вуха затидай. Звідсіль і звідтіль клепають, шкварчать електрозваркою, всюди розгардіяш, багато робітників незнайомих, якщо когось із свого екіпажу коли й заглядиш, то всі спішать, відмахуються, таке враження, що кожному ти заважаєш, ти між ними ніби зайвий.

Ні, краще сюди не ходити: чого надокучати людям?

Подався б провідати Кураївку, тягло туди, але й цей свій намір відкладав з дня за день, вирішив зачекати, доки дізнається достеменно, коли ж у рейс. А капітан ніби й сам цього ще не знає, чи навмисне ухиляється від певної відповіді, і ця його ухильність навіть ображала Ягнич. Ясно одне: не той був зараз час, щоб далеко забиватися від «Оріона». Хай коли вже все з'ясується з рейсом, тоді можна буде відвідати Кураївку, як ото кораблі когось відвідують, заходять «з візитом чемності».¹³

Тим часом кинув якір на Арктичній. Сам господар порадив йому не бігати щодня на «Оріон», не докучати, доки йде ремонт.

— Нікуди від тебе він не втече, твій «Оріон»! Де їм знайти ще таку двожильну коняку, як ти? Маєш післяопераційну відпустку, тож сиди тут та природою втішайся... А виникне потреба — «Оріон» знає твої координати.

Слушним здавалося Ягничеві таке міркування. Справді, чого там швендіти в розпал ремонту. Адже заводські своє знають, зуміють що слід зробити краще за тебе. Тож і відбуває тепер Ягнич вимушений свій курорт на цій ось Арктичній, у друга під виноградним шатром. Коли «козел», коли газета, увечері телевизор на дві програми: вибирай, яку хочеш. Начеб рай, а чомусь не почуває Ягнич заздрощів на цей пенсіонерський рай. Щоправда, друг його не з тих пенсіонерів, що від них відбою нема лікарям та соцзабезам. Ягничів друг сам запропонував портовому начальству свої послуги, залучили його тепер наставником на якісь там у. урси

¹² Служив старшиною на сторожовім катері.

¹³ Ну, та це, звичайно, Ягнич собі дозволяє жарт, бо не тільки ж чемність...

механіків, і хай упівсили, та ж працює-таки чоловік, не почуваяється за бортом, не з своєї волі ледащом.

Одного дня різав Ягнич хліб на столі, і раптом ніж зламався.

— Сто літ тобі жити, якщо ножі в руках ще ламаються, — весело сказав на це господар.

А Ягнич, хмурачись, відклав зламаний ніж якось рвучко, з досадою. Недобра прикмета — так це він витлумачив для себе. Відчувши якусь неясну тривогу, не витерпів Ягнич, знов подався на «Оріон». Не сказав навіть другові, куди йде.

На судні цього разу було вільніше, не так гамірно, не сичало всюди та не шкварчало. Ягнич попрямував просто до своєї майстерні. Хоч зазирнути, хоч одним оком глянути — скучив за нею. Бо це ж. його кишло, його домівка: як для чабана кошара, так майстерня для нього.

Майстерня чомусь відчинена, а тільки Ягнич у двері — пика завбільшки з решето — навстріч! Що за квартирант, звідки?

Згорбатилось, підхихикує, стерво собаче! По-панібратському до тебе підхихикує, та ще й філософствує:

— Бачиш, Ягаичу, нічого вічного на світі не буває: тобі відставка, мені — чин. Кому булава в руки, а кому — костур!..

Здається, десь зустрічалися, — в порту біля каси, чи що? Зрештою, не так це важливо, зацікавило Ягнича інше: чим це від нього весь час смердить? Інші, може, й не помічають, а Ягнич одразу вловив: з появою цього типа самий дух майстерні різко змінився. Раніше тут панував особливий, характерний лише для цього приміщення запах, що Ягнич його в розмові з курсантами називав ароматом і вважав благородним — густий запах смоли, канатів, вивареної в олії парусини. Ну і, звичайно, в'яленою рибкою пахло, та ще йшов дух від ядранського лавра, що листя з нього цілою папушею давно лежить пересохле в кутку... Суміш цього всього в поєднанні з морським повітрям створювала пахощі справді незрівняні, для Ягнича це було просто чар-зілля. Запевняв, що таким чистим, здоровим духом пахне лише тіло маленьких дітей.

А тепер у майстерні одразу з'явивсь якийсь ніби кислий базарний припах, — чи не з собою принесло його оце рило, оце немите решето, що шкірилось до Ягнича своїми щербатими? Ну й тип! Мабуть, уже по всіх судах тинявся, пропивсь або прокравсь, а вони тепер його на «Оріон»! Це приголомшило його, ошелешило, ранило в саме серце. І робилося все, видно, поспіхом, на хаміль-хаміль, в Ягничеву відсутність, хоча квашений цей тип запевняє, ніби саме зараз його, Ягнича, десь там розшукують на Арктичній, послали за ним гінця. Та, видно, бреше, очиці блудять і не приховують свого вдоволення, бо ж відтепер він повністю порядкуватиме тут, віднині ця пика розвезиста володітиме твоєю святою святих. Відчувши себе господарем, новоприбулець почав уже все тут перевертати на свій лад, сувої парусини по-своєму поперекладав у нішах — хай гірше, аби інше! І гнів, і презирство викликав у Ягнича цей підкидьок, волоцюга з портових підворіть, щось було в ньому приховано брутальне, влазливе, двоєдушне, — як вони могли дозволити йому ступити сюди, самою його присутністю осквернити парусницьку майстерню «Оріона»?! Лють і гіркота образи, що збирались не один день, зараз просто засліплювали Ягнича, вже й почуття справедливості зраджувало йому, хотів би Ягнич з кулаками накинутись на цього, зрештою, ні в чому тут не винного типа, хотів би найгостріше чимось дошкулити «квартирантові», виказати йому всю міру своєї зневаги й презирства, але навіть не знав, у який спосіб це робиться... І раптом його, видно, осяяло:

— Віддай гардаман! Пришелець оторопів:

— Що, що віддати?

Він уявлення не мав, що це таке гардаман!

— Про гардаман не чув, тюльколов?

Ось тепер Ягничеве презирство запанувало тут на всю майстерню! Він аж нахилився до цього типа-решета й, розглядаючи його, застиг у своїй безмежній, зараз аж звеселілій зверхності.

— А як, а чим же ти будеш шити? Чим голку заженеш? Де твій парусницький наперсток?

— Так би й сказав, — аж тепер догадався намісник. — А то вигадав якийсь гардаман. Наперсток, он там він, у ящику...

— Подай сюди!

— Але то, певне, суднове майно?

— Я тобі дам майно! — вигукнув Ягнич. — Це мені від батька пам'ять! Звідки гардаман у Ягнича — на судні всі знають, хоч і капітана спитай...

Ступнув до ящика, одразу побачив свій скарб, забрав, гордовито сховав у нагрудну кишеню.

— А я ж чим?

— Хоч іклами! Моє яке діло...

Цього ж дня Ягнич розпрощався з майстернею. Зібрав, зв'язав скупі свої пожитки — ще хлопці з екіпажу допомогли йому й перенести їх на Арктичну. Залишив поки що на судні, в каюті у земляка-старпома, тільки боцманський свій сундучок, свідомо пішов на таку хитрість: хай буде зачіпка ще раз вернутись сюди, може, таки до того часу схаменуться, одумаяться!

Пробував Ягнич через старпома вивідати, наскільки це далеко зайшло, сподівався почути від земляка

щось втішливе, проте хлопець зі своєю співчутливою відвертістю розсіяв і рештки ілюзій:

— Випадає, Гурійовичу, вічний вам берег. Ми б і раді, але ж... Що ви там викоювали на комісії?

— То вони викоювали, а не я...

— Комусь ви там здорово нагрубмили... Слухати не хочуть про ще один ваш рейс... Травми, недостатність, списуйте, і все!

— І... і... це остаточно?

— Ну, що я перед вами буду кривити душею? Хочете знати всю правду? Тільки ж тримайтесь...

— Кажи, не впаду.

— Справа вирішена. Пісенька ваша спета, Гурійовичу... Життя відспіване? Ну, а ви ж? Як же ви? Я ж за вас... умирав!

Як туча став Ягнич.

— Де капітан? Де замполіт?

Тон Ягничів був грізний, і старпом аж виструнчився, пояснюючи скоромовкою:

— У пароплавання викликали обох, комісія іде з міністерства, а тут саме така запарка! Пора б уже йти на ходові випробування, а завод не випускає, та й куди випускати, коли ще роботи та роботи... І документація на нових курсантів не вся ще готова, одне слово, як бачите...

Ягнич усе ще стояв приголомшений, нахмарений.

— А це там хто замість мене?

— То так, тимчасово, доки підшукаєм. Самі розуміємо, що не той кадр, але ж невикрутка, другого Ягничу спробуй знайти...

Старпома гукнули до телефону, що, як завжди, під час ремонту підключений до берега, зараз єдносудно з містом, з заводом. Ягнич не йшов, чекав, доки землячок повернеться після розмови. Повернувся він ще більш упрілий, чимось дуже заклопотаний, — видно, була добра нагінка.

— Капітан уже на заводі... Може, там зловите?

Довелося йти.

Усі залізні хащі судноремонтного Ягнич обійшов, усі закапелки вилазив, доки таки в одному з цехів зустрів їх одразу обох — замполіта й капітана. Ішли з грюкотняви і про щось гаряче між собою розмовляли. Загледівши Ягничу, спинились, замовкли і мимовіль підтягнулись обидва. А коли Ягнич зовсім наблизився, не зводячи погляду з капітана, той раптом почервонів, до вух залився рум'янцем сорому й винуватості.

— Заміну знайшли? — запитав Ягнич. Голос його помітно дрижав. — Підшукали кращу кандидатуру?

— Не тому, що кращу... Знаємо, що є майстри, яких, може, й не заміниш... Але ж медицина, Гурійовичу, медицина, — і капітан розвів, як хлопчак, руками.

— Правду він каже, не хотіли б, але... — сумовито додав замполіт. — Ви вже не судіть нас занадто суворо: винуваті перед вами тисячу разів. Тільки ж зрозумійте: ми — не боги.

Зла не почував до них Ягнич, скарги нікуди не збирався писати, але хотілось би таки їм сказати цієї миті, так тихо, проникливе сказати над саме вухо, у саму душу: «Розумію вас, але ж зрозумійте й ви мене, вам же добре відомо, де мої сини і хто ви для мене. Тільки ж ви, тільки оці, що на «Оріоні», й zostались! Весь тут із вами, з «Оріоном». Нічого більше в житті, тільки «Оріон!» А ви... Ех, ви... Сплав мудрості й молодості!»

VII

Влаштували Ягничеві царські проводи. Ті, що залишались на «Оріоні», добре усвідомлювали, кого вони втрачають, і не один із них почував, що разом із Ягничем він мовби втрачає частку й самого себе. Можливо не все таки Ягнич зробив, щоб залишитись на вітрильнику. І в порту, і в самому міністерстві — всюди була в нього рука, всюди мав колишніх своїх вихованців, тепер сильних і впливових, — міг би вдатись... Але не став докучати, не пішов оббивати пороги. Бо хоч і сила в тих людей, але що й вони проти натиску літ, які тебе торпедують! Що вони, колишні твої вихованці, проти тієї гори списаних на тебе паперів, проти тих дівочих здорових та вчених, які так і сипали своєю латиною, вдаючи, ніби аж он як піклуються про Ягничу, а насправді, мабуть, тільки й думали в цей час про невпійманих женихів. Пишуть, пишуть, хоч ніколи й самі, видно, того не читають — у паперах топлять свого пацієнта. Звісно, для перестраховки вся та їхня писанина, за себе найперше дбають, бояться, що відповідати доведеться, коли з Ягничем щось трапиться в рейсі... Чи, може, й вони не зовсім по-пустому прискіпувались? Бо пережите, воно щодалі більше дається взнаки. Там шпигне, там кольне, там крутить. І хай би знайшовся той, хто захистить тебе від старості, що вже насувається, де знайти оборону від її осінніх вітрів?

Була ще надія на підтримку судового свого лікаря, цей міг би латиною проти латини, але ще в день прибуття вдарили йому десь із Овідіополя телеграму — мати при смерті, лежить у лікарні. Кинув усе, взяв відпустку, помчав. Ще й досі не повернувся.

Тож — проводи.

Усіх зібрали на палубі, оголосили наказ, видали ветеранові щедрю грошову премію. Висловив Ягничеві подяку представник порту, виступив і від колективу морехідки давній знайомий — той самий філософ з бичачою шиєю, з очами кольору медузи, в безрукавці,¹⁴ з руками товстими й волохатими. Молов щось про подолання стихій, про пасати й мусони, про моряцьку романтику якомсь утробно. 'аж з підвивом вигукнув, ну що з нього візьмеш, як воно пустомолот, — мимо вух пускав Ягнич усі його роздебенді...

Душевно сказав замполіт:

— Ви вправі, Гурійовичу, почувати за собою наповнене життя. Життя — мов парус!..

Нагадав про найтрудніші рейси, пояснив молодим, хто такий їхній оцей «завпарусами», майстер вітрильного діла на судні, і що, коли вже тобі судилося бути майстром, ніде ти не зяплямиш себе, всюди збережеш свою честь. Моряк Ягничевої вдачі, оріонець, він мовляв, і в посрібленості літ стоятиме над старістю з її втомою та хворобами, він всюди буде немрущим, бо гарт флотський, рідкісна його праця й почуття морського братерства, вони, як і талант художника, не знають постаріння!..

І капітан, і хлопці екіпажу зосереджено, навіть з помітним присмутком слухали замполіта. Можливо, подумалось у ці хвилини не одному з молодих, що і йому теж колись будуть влаштовані проводи, адже й тобі, сьогодні червонощокому, ні від кого не гарантована вічна молодість.

Було ще слово й від курсантів, цю місію взяв на себе смагливатий, на татарина схожий юнак, учасник останнього рейсу. Цей не тягнув довго, подякував Ягничеві за наставництво, за мудрість і закінчив жартом: «Дорогий наш Нептуне, йдучи на спочинок, вітрів хоч не забирайте з собою!»

Усі промови Ягнич вислухав з камінним обличчям. Жодним м'язом не виказало воно, дублене, горіхове, тієї бурі, болю, сумяття, що вирували в його душі. Стояв серед струнких, молодих, парадно одягнутих, незрушно стояв у своїм допотопнім бушлаті, застібнутім, незважаючи на спеку, на всі гудзики, і враження було таке, ніби вся ця процедура прощання Ягничча найменше торкається, почуттів не виявлялось ніяких, бо хіба ж личить морякові виставляти напоказ, вивертати на люди той безмірний тягар, що гнітить тебе стільки днів і ночей і що нестимеш тепер його до останку. Відплавав своє, відходив. Віднині стане тобі палубою степ, полянами пропахлий, парусами куряви повитий... Тож приймай, чоловіче, що належить, приймай свою чашу стримано й достойно, бо тут винуватих нема, бо те, що спіткало тебе, раніш чи пізніш спіткає кожного з них: вічна ж бо молодість нікому не гарантована.

Дійство закінчувалось врученням почесної грамоти і ще однією подякою перед строем та оголошенням наказу, згідно з яким він, Ягнич, майстер парусної справи, зараховується довічно почесним членом екіпажу. Сам капітан повідомив присутніх про це, повідомив емоційно, з неудаваною щирістю й темпераментом, посиленням, можливо, ще й внутрішнім голосом не зовсім заспокоєного сумління, яке знову допитувалось: а чи все ти зробив, що міг би зробити для Ягничча у ці дні?

Коли ж зайшлося про те, що буде ветеранові ще й цінний подарунок, — тільки його вручать згодом, бо ще не підібрали, ніяк не вирішать, що саме було б Ягничеві найбільш до вподоби, — коли про це зайшлося, залунали голоси жартунів, що добре піднести Гурійовичу холодильник, або кольоровий телевізор, або пральну машину, і це було, мабуть, таки дотепно, бо викликало сміх присутніх.

Капітан, однак, звернувся до Ягничча без жарту:

— Ми справді хотіли б знати ваше побажання щодо подарунка.

Старий якийсь час помовчав. Потім кинув глухо:

— Голку мені подаруйте.

Він мав на увазі парусну голку.

І хоч бажання було нібито смішне, проте ніхто не засміявся.

Капітан підкреслено серйозним, владним тоном дав розпорядження старпомові провести Ягничча до парусницької, і хай вибере там собі голок, яких забажає, може взяти хоч і цілий набір.

Ягничеві, видно, не хотілося туди йти. Вагаючись, він тупцявся, а потім раптом узяв капітана за лікоть, ступнув з ним набік, — певне, хотів йому щось сказати віч-на-віч. І сказав:

— Можу дати розписку.

— Яку розписку?

— Що ні ви, ні лікар, ані ті комісії не будуть перед законом відповідати, коли на судні зі мною сталось би щось... Багато не прошу: ще в один рейс. Навіть якщо це буде останній — хай!.. І розписка в мене ось готова... — він добув з кепки якогось заяложеного папірця.

Капітан зашарівся.

— Дорогий Гурійовичу, не треба розписки, зрозумійте ви нас! — Голос його прозвенів юно і чисто. — Прошу вас, не ускладнюйте ситуацію, допоможіть нам розв'язати вузол... Відпочиньте. Ви зробили своє.

¹⁴ Досить недоречній для такої церемонії.

Зробили більше, ніж на десятих випадкає. Такого, як ви, на «Оріоні» не було і більше, мені здається, не буде...

Відбувалося все хоч і урочисто, але в темпі. Справи ждали людей, тож доводилось економити час. Цілий набір голок, цих його трудових тригранних, зроблених із спеціальної найміцнішої сталі, тут же було передано ревним старпомом Ягничеві просто в руки, при всіх.¹⁵ І Ягничів флотський сундучок, цей вірний супутник, ледве чи не ровесник Ягничевої служби, вже стояв у майстра біля ніг. Стояв, наповнений таємницями, обцвяхований мідними заклепками, оббитий ремінням, з китайським хитрим замочком, що його секрет був відомий тільки самому Ягничеві... Звідкись наче вродився тут цей сундучок, господареві залишалося тепер одне: нахилитись і взяти.

Та тільки Ягнич нахилився, як кілька курсантів підскочили, давайте, мовляв, підсобимо, ви ж після операції...

Однак Ягнич відсторонив хлопців.

— Спасибі, — відбуркнувся, — сам візьму... було б що.

Узяв в одну руку сундучок, в другу — скручену трубою грамоту, яку мало не забув, — капітан ще раз передав її Ягничеві з міцним потиском руки, з розчуленим блиском у вічу.

Під поглядом усього екіпажу поволі спускався майстер по траповій дошці на берег.

Неквапом ступив, звично, буденно, востаннє.

Капітан, припавши до поручнів, дивився Ягничеві вслід, і душа його повнилась щемом розлуки. Може, востаннє бачить цю пригорблену окоренкувату постать, що була такою тут доладною, такою невід'ємною, мовби навіки припасованою до судна. Віяло від неї певністю на всіх, по-домашньому тепліше ставало, коли старий порався десь на палубі, серед такелажу, заспокоювала сама Ягничева присутність, — був він для судна мов талісман. Може, й з ураганів, з-під шквалів виходили щасливо тому, що була між ними ця чиста душа, безоглядно віддана судну людина, оберігач від усіх напастей. Сьогодні втрачають його. Спускається по трапу у власну старість, відходить в незвідане море Самотності. У небутність людина йде! Щось пекучо-беззахисне було в тій бушлатній пригорбленій постаті з гострорезним сундучком, що поблискував мідною оковкою. Але було в тій постаті, в тій неквапній прощальній ході ще й інше — залізна витримка нагартованої життям людини, була та мовчазна гідність і безстрашшя перед тим, що його десь там зустріне за палубою рідного вітрильника. Так, вічна молодість нікому й не від кого не гарантована! Ось так живуть люди під щоглами, з юності й до сивини борються із стихіями, а потім, зносившись, спрацювавшись, чесно вибувши свою всежиттєву вахту, скромно й буденно відходять у забортність, в іншу переходять стихію з голкою та з грамотою на досмертне звання Почесного майстра.

Під поглядом проводжаючих Ягнич ступив на бетон причалу, на його незрушність, поставив біля ніг сундучок, думали на «Оріоні» — зараз озирнеться... А він витяг сигарети «Шипка»,¹⁶ закурив. Дивився в бік портових пакгаузів. Звідти назустріч йому, ледь помітно пришкандибуючи, саме наближався той, хто завше з'являється в найпотрібнішу мить: друг, судновий механік. Такий же, як і Ягнич, осадкуватий, крутолобий.

Підійшов до Ягнича впритул, і вони про щось коротко перемовились. Видно, радилися.

Екіпаж «Оріона», понависавши над поруччям, все спостерігав Ягнича, його низькорослу постать, що, наче вкопана, сумовито залякла на причалі. Ось, нарешті, докуривши, Ягнич кинув з берега недопалок, сплюнув услід, на розкислі апельсинові корки, що бовталися біля бетону на хвилі. Тут міг дозволити собі хоч таку вільність, не те, що на судні: там плюнути в море — то ж було б непрошене блюзнірство.

Друг-механік, відсторонивши Ягнича, взяв сундучок, у майстра лишився у руці лише ватман тієї скрученої грамоти, що її ще вчора на «Оріоні» розглядали всі, старанно розцяцьковану училищними художникамисамоуками, з віньєтками та віночками, з піднятими вгору настроч — серед буяння барв — вилами бородатого Нептуна, владики морів...

Так і пішли, не озираючись. Ніби не було вже Ягничеві діла до «Оріона», ніби й не віддав він йому найкращих років свого життя — життя трудового, наповненого ділом до краю. Бо шити, металом обковувати по краях паруси — то складна і просто таки каторжна праця. Сувій парусини важить центнери, маєш витягти його, розстелити на всю палубу, просушити, маєш кожен ярд, кожен сантиметр переглянути, перетерти власноруч, промацати пучками, чи нема де ганджу, чи щур не прогриз, чи не допущено якого-небудь фабричного браку. І тільки впевнившись, що парусина міцна, надійна, як слід проварена, — берись, розкрий її та зшивай своїми тригранними. Небагато що Ягнич умів у житті, морських лоцій, скажімо, так і не навчився читати, але те, що вмів, то вже вмів досконало, у цьому був майстром. Бо треба паруси не просто зшити, ти повинен кожен парус озброїти, обшити парусину сталевими тросами, доладнувати по краях всіма

¹⁵ Щоб у разі перевірки можна було їх законно списати.

¹⁶ Чомусь їм завжди віддавав перевагу.

необхідними деталями, щоб найлютішу бурю витримала твоя робота: а це вже вміння, хист, це вже мистецтво! І якщо зараз з-поміж молодих, які зібрались на палубі, теж є такі, що вмінють кроїти, й шити, озброювати паруси, то це тому, що з ними був Ягнич-майстер, він їх цього діла навчив!..

Не може поскаржитись, що його на «Оріоні» мало шанували. Ще й до нападу недуги був він наказом увільнений від авралів, і все ж на кожен аврал Ягнич з'являвся з власної волі, з почуття обов'язку, за внутрішнім своїм покликом. Стоїть у бушлатику під дощем, під шквалистим вітром, руки задубнуть, здається, вже й пальці не гнуться, стоїть і стежить уважно й причепливо, як працює молодий курсант зі снастю чи з швартовим кінцем. І коли Ягнич помітить, що не вдається хлопцеві «правильно накласти», «правильно закріпити», підійде й, відсторонивши юнака, візьметься за діло сам, зробить на диво швидко і вправно, ще потім і покаже: «Ось так треба, синку...»

І знов знепримітниться, пригорбиться осторонь, спостерігаючи за новачком з-під брови, краєм всевидючого ока.

Ті, що проводжають, усе ще не розходяться: і старші званням, і котрі без звань понависали вповодж палуби, не зводять із старого очей. А він у цей час стоїть із другом біля тумби червоного автомата, з якого можна напитися води за копійку. Довго порпаються обидва в кишенях, нарешті Ягнич знайшов потрібні монетки, націдив спершу механікові, потім наповнив і собі склянку, припав до берегової, автоматної — п'є. Склянка сліпучо блищить у руці, розтікається в промінні Ягничеве сухе горіхове обличчя. З «Оріона» йому махають, шлють останні вітання, навіть капітан, забувши про своє становище, з майже хлопчачим ентузіазмом гукає:

— «Оріон» вас не забуде!

Аж тепер Ягничеве обличчя враз розплилося-розтеклося в сонці чи то усмішкою, чи гримасою гіркоти, стриманого плачу. З відстані цього не добереш, не розрізниш, бо усмішка людська й гримаса болю, — вони ж чимось такі близькі між собою, вони — як сестри...

Тихо й прощально Ягничів погляд обіймав судно і схвильованих на ньому людей. Оце воно — проводжання. Не бучністю, не промовами доймає тебе, не парадною вишикуваністю екіпажу... Висипали, понависали і не розходяться. Ось вона, твоя сім'я, твій «Оріон», може, ти їх бачиш востаннє. Вони схвильовані, що розлучаються з тобою, їхні почуття до болю гостро тобі передаються, і саме судно, неприбране, оголене, має зараз такий непоказний, аж ніби жалюгідний вигляд. Щоразу, коли не одягнуте у вітрила, воно меншає, а зараз було аж якесь неначе сплющене, мовби аж болить йому бути затиснутим поміж багатотоннажними океанськими велетнями. Непоказне твоє суденце притулилося до причалу, аж не віриться, що це той самий «Оріон», сокіл морів, що його на всіх широтах бачили, коли, наповнений вітром, летить серед просторів, і вітрилля його гуде, співає, огорнуте все — від носа й до корми — хмарою сяючої водяної пороші... Натомість стоїть суденце принішкле, без щогл, без парусів, якесь ніби змучене, але для Ягничачої оцінки своїй незavidності, в робочому вигляді воно мовби ще дорожче.

Бо це ж такі твій «Оріон», хоча зараз збереглись у його обрисах лише первісні форми, оті, що з корабельні, що створені для лету, що вигинаються, течуть в ідеальній плавкості, мов пружне тіло дельфіна...

Здушило Ягничеві в грудях, як від нестачі повітря. Надивляйся, брате, на свій «Оріон», бо житимеш тепер на іншій палубі, де ні вітру, ні хвилі, ні руху, ні співу парусів над тобою, де буде тобі саме вічне скніння та животіння, — не життя, а тільки відбування життя.

Проводжають, як личить. Капітан, ставши на видноті, навіть бінокль приклав до очей, щоб краще розгледіти Ягничачо, який він там є цієї миті на суші, біля зельтерської тумби... Інші, понависавши з борту, ніяк не вгамуються, останні вітання Ягничеві шлють цим однаковим в усіх портах світу рухом — помахом руки. Щемить, горить душа. Помахати б їм рукою туди, на «Оріон», але, мабуть, це вийшло б у нього незграбно, — за довгі морські роки якось і не навчився ось так прощально махати рукою. А мусив би навчитись: життя ж бо моряка, власне, й складається із таких помахів, із зустрічей та прощань.

Вслухався напружено, хотів би дочути, що то йому гукають з «Оріона». Може, кличуть вернутись? Замполіт якісь знаки подає на мигах. Невже щось там перевирішилось в останню мить? Ні, скоріш усього просто дораджують, як йому триматися в своїх нових сухопутних рейсах.

На «Оріон» нема вороття.

Друг-механік нагадує, що пора вже йти, і вони повагом рушають від тумби, щоб незабаром зникнути за рогом розпашілого на сонці пакгаузу. Там Ягнич ще раз зупиниться в роздумі, витре зрошене потом чоло. Все. Сталось... Ось тепер можна і в Кураївку. Був зараз у ваганні, як туди краще добутись, — сушею чи водою.¹⁷ Водою — ні: сьогодні цей пасажир сердивсь на море.

Через якийсь час портовий люд бачитиме, як понурений Ягнич із своїм сундучком прямуватиме до автобусної зупинки.

¹⁷ Можна і так, і так.

З автобуса зійде він у кураївським степу, сліпнучи від сонця, озирнеться докруг: в усі чотири сторони світу — самотність.

VIII

Першої ж ночі після прибуття Інни додому, її по тривозі підняли зі сну:

— Нещастя на току! Когось там скалічило, потовкло...

Мати стояла над нею, тримала наготові міні-спідничку, в якій Інна прибула з медучилища.

Похапцем одягаючись, дівчина чула крізь прочинені двері, як у сусідній кімнаті прибулий з току шофер розповідає матері про аварію. Той розігнався на елеватор, а той з елеватора, а куряви ж хмара — йдеш, як у сліпий політ, і ось при самім виїзді з току машини зіткнулись лобами, дукнулись так, що й фари потрощило на обох...

Інні уявилось жахливе видовище покрученого металу, знівечених тіл... Озвалась до шофера, стримуючи тривогу:

— Смертельний випадок?

— Та ніби ні. Котрийсь із них, видно, в сорочці народився. Ну, та сама ось побачиш.

— Це ж треба щось прихопити? — в розгубленості озирнулась Інна до матері.

— Аптечка там є, — сказав шофер. — Бинти, йод — усе на місці, не вистачає тільки сестри милосердя... Ти готова?

Дівчина відкинула на спину пасмо волосся:

— Їдьмо.

З місця помчали в нічну темряву, в куряву.

Власне, це мав би бути не її клопіт. Мусила б зараз там порати потерпілих її попередниця по медпункту Варвара Пилипівна, дружина Чередниченка-голови. Ще ж вона не на пенсії,¹⁸ Інна поки що не оформлена на її місце, у права не вступила, але на такі речі в Кураївці не зважають. Згарячу, зопалу, після вчорашніх конспектів — одразу в діло сторч головою. Бо Варвара Пилипівна, здається, своє відчергувала, цими днями сама злягла.¹⁹ В такій ситуації хіба відмовишся? Тут міркують просто: вчили тебе на медичку, клятву Гіппократа давала, тож звикай схоплюватись серед ночі та мчись мерщій на виклик, — і мчиться, не буде ж вона формалісткою!

З Варварою Пилипівною в Інни добрі стосунки, обидві ще раніш знали, що настане день, коли одна здаватиме, а друга прийматиме від неї медпункт, не думалось тільки, що події так підганятимуть, як оце зараз... Пилипівну останнім часом недуги та слабування дедалі частіше вкладають до ліжка, мабуть, якраз тому Чередниченко й до училища вдався з своїм клопотанням, з своєю авторитетною вимогою... Зрештою, і в саме училище Інна потрапила не без дораджувань Варвари Пилипівни та її Чередниченка, — думали, видно, про заміну наперед.

До току відстань чимала, він тепер один у них, раніш було кілька токів,²⁰ розкиданих по степу, по бригадах, а тепер вирішили — хай буде один, центральний. Зате обладнають його краще, забетонують, зосередять на ньому всю техніку... їдучи, шофер голосно розмірковував на цю тему, зважував плюси й мінуси. Інна слухала його навіть зацікавлено, хоча, власне, мало б це бути їй ні до чого, один тік чи десять — хіба не однаково?

Час пізній, а степ не спить, комбайни працюють, дорогами ґрунтовими туди й сюди рухаються вогні в ореолах піднятого кушпелища. Заєць, аж сріблястий у світлі фар, де взявшись, перескакав через дорогу, кажуть, це не добрий знак. До токового нещастя та ще й заєць дорогу перебіг — це ж треба!.. Однак не вертатися ж... Тік наближався яскраво освітлений, з рухливими постатями людей коло ворохів, з грізним громадям якихось незвичних, раніше не бачених Інною споруд, мовби заводських.²¹

Край току лежить на брезенті потерпілий. Маленький солдатик, узбек чи туркмен, чи хто там він є. Щоліта військова частина надсилає сюди своїх хлопців допомагати на вивозці хліба, і оце він один із них. Живий лежить, ледь чутно стогне... Інна одразу присіла біля нього, взяла пульс, оглянула всього з ніг до голови, обстежила прихапцем, але уважно: серйозних травм нібито нема, обличчя, правда, розмальоване, як

¹⁸ Тільки збирається.

¹⁹ Вона давня сердечниця, був у неї позаторік навіть інфаркт міокарда.

²⁰ Чи, як Чередниченко каже: гарманів.

²¹ Потім вона дізнається, що то громадяться нові, вперше до цих жнив зведені зерноочисні агрегати.

після бійки, на ребрах кілька синяків, — могло бути гірше. Потовкло бідолаху, перебуває ще в напівшоковому стані, але від такого не вмирають. Кілька інших, що під час зіткнення лише гуль наловили на лоба, відбувшись легким переляком, зараз теж тут, не полишають товариша, найбільша їхня тривога, видно, за нього, — готові б виручити, але як? Більшість із них теж звідти, із східних республік, можливо, навіть земляки цього хлопця, вони про щось квапливо й неспокійно перемовляються між собою, певне, про товариша, а може, й про неї, про Інну, котру зустріли холодком недовіри, — що це, мовляв, за дівчисько зелене прислали сюди, замість того щоб привезти солідного, досвідченого лікаря?

— Беріть його, та обережніше, — звеліла Інна друзям потерпілого. — Несіть за мною.

На час жнив тут же, на току, відкрито польовий медпункт, для нього відведено один із вагончиків, поруч із — тими, у яких ночують механізатори. Це вже Чередниченко подбав на прохання Варвари Пилипівни. Сюди ось у тимчасовий медпункт з наказу Інни й було перенесено потерпілого.

У вагончику, накинувши білий халат, дівчина відчула себе впевненіше. Прокип'ятивши шприц з довжелезною голкою (коротшої тут не знайшлося), зробила своєму першому пацієнтові протишоковий укол, дала чималу дозу валеріани для заспокоєння, знов послухала пульс і аж після цього лишила хлопця лежати на білих медпунктівських простирадлах. Хай до ранку полежить, а там буде видно. Якщо треба, відправить до лікарні, госпіталізує.

У кожному разі це добре, що вона тут, допомога її виявилась вкрай необхідною. Коли пацієнт задрімав, Інна вийшла й, присівши на східцях вагончика, стала дивитись, як трудиться тік, як дівчата та жінки, закутані хустками до очей, шугають з лопатами в руках серед ворохів пшениці, горнуть і горнуть, вантажачи очищене зерно в кузови машин. Нікого з токовичок не впізнати, декотрі в захисних окулярах від пилюки та остюків, спідниці високо попідтикувані, видно, як аж стегна зблискують. Світла на току повинь, у жнива Чередниченко електрики не жаліє, вимагає, щоб на робочих місцях людям було видно, як удень.

Незабаром з'явився й він сам, голова. Вантажною прибув, вийшов з кабіни, огрядний, ваговитий, габаритів Тараса Бульби. Став, роззирається на свої володіння, а навстріч йому вже поспішає завтоком дядько Кирило, що все робить підтюпцем, підбігцем, інакше не вміє... Мова заходить, мабуть, про аварію, бо завтоком, щось пояснюючи, раз у раз розводить руками, знизує плечима. Чистісіньким хоче бути в очах голови. Чередниченко тут — сила. Хоч і не грубіян, хоч його ніби й не бояться, проте в його присутності інші якось меншають, бригадири самі охоче виказують, що для них він авторитет. Кураївка пишається Чередниченко. Герой фронтів, командир морських десантників і герой мирних літ — дісталась йому Золота Зірка, коли ще був у МТС рядовим комбайнером. Зважають на Чередниченка і в районі.

Господарство, яке йому довелось очолити в скрутні роки, він вивів у число найпередовіших. У Кураївку їдуть за досвідом і, як людину заслужену, аворитетну, Чередниченка часто запрошують на різні наради в область і навіть у столицю, посилають на з'їзди, багато років підряд незмінно обирають членом бюро райкому партії. Крім Варвари Пилипівни, вірного стража й дорадника, всі інші, навіть керівні товариші, його трохи остерігаються, виступів Чередниченкових на районних та обласних нарадах щоразу ждуть, хто з радісним нетерпінням, а хто й з дрижаками під жижками. Особливо ж на партконференціях, коли попереду голосування.

Інна ще змалку знає Чередниченка, не раз бував він і в їхній хаті, сидів з Інним батьком за столом, коли з чаркою, а коли й без. Бо ж обидва комбайнери,²² а коли зійдуться двоє механізаторів, їм поговорити завжди знайдеться про що. Як би, скажімо, з тієї «Сільгосптехніки» ще щось вичавити, як би замість цього ошарпаного, зношеного СК²³ та видобути досконалішого, з числа отих найновіших, що тільки-но випливають із заводських воріт... Варвара Пилипівна каже, що в її Чередниченка теж серце, не раз, буває, ночами шукає, де той валідол, доходило до тяжких приступів, одначе на людях Сава Данилович цього нічим не виявляє. Завжди повен енергії, частіше веселий, ніж хмурий, за серце якщо і вхопиться, то лише у випадках виняткових, і то тільки відвернувшись. Такого вже гарту він, цей славетний кураївський голова. Зовні глянеш — богатир, вернидуб, ніколи не скажеш, що і в нього мотор дає перебої, що і йому, життєлюбіві й жартуну, знайомі страждання.

Болить чи не болить, а вигляд у Чередниченка такий, хоч на медичну афішу його винось для підтвердження сили афоризму: «В здоровім тілі — здоровий дух». Лежати довго не вміє, з досвітку на ногах, туге, на вітрах обсмагле обличчя все літо пашить польовою свіжістю, — здається, такій людині зносу не буде!

І сам він охоче підтримує про себе таку думку. Має звичку потішатися власною огрядністю, своєю важкоатлетичною вагою, — при нагоді любить розповідати, в який конфуз потрапив, будши позаторік у

²² Комбайнерством своїм Чередниченко ще й досі горбідиться.

²³ Самохідного комбайна.

складі однієї з делегацій у Польщі. Йдуть вони собі з другом,²⁴ вийшли на прогулянку після доброго обіду, Вавельським замком милуються,²⁵ ось тут, проше пана, і сталася з ними пригода... Стоять під муром біленькі вуличні терези, привітний дідок сидить коло них, запрошує галантним жестом Чередниченка: прошу пана до вагівниці... Видно, цікаво було йому зважити для експерименту — скільки такий Піддубний затягне? Став спершу Крутипорох, приятель Чередниченків, цей нічого — лише дев'яносто з гаком, а як став Чередниченко, так ті бідні ваги під ним тільки хрусь — і... пшепрашам: поламались, не витримали... Цілий конфуз!

Зате з вавельським дідком після того мощно заприятелювали, всі сувеніри йому пішли.

Найчастіше з'являється Чередниченко вдома у Ягничів, коли прибуває у відпустку материн брат, заслужений моряк із вітрильника, давній Чередниченків товариш — Ягнич Андрон. Часом дівчата питали Інну в училищі, як це виходить, що й ти на прізвище Ягнич, і материн брат теж Ягнич, — а воно тому, що і в батька, і в матері ще до одруження прізвища були однакові, тільки мати з одних Ягничів, а батько з інших, — з різних, сказати б, ягничівських племен, які хіба що десь у сивій минувшині мали спільного пращура, якого-небудь бородатого пра-Ягнича. На сьогодні різних Ягничів у них тут пів-Кураївки, на обеліску цілим стовпом стоять до самого фундаменту — усе Ягничі та Ягничі... Підходять на День Перемоги жінки й матері до обеліска та самі вже розбирають, де чий...

З Ягничем-старшим Чередниченко здавна товаришує, і коли той приїздить, то знає Інна, що Сава Данилович їхнього двору не мине, завітає неодмінно. Допізна тоді лунатиме під грушею могутній Чередниченків голос і оте ще могутніше його «ха-ха-ха!». Сидячи десь збоку, дівчина наслухається тоді різних історій — веселих і напіввеселих, а коли й зовсім сумних.

Важко залишатись байдужою, спостерігаючи, як ця, хай і на роки розлучена дружба живе, знов і знов єднається після тривалих розлук під кураївськими зорями. Деколи ветерани аж насмішать Інну, коли зчинять дискусію, скажімо, про вітер: хто він, друг чи ворог людині? Охочий до жартів Чередниченко уволю насміхатиметься з Ягничевих вітрил, бо ж доки на них не дмухнеш, мовляв, то вони й висять, як ганчір'я, все ждуть для себе попутних вітрів, може, якраз отих самих, що налітають на Кураївку, несучи їй прикрощів найбільше — палять, сушать, видувають ґрунти, до сьомого неба здіймають кушпелища!..

Слухатиме Інна вечірню полеміку двох своїх, мабуть, найупертіших кураївців, і, хоч перепалка між ними виникатиме часом досить гостра, дівчині приємно буде відчувати, що ніяка суперечка їх не розсварить, ніякі вітри не остудять роками вивірену дружбу цих людей, не порушать глибоку надійність їхніх стосунків.

Замолоду Чередниченко грав у драмгуртку, був душею кураївської сцени, і чи не відтоді зберіг він у собі нахил до різних штукарств? Любить, скажімо, зображати себе підкаблучником у дружини, виставляти свою особу нещасною жертвою шлюбної нерівності, домашньої, хатньої диктатури, де за тобою, нібито затурканим та вічно заляканим, тільки і ганяється качалка. Але яка там «качалка» у тієї Варвари Пилипівни, коли їй це просто протипоказано: людська помагальниця, добра душа, незлобиве і ще й досі закохане в свого Чередниченка створіння, до чийх думок та делікатних дораджувань справді-таки уважно прислухається цей кураївський Зевс... Інні аж смішно чути: жертва безправна, підкаблучник! Та чомусь до вподоби йому саме ця уявна, взята на себе роль, чомусь до душі Чередниченкові саме таким себе виставляти на сцені життя. Артист! Інна усміхається, згадуючи головині штукарства.

Та ось, нарешті, перегомонівши з завтоком. Чередниченко простує сюди, до вагончика медпункту. Крокує твердо, на масивнім розчервонілім обличчі суворість, може, навіть стриманий гнів.

— Де він, той неборака? — підходячи, гукає до Інни так, наче вона вже рік тут сидить, хоч після приїзду дівчина ще й не бачилася з ним.

Інна підвелася.²⁶

— Заснув після уколу.

— Не дуже його там потовкло?

— Травм особливих не виявила.

— Може, в лікарню треба? Чи сюди викликати когось із їхніх світил?

— Не бачу потреби, — аж трохи образившись, сказала Інна. — Ранок покаже... Можливо, обійдеться без госпіталізації.

— Надало ж йому! Не інакше — новачок. Ті, що вже бували на наших жнивах, знають... Тут гав не лови!

²⁴ Теж головою з недалекої звідси Іванівни.

²⁵ Дія відбувається в Кракові.

²⁶ Навмисне зробила це повільно, без запобігливості.

— Таж ніч, курява...

— Ми все життя в куряві, та й живі, не подряпані.

— А хворих та з травмами все одно багато.

— Так на те ж і ви, медицина! Для чого вас вчимо? Безробітною тут не будеш... До речі, з прибуттям вас, Інно Федорівно, — аж тепер здогадавсь. «Інно Федорівно», — це, звісно, іронія, бо досі вона завжди була для нього лише Інка, або Циганочка, та й усе. — Сідай, — кинув Чередниченко, і сам сів на приступці першим, їй уже нема де й притулитись.

— Постою, — сказала Інна, — ноги ще не болять, і зайвина ваги не обтяжує...

— Це ти в мій город? Не спіши. Доживи до мого.

Костюм на Чередниченкові такий, як і торік: спеціального крою, індивідуального пошиву, кітель із сірої легкої і, мабуть, нежаркої парусини, такі ж парусинові штани до пари; на ногах сандалії, на голові цупкий, прокіптюжений, якийсь комісарський кашкет, його зараз насунуто аж на лоба.

Сидить нахмарено, обважніло, ніби прикуняв у якомусь напівсні.

— Бачила, що тут у нас? — раптом підвівши голову, кинув Чередниченко в глибину току, різко освітленого звідкись, неначе прожектором. — Ото й усе, що нам після запалу зосталось...

Ще вчора, добираючись водою і сушею до Кураївки, Інна тільки й чула звідусіль це недобре слово «запал». І на пристані, й на елеваторі, де вона ждала попутної на Кураївку, всюди одне — запал та запал.

І мати вдома про те ж саме, і від батька, коли пішла навідати його до комбайна, замість привітного слова чи розпитів про випускні, тільки й почула: «Бачили суховіїв та суховітриць, але щоб отакий запал!.. В руках уже мали по сорок центнерів, а за три дні що сталося із зерном... Сльози — не зерно!» — І батько показував на долоні їй пшеницю свого намолоту, червонясту, здається ще гарячу, але зернятка такі дрібненькі, зморщені, плюсклі...

— Якого ждали багатства, і ось тобі згоріло за три дні! — В голосі Чередниченка чується глибокий біль. — І посіяли добре, і зима була як на замовлення, з дощами та снігом, та ще й з літаків попідживлювали усі лани... Буде, буде урожай, хліб горами лежатиме на гарманах! Усе, кажу ж, як на замовлення. Майські дощі випали, колос викинувся, та ще який колос! Стоїть, як ото на гербі, красується, наливається. Свято на душі в хлібороба. Оце нам за всі наші невсипущі труди, за наші старання. Хоча, звісно ж, знаєм свого ворога, знаєм, який він підступний: дме не тоді, коли колосок ще в пазусі сидить, — Інна мимоволі скинула зняковілим оком на випнуті свої груденята, — дме, щоб застати ниву в повнім наливі... Так і цього разу: задуло тоді, коли вже й дані до центру дали — візьмемо по сорок центнерів з гектара, і без розмов!.. Віриш, аніякого сумніву не було. Бо ж ниви стоять, як море, «Аврора» наша уже в силі, в такій красі — колос до колоса, — ніщо їй тепер нібито не страшно. А воно як прорвалось, як війнуло на нас, ну, як з духовки жене, ну, як ото від турбін літака!.. Коїлося щось неймовірно, пекельне. Бувало, й раніше прихопить, а тут... День і ніч свистіло. Лісосмуги бачила які? За добу поруділи, пужнуло на них, наче з вогнемета! Ну, а колос тримавсь героїчно! Може б, і витримав, бо зовсім повен уже і в гр-унті вологи достатньо, та тільки ж палить, вогняним вітром обпалює з такою швидкістю, що, розумієш, від кореня волога не встигає по стеблу дійти до колоска! Тут уже сили не рівні. То оце не удар, оце не драма? Бути з урожаєм рекордним і раптом... Хіба ж таким би там ворохам лежати, — Чередниченко знову кивнув на тік.

— Але ж таки не без хліба?

— Та я не кажу. Ще й цього беремо центнерів по двадцять, а де й більше. Раніш, коли на семи центнерах жили, це вважалось би неабияким урожаєм... Але ж то раніше, а на теперішнім рівні це для нас не врожай, Інко, це лиха біда, поразка, — голос його знов набув енергії, владної, сердитої. — Ні, з таким не змиритись.

Відчувши його нервову напругу, Інна перевела мову на інше:

— А як почуввається Варвара Пилипівна?

— Боюся, що «вичерпалась» вона. Уже їй не під силу цей ваш медпункт. Так що повністю вступай у права.

— Я ще ж не встигла навіть оформитись.

— Оформимо. В нас без тяганини. Працуй, а якщо треба, я сам подзвоню в район.

— Ні-ні, — заперечила дівчина і додала, що в районі їй треба побувати особисто, такі речі заочно не робляться...

— Поставиш на ноги цього ось небораку, а там подивимось... Треба буде — відпущу.

Якийсь час він мовчав, почувалось, як усе ще гнітить його цей суховійник-запал, це нечуваних розмірів лихо. «Драма степів», — інакше не скажеш... Дівчина мимоволі зітхнула.

— Природу — ось кого треба лікувати, — заговорив Чередниченко після мовчанки. — Видно, щось порушено в ній, бо дедалі частіше лихоманить її останнім часом... З погодою коїться казна-що, і знову ж скажені оці нальоти суховіїв... Де воно там прорвалось, із Каракумів чи з Афганістану — звідки воно? В котрий раз уже весь Південь горить. І Кубань, і Задонщина, й ми. Боротися, але як? Коли насувається, летить

на тебе океан розжареного повітря... Хоч натроє розірвись, нічим його не перепиниш, нічим не затулиш... Амбразуру можна, а степ, Інко, не амбразура, його не закриєш грудьми!

IX

Вранці забрали в Інни її першого пацієнта. Ще тільки сонце сходило, тільки перший скісний промінь ліг на ворохи пшениці, прибув на тік командир частини з кількома своїми хлопцями у виляючих армійських панамках, приїжджі без довгих розмов підхопили під руки Інниного підопічного, «додому давай, Гафуре, годі тобі ніжитись у дівочому лазареті». На прощання усміхнувся до Інни кволюю, ніби вибачливою усмішкою «Спасибі, товаришко доктор»... І тільки курява закушпелила за ними, помчались у свої володіння. Прибуваючи на жнива, військові обирають собі місце то тут, то там, адже пересуватись їм дуже просто, загін їхній весь на колесах. Цього літа затаборились, обгородились із своєю радіостанцією на солончаках за Кураївкою, ближче до ферм, викликавши серед молодих доярок неабияке пожвавлення. Десь там за фермами й зникла машина з хлопцями-військовиками, розтанула кушпела над шляхом, натомість ясніє по крайнебу смужечка ранкової зорі. Інна задивилась на неї. Ніколи не думала, що найперша, найтонша смужечка зорі в степу, це така краса... І на току, де ллється хліб, враз червоним заяскріли в потоці зернятка — то вже від сонця, від доторку тієї зорі...

Здавши пацієнта, Інна відчула, що їй чогось бракує, і щоб не сумувати, взялась облаштовувати свій опустілий медпункт. Поприбирала у вагончику, підмела прохід, після того почепила на видному місці розклад-порадник молодим матерям: як сповивати немовлят, коли вкладати до сну, в які години найкраще годувати їх грудним молоком... Навела в аптечці лад, перешила гудзик на своєму білосніжному халаті й, знову накинувши його на плечі, стала у дверях... Хворих нема, і добре. У хвилини перепочинку підійдуть, буває, жінки від ворохів, напалені сонцем, веселі здоров'ячки, питають Інну, чи нема в її аптеці чогось від остюків та щоб губи не шерхли. Хлопці, повертаючись з елеватора, — військові й свої, кураївські — догукують іноді жартома із кузовів:

— Гей, медичко! Чи є там щось для заспокоєння серця?

Усе чомусь ждала, що одним із рейсів прибуде, стрибне з кузова просто в зерно ще один хлопець — Віктор Веремієнко. Так звати того, хто панує в дівочих її почуттях, про кого Інна тільки з найближчими подругами ділилась словом інтимного зізнання в училищі. Вже він повернувся з тих місць, де відбував покарання, хоча в Кураївці ще, здається, Віктора ніхто й не бачив, окрім хіба що батьків. Обоє — старі вчителі кураївської школи, зараз уже на пенсії, хоча Панас Омелянович²⁷ ще й досі не може звикнути до пенсійного безділля, знайшов собі клопіт на добровільних засадах — облаштовує кімнату-музейчик при Кураївському Палаці культури. Новий палац — то ще одна Чередниченкова гордість: у самому центрі Кураївки височить цей архітектурний гігант,²⁸ на фронтоні яскрава мозаїка — дебела червонощока молодиця із золотим снопом... Зараз, ясна річ, палац замкнутий, не до нього, всі на жнивах. Панаса Омеляновича вчора випадково Інна зустріла на вулиці: ішов прибитий якийсь, зіщулений, аж дивитись жаль... Що тільки робить з людиною старість! Здається, хіба ж давно водив їх щовесни в степ, на уроки ботаніки, з захватом розповідав про кураївський, ніби й небагатий рослинний світ,²⁹ а вчора... здавалось, бреде сама тінь від людини... Маленький ішов, ще більше зісохлий, хода по-старечому непевна, здається, дмухні — і впаде. Бо ж такого зазнати удару: єдиного має сина, і того довелось побачити на лаві підсудних... Невідомо, з чого це й почалось у Віктора.

Доки був у школі, ніяких за ним не помічалось відхилень від норми, ну хіба порозбишакує там трохи більше, ніж інші, але, зрештою, це часто трапляється серед підлітків.

Після восьмого вирішив вступати до морехідки. І вступив, на екзаменах не провалився, та першої ж осені повернувся в Кураївку до батьків, щоб порадувати новиною: відчислили...

— Відчислили чи просто вигнали? — запитав його тоді Чередниченко, зустрівши якось у клубі.

— У них це називається відчислили, — криво посміхався Віктор. — Вважають, що характером їм не підходжу...

— Скоріше не характером, а розбейканістю своєю, — коментував цю подію голова. — Дають тобі змогу подумати, як далі жити... Адже можна по-різному: один виходить одразу на магістраль, а другий десь убік навмання покривуляв, поскакав, як перекотиполе. Одного морехідка зваблює ділом серйозним, а другому

²⁷ Веремієнко-старший.

²⁸ Солідний, такого і в райцентрі нема.

²⁹ Уперше від нього Інна почула про ті «скіфські тюльпани».

пустої романтики закортіло, давай безкозирку для парадів та моряцьку походку для шику... А в них там щодо цього своє прислів'я: щоб була морська походка, море потрібне — не водка... Чув? Бурі та шторми народжують мужчин!

— Хай воно вам те море хоч і висохне, — відповідав Віктор на всі дошкуляння.

Після того, як він опинився за ворітьми флотської школи, нестерпним стало для нього саме слово «морехідка», унікав і згадки про неї. Бо ж не прийняла твоєї розхристаності, вигнала під паруси кураївської кіптюги! Інна вважає, що саме в ті дні з'явився у Віктора комплекс неповноцінності. Сподівалась, що зможе вилікувати його, душевно зцілить хлопця своєю любов'ю. Любов'ю — саме так! Інна вже тоді була небайдужа до нього. І не тільки тому, що вродливий, що багатьом дівчатам подобавсь, а й тому, що було ж у нього оте «щось», отой життєвий азарт, відвага, якась летюча самозабутність, неприкаяність... Адже закохані очі бачать усе по-своєму, вони й те, що інші осуджують, зможуть виправдати... Віктор недовго сидів у домашньому затишку біля батьків, підхопило хлопця новими вітрами. Подавсь незабаром на канал, шукав щастя на самоскиді й на скрепері, якийсь час уперто колупав степову планету, потім знов його потягло до цих берегів, прилаштувався в кураївську рибартіль, чи, як тут кажуть, рибтюльку... І так аж до того нещасливого випадку, що завів його до місць ув'язнення. Відбув тепер своє, спокутував, повернувся. Тільки не затримався в Кураївці, зачепився десь у райцентрі, про це Інна дізналась від зніченого та розгубленого Панаса Омеляновича. Був Вітя вдома всього одну ніч, тяжко картав себе перед матір'ю: пішло, каже, мамо, життя моє навперекосяк...

— Як, як сказав? — перепитала Інна.

— Навперекосяк, каже. І сльози на очах.

Це багато для неї важило. Видно, таки мав там час подумати, якщо вже здатен судити себе своїм власним внутрішнім судом. Може, вперше прокинулось у ньому синівське щось до матері, до прибитого горем батька, був нібито вкрай розчулений, не дорікнув і словом, що «Яву» його збули, комусь віддали за безцінь, щоб і духу її не було на подвір'ї.

— А чому ж все-таки в Кураївці він не лишивсь? — тамуючи хвилювання, запитала Інна Панаса Омеляновича.

— Не можу, каже: соромно. Щоб у такому вигляді та на очі друзям з'явитись? Ні, на стороні перебуду, хоч доки чуб відросте... Якби йому якесь підживлення, щоб швидше ріс.

По цій сумовитій самоіронії Інна одразу впізнала свого обранця. Якщо людина не втратила почуття гумору та почуття сорому перед іншими, то ще ж вона не пропаща!

Та хоч скільки машин поверталось з елеватора, жодна не привезла Віктора на своєму борту. Глянеш у бік моря — нема й звідти, не вибродить хлопець із сяючих його бурунів! На дорожні роботи нібито влаштувався, новий трудовий чуб відрощує собі на залізнім котку. І зовсім не всю правду відкрила Чередниченкові Інна напередодні, коли в розмові біля нічного вагончика казала про доконечність своєї невідкладної поїздки в райцентр: не тільки відділ охорони здоров'я мала на увазі, ще більше поривало її туди сподівання швидше зустріти, розшукати свого перестражданого, вже вільного від провини Віктора Веремієнка.

Не зовсім поки що звичне для дівчини нове її становище. Чатує цей свій безлюдний зараз медпункт, і хоча могла б, звісно, відлучитись, але не знає, чи може це зробити сама, чи повинна тепер щоразу питати дозволу в Чередниченка?

Коли настала пора сніданку, Інну теж покликали до столу заодно з кількома прибулими вночі десь із Тернопільщини механізаторами, що їхні облізлі чемодани та авоськи ще й зараз лежать, звалені купою, біля Інниного вагончика. Щоліта приїздять із західних областей підпомагачі, щоб разом із кураївцями порати безмежні лани пшениць. Мали б і цього року приїжджі тут бути нарозхват, а, виявляється, що літо не те: не так уродило, як ждалося... Поки що тернопільські перебувають у невіданні, не знають, як воно вирішиться з ними: добре, хоч до столу не забули покликати...

Сподівалась Інна побачити за сніданком і свій сімейний «ягничівський екіпаж», є такий. Не перші жнива існує, не раз з'являлись фото і в районній, і в обласній газеті: екіпаж подружжя Ягничів. Батько, як механізатор широкого профілю, в степах невідлучно, а мати до нього на сезон жнив підключається помічницею. Лише торік вона вперше не стала до комбайнового штурвала, за станом здоров'я перевели її вихователькою в дитячий садок. Однак і після цієї перестанови сімейний екіпаж Ягничів не розпався: прийшов на зміну матері Петро-старшокласник, про якого ще й раніш батько у хвилини підхмеленої ласкавості казав: оце росте мій штурманець. Любить татусь і сином, і донькою похвалитися перед людьми!

Не випало, однак, сьогодні дівчині тут зустріти своїх: ні батько, ні брат цього ранку снідати не з'явилися — комбайнерам, виявляється, їжу зараз возять безпосередньо в загінки, бо кожна хвилина дорога, нива не жде.

Опівдні приїхала на тік Варвара Пилипівна, бліда, схудла після нездужання, але при зустрічі з Інною аж ніби повеселіла.

— Ну, як ти тут, Інно? Освоїлась? — запитала із своєю незмінною лагідністю. — Оце відчула себе трохи краще, то дай, думаю, поїду почергую за неї, бо їй же треба, мабуть, у районі побувати...

І глянула на Інну так проникливе: знаю, мовляв, чого треба, до кого серце спішить... Ні, жінки таки кращі психологи, ніж оті товстошкурі мужчини!

Цього ж дня Інна була вже у райцентрі.

Зайшла до райкому комсомолу, взялася на облік, побувала у свого начальства у відділі охорони здоров'я, і добре, що побувала: мали намір направити її в інше село, в глибинну степову Хлібодарівку, де теж є медпункт, але послана туди працівниця не знайшла з хлібодарівцями спільної мови, пишуть на неї у різні інстанції, відбою від скарг нема. І груба з людьми, і лікувати не вміє, порошки дає не ті. «Якщо не заміните, просто виженемо з села!» Така то Хлібодарівка, знає краще за медиків, як та від чого їй лікуватись... Отож у районі й виникла думка послати на той хлібодарівський вулкан нову випускницю, вважають чомусь, що на новеньку скарг не буде. А Кураївку можна поки що лишити за Варварою Пилипівною, хай ще трохи потягне, вона ж із натур двожилних: то наче зовсім її скосило, то знов ожила, до роботи стає... Одне слово, хотіли Інною по-своєму розпорядитись, але тут вона вже виявила характер: визначено мені Кураївку, то й не крутять, право моє, як ото визначено, так і буде!

— Інші з своїх Кураївок тікають, а ви...

— А я не інша.

— Хм... Теж аргумент.

Змушені були, зрештою, поступитись. Вийшла з установи хоч з невеликою, та все ж перемогою.

Ще побувала в книгарні, купила «Антологію французької поезії», два томи перекладів. В училищі Інна чула про це видання, але знайти ніде не могла, а тут обидва томи чомусь залежались. Тепер уже начитається під час чергувань.

І хоч де була, всюди їй не сходило з думки: Віктор, Віктор... Має ж він бути десь тут, одна з її кураївських подруг бачила, як він працював у райцентрі, вминав залізним котком гарячий асфальт перед Дошкою пошани. Ще нібито й говорив тій дівчині:

— Осуджуєш, мабуть, що наступ на флору веду? Думаєш, не шкода? Внутрішньо ридаю, а проте мушу: в ім'я прогресу доводиться чавити ваші незабудки залізним котком! І якщо хто мене там виглядає, передай: не на білім коні в Кураївку в'їде — на чорнім котку...

Зараз у центрі все вже було заасфальтоване, лиснюче покриття чорніло перед Дошкою пошани, ще справді свіже, зернисте, недавно вкочене. Терпляче блукала Інна завулками, доки таки в одному з них натрапила на те, що шукала: залізний дорожницький бегемотище стояв посеред вулички, тільки зверху на сидінні нікого не було. Вуличка затишна, у дворах зелено, в затінку, перед самим будиночком прокуратури, розташувались під акацією дорожники, яскравіють, як багаття, у своїх оранжевих безрукавках, підобідують, здається, з пивом навіть... Інна першої ж миті вгледіла серед них Віктора, погляди їхні — ніби тільки й ждали цієї миті — зустрілися. Він, видно, ніяк не міг повірити власним очам. Витягнув свою журавлину шию й застиг, зовсім отетерілий... Потім вручко схопився на ноги, ще рвучкіше здер навіщось із себе свою оранжеву робу й, шпурнувши геть, сягнуто покрокував дівчині назустріч.

— Ти?

— Я.

Їй схотілось заплакати, такий зараз він був якийсь... не він. З'явилося в ньому щось ніби не Вікторове, холоднувате, жорстке. Ніколи таким його не бачила. Худючий, стрижений і ніби аж прилякнутий. Ще більше витягся вгору — ходяча верства. А надто ця голомоза, чи не навмисне для підсилення мученицького вигляду, драбиною стрижена голова, що тепер ніби видовжилась угору, з гострими, наче не його вухами. Онімільий стояв. Наче не вірив, що це вона, що прийшла до нього. Зрештою, таки оговтався, гукнув товаришам: «Я відлучусь», — і тільки тепер, засвітившись радістю, вхопив Інну за лікоть, здавив до болю.

— Ходім!

І все повернулось миттєво: море, піски, сліпучий прибій у людський зріст, де двоє закоханих шаліють від щастя, де хлопець на руках виносить із сяйва свою юну кураївську богиню... Зникла прірва, яка щойно їх розділяла, знов морські буруни виникають із марева їм назустріч, сяючи над гарячим чорним асфальтом.

Не знали, де б їм знайти місце, де б знебутись, залишитись самим, удвох, без усіх!

Знайшлась їм лавка у скверіку біля пристані, під старезною, розімлілою від спеки вербою. Сіли й не знали, що сказати одне одному, з чого почати.

— Невже це ти?

— Та ніби ж то я.

Очі його були зволожені, усмішка зникла. Закусивши пошерхлу губу, він дивився на Інну з притамованим болем, вивчально, майже суворо, ніби хотів прозирнути їй у саму душу, дізнатися, як їй тут велося без нього і що в тій душі робиться зараз...

— Таки ж бувають у житті хвилини щастя... Ти згодна?

— Один казав: зірниці щастя...

— Як ти знайшла мене?

— По компасу.

— Хтось встиг тебе озброїти компасом?

— У кожної дівчини компас отут, — і приклала руку до грудей.

— А я вже думав: чи не знайшла якийсь кращий варіант? Чи не побоялась за свою репутацію?

— Мало ж ти мене знаєш.

— Мабуть.

Понурився, поволі водив по піску носком свого розбитого черевики. Водив ніби знічев'я, та все ж якась нерозбірлива в'язь виникла на піску.

— Що ти малюєш?

— Хочу записати цей день.

— Для чого?

— Щоб не забути ніколи.

Аж згодом поцікавився її справами, Кураївкою.

— Не перейменували там ще її? — посміхнувся раптом.

— А навіщо?

— Та нібито ж виникла в когось така ідея. Кура, курай, кураївка... Декому, кажуть, це ріже слух. Та й справді, може, не по-сучасному? Може б, веселішу якусь її назву приліпити?

— Яку б же ти запропонував?

— Щасливе, скажімо. Або Урожайне. Або Світозарне... Тепер часто такі дають.

— Якби вже неодмінно треба було, я б назвала: Хлібодарівка. Правда, одна вже є...

— А ту одну, я чув, якраз збираються зносити...

— Не може бути.

— Чому ні? Зіллють, укрупнять, якщо тільки справді вона виявиться неперспективною... А здається, вона в категорії саме таких.

Вони знову помовчали, разом стежачи за річковим трамваем, що якраз відходив від пристані, лишаючи за собою на воді круто вивернутий сліпучий слід.

— Учора Панаса Омеляновича бачила, — сказала Інна, щоб нагадати Вікторові про батька. — Так постарів.

— Зір втрачає аксакал. Уже все йому, каже, пливе, як туман...

— Скоріше б ти повертався до них.

— Хай спершу ось патли відрощу, — провів він рукою по стернястій своїй голові. — Бо не впізнають кураївці. Правда ж, можуть не впізнати?

— Кому треба — той упізнає.

— Ти певна?

— Певна.

Пробувала потім розпитати його про пережите там.

Але Віктор неохоче піддавався на її розпити; коли торкалася цієї теми — весь час відчувався його внутрішній спротив.

Мало, мовляв, цікавого. Відбував, та й усе. Алігаторне життя.

— Збоку можна подумати, що суддям і робити нічого, а воно...

— Поки що є кого стригти, — всміхнувся з гіркотою. — Один наш казав: куди це годиться, що стільки ходить по планеті нестрижених... Треба ними зайнятись.

Ці тюремні дотепи їй не були до серця, іншого ждала від нього. Хотілось їй почути, як він там вистраджував свою драму, як глибоко розкаювався, як денк і ніч його мучила совість серед того алігаторного життя, спонукаючи швидше очиститись, найчорнішою роботою спокутувати провину, оновленим вернутись додому... Можливо, щось подібне й було, бо звідки ж з'явилась у нього оця незвична притихлість, задума й ледь помітна прижуреність в очах? Біля рота покреслились складки гіркоти, руки загрубіли, в затверділих мозолях.

— Важко було?

— Легко там не буває, Інно. Заклад, як відомо, суворий, виправно-трудоий. Орденів там не дають, та все ж Віктор твій завдяки працьовитості не раз заживав ласки адміністрації. — Його самоіронія знову приправлена дозою гіркоти. — В ізоляторі не сидів, працював без симуляції, робив усе, щоб тільки знов опинитись серед нестриженого людства.

— І опинився, вітаю... А де був — туди, гадаю, дорогу забудеш.

— Не приведи, доле, ще раз там опинитися. Хоча, здається, Віктор твій там залишив після себе непогану пам'ять. Самих тільки цінних раппропозицій скільки подав, рухаючи прогрес, — знову казав він

напівжартома, з гіркою осмішкою.

— Які ж то були пропозиції?

— Для тебе в них нічого цікавого.

— Мене цікавить усе, що з тобою зв'язане. Розкажи.

— Якщо так — слухай. З підказки Веремієнка Віктора був установлений в деревообробнім цеху вентилятор. Була прийнята до уваги скарга про невидачу сусідові койкосітки... Було викинуто з цеху зайвину устаткування. Були ще важливі думки про новий спосіб сушити онучі... Все це він говорив з жорстоким усміхом, з якимось нервовим надриком, наче щоб дошкулити Інні. — Ну, а коли вже роздирати рани...

— Годі, не розказуй, — з боєм сказала Інна і взяла його за руку, велику, розплескану, в затверділих горішках мозолів, взяла й міцно затисла у своїх маленьких долонях.

Вони довго мовчали. Було щось зворушливе, напівдитяче в цьому мовчанні, в німому сплетінні рук. Так було їм найкраще. І не мало значення, що біля його розбитих шкарбанів так контрастують її лаковані босоніжки, що поруч з грубим брезентом холош ще більше вирізняються дівочі стрункі ноженята, загорілі до пшеничної золотавості, туго налиті життєвою снагою.

— Пісні, чув, складаєш? — згодом запитав Віктор, втупившись поглядом у пісок і, як Інні здалося, ховаючи насмішкувату міну.

— А що — ти проти?

— Чому. Заняття не з найгірших... «Берег любові» днями тут місцева радіомережа передавала...

— Ну, і як?

— Нічого. Душещипательно. — І, обернувшись до неї, Віктор несподівано підморгнув Інні якимось по-незнайомому, аж ніби трохи вульгарно.³⁰

Инна відпустила його руку. Ніколи раніше він їй не підморгував, це в ньому було нове, для неї навіть образливе.

— Чого ти мені підморгуєш? — сказала вона, спохмурнівши.

— Пробач. Це в твого друга з'явилась вада така — нервовий тик називається...

— Більше щоб цього не було.

— Слухаюсь, товаришу начальник.

І знову рука в руці, і теплінь близькості проймає обох, і гарно їм дивитись навіть на горобців, що так смішно й неляжливо купаються перед ними в пилюці.

— Не знаю, як тобі й дякувати за це побачення, — сказав Віктор згодом. — Ти така чиста, мені аж ніяково сидіти поруч з тобою... Інша знехтувала б, а ти... Інно, ти справді віриш у мене?

— Звичайно. Все буде добре. Все залежить тепер від тебе самого...

— Можливо, й так.

Инні кортіло з'ясувати, як Віктор уявляє себе надалі, адже це так важливо для них обох, не допустить же він, щоб знову життя його йшло навперекосяк...

— Коли ж усе-таки додому, стрижений мій хлопче? Чи вирішив осісти тут надовго?

— Щоб надовго — навряд. Поки що нема гармонії, з начальством. Та й хлопці в «Сільгосптехніку» кличуть.

— Ну, а в Кураївку?

Здається, це було його живою раною. Він насупився.

— Під ваші вікна треба повертатись на коні, Інко. А піді мною поки що мертве залізо, коток незграбний, важкий... Доки він до вас докотиться, доки дочавлю траву до рідного Кураївграда, спливе немало, мабуть, часу.

У голосі його відчувався глибокий смуток.

— Повертайся, — вихопилось у дівчини мимовіль, стишено, пристрасно. — Не барися, любий.

Він узяв її за плечі і, всю круто повернувши до себе, невідривне дивився в очі, повні глибоких темних сліз.

— Повернись, — сказав твердо.

І хотів би ще додати: «Повернись ради тебе найперше. З'явлюсь, щоб без кінця мучити тебе. Висміювати. Відштовхувати. Дошкуляти цинічно. Втрачати й знов знаходити. Захоплюватись тобою й терзати ревностями без причин... Вернись, щоб кохати!»

Х

Уже надвечір Інну підхопили біля елеватора в одну з попутних машин. Випало якраз опинитися серед

³⁰ Так їй принаймні здалося.

тих хлопців-зерновозів, що в армійських панамах. Пригальмували, руку подали, та, коли сіла, докучати не стали. Мабуть, одразу помітили, в якому стані перебуває ця дівчина: до шаріння розхвильована чимось, очі горять, іще вона там, де шойно була.

Інна справді вся була розбентежена зустріччю, переповнена нею по вінця. Провела Віктора до самого котка, що так і стояв, ждучи господаря, на свіжій асфальтівці. «Ти ж знаєш, що я причеплива», — весело сказала Вікторові, беручи його під руку, й помітила, що її невідчепність була йому приємна, з'явилося у ньому щось схоже на певність у собі і, збадьорений, по-журавлиному гордовито він ступав поруч з Інною під оцінливими поглядами бригади, наближаючись з нею до місця роботи. Позиркував з веселою зверхністю на своїх товаришів, дивіться, мовляв, яка красива та чиста дівчина у міні-спідниці постукує каблучками поруч, тримає вашого Веремієнка під руку!.. Легко, мов який-небудь легінь гірський, зіскочив на своє залізне сідло, здвигнув з місця стотонне одоробло, що перед ним інші бригадники вже розсипали лопатами гарячий зернистий асфальт. Ще і з сідла обернувся зблиснув на прощання до Інни вже не сухою, не вимученою, а живою — ще як із шкільних літ — усмішкою:

— Привіт Кураївграду!

Одна зустріч, і ніби поповнів, наснажився хлопець. Ось що таке, дівчата, кохання, ось що це за цілющий бальзам...

Широкий шлях-грунтовик ліг степами на Кураївку. Машини летять туди й сюди, збивають колесами клуб'я пилюки, не встигає вона влягтись. Працює степ, у трудовій напрузі весь; там ще косять комбайни, докошують загінки, а там уже й рілля грудям впереміш із стернею кострубатиться скошеному вслід. Не знають спочинку дощувалки-фрегати, женуть водограї, разом із сонцем райдуги роблять на городніх плантаціях, на ділянках зеленої кукурудзи. Та в центрі всього токи: де тік, там і кургани зерна вилискують, світяться сухим золотом, і люди з лопатами розкопують їх, вантажачи зерно в машини. Хліборобська праця звично панує тут, усе відбувається в ніби неквапливому, розміреному ритмі, а насправді спішать, щоб устигнути, щоб із вирощеного — не втратити ні зернини, бо ж відомо: нива раз на рік родить!

Курява далеко розповзається від шляхів, висить вона й над токами, й над комбайнами, — весь повітряний океан в'южитья цією жнив'яною югою. Від обрію до обрію небо зараз помітно притемнене, неяскраве, пливе в напівімлі, і, доки й вляжуться тут жнив'яні аврали, не бачити його ясним. Така вже пора: кушпелища як встануть після Свята першого снопа, як розіпнуться від краю й до краю ці вітрила пилюги над степом, то й не зникатимуть ні вдень ні вночі, і хоч вітрів зараз нема, а сторонній десь там може подумати, що над південними районами знову шаленіють курявні бурі.

У цій куряві тобі жити. Оце вона, твоя золота Бенгалія, вся в потопах кураївської куряви... Але ніде людині не страшно, якщо тільки ти не в самотності, маєш друзів, повагу людей, улюблену, хай навіть чісом і каторжну працю. І, звісно, треба людині для повноти щастя ще мати також отой «сімейний екіпаж», кили на все життя люди єднаються і в труді, і в любові... Кушпелою та вітром палким обдає дівчину дорога. Звикай. Іншому, може, й важко було б тут освоїтись, а їй... Любить Інна цей степ. І не лише тоді, коли зацвіте, запалає навесні скіфськими тюльпанами, замигтить ластівками та озветься жайворонком із піднебесся, любить його і ось таким, по-жнив'яному звированим, закіптюженим, у хмарах трудової пилюки. Надійність с в ньому. Незрадливий, стійкий, мабуть, лише він, цей степ, і не піде навперекосяк.

Мовчуни ці, що в панамах. Тільки і вдалося дізнатися, що туркмени. В дисципліні, видно, тримають їх командири, виховують як треба, бо ж є такі, що одразу стали б оце лізти, в'язнути з лицаннями до незнайомої дівчини. Ці навіть аж занадто стримані, замкнуті в собі. Могли б бути й говіркішими, якщо вже випало бути супутниками. Однак дівчині чимось і до душі і їхня східна замкнутість — що ж тут такого, може, це в них просто вияв вродженої скромності, душевної делікатності? Віра Костянтинівна казала, що в Індії теж багато людей таких, приятних, делікатних... Один із цих солдатиків зовсім схожий на вчорашнього потерпілого: до чорноти засмагльований, чорнобривий, весь якийсь мініатюрний. Але це інший. Задумливий, щось мрійне застигло в очах, може, кохану дівчину дома залишив? Ожжавіли хлопці згодом лише, коли при наближенні до кураївських полів у хмарах піднятих кушпелищ змайнули білокрилі перевісники моря — кигитки. Солдати аж посхоплювались у кузові, тримаючись один за одного:

— Чайки! Чайки!

Очей не відводячи, все стежили за тими літаючими в куряві білими клаптями, що комусь із них нагадували, може, дівочі ненаписані листи.

Вдома у себе Інна застала веселий шарварок, на подвір'ї під грушею ціла асамблея! Андрон Гурійович у відпустку прибув! Як завжди, без попередження, без телеграми. Посаджений за столом на почесному місці, рябіє моряцьким тільником, крутоплечий, зовсім лисий. Гомін родинний, збудження, дівчата красуються в нових, не наших косинках, біжить навстріч дівчата, виставляє Інні напохвал якісь чудернацькі черепашки... Мама несе таріль з наїдками до столу, де вже й так горою всього, через голови всміхається до Інни щасливо, бо ж такий день, зібрався весь рід! На мамі теж яскравіє нова яблукова хустка, вона пов'язала її довкруг голови по-дівочому і якимось аж помолодшала. Андрон Гурійович хоч був за мить перед цим задумливий,

чимось навіть оприкрений, загледівши племінницю-медичку, помітно посвітлів обличчям, підвівшись назустріч, сказав комплімент:

— Як розкрасувалась за двоє літ... Та вона ж у нас, Ганно, просто красуня. Таку тільки десь на вулицях Калькутти можна зустріть...

Глибокі очі дівчини в ніяковості дивились на нього, світилися росяно, каро.

Коли почоломкались, коли притулився до небоги своєю колючою щокою, застигши, затримавшись у напливі душевності більш, ніж звичайно, Інні стало чомусь так шкода його, відчула в ньому затаєне горе, а він, уже відсторонюючись, шепнув їй на вухо:

— Там і тобі гостинця привіз... Потім віддам.

І знову сів, хоч і не брався до їжі.

Інна ще раз чи двічі вловила на собі його стужений, присмерково-сірий погляд. Уважно дивився на красуню небогу, наче зазирає у власну та ще в чинює молодість, де, може, йому зустрічались чийсь такі росяні, карі...

Батько Інни теж за столом, ради такого випадку вирвався з поля, залишив, певне, замість себе на комбайні свого «штурманця», котрий уже водить незгірш за батька — як дорослий комбайнує! Хлопець тільки й жде, щоб самому залишитись біля стерна, показати, на що він здатен... Мати просто цвіте серед гостей, не присідає, кожного припрошує, — адже така подія! Тісно за столом, жарко, хай прихапцем, нашвидкуруч утворилось застолля, а зібралася майже вся рідня: пашіють поруч господаря обгорілими обличчями брати його двоюрідні та троюрідні, здебільшого теж механізатори, весело цебенять родички різних ступенів, навіть напівзнайомі дівчата та молодіці поприбігали з ферм, бо хай там і десятиюрідні, та все ж таки Ягничі. Татко, як і щораз після чарки, понад міру ласкавий до Інни, посадив її поруч себе, навіть обійняв за плече, тільки ненадовго, бо потім знов до сусіда — механізатора з ферми:

— Розумієш, на всі сто я тепер спокійний, ну, аж ось поти спокійний за свого штурманця! Талант відкрився в ньому, ей-же-ей, талант! Коли ще робили настройку, ні на крок хлопчєня від мене, по п'ятах ходить, разом оцими руками поперебирали все — гвинтик за гвинтиком, вузол за вузлом...

При слові «вузол» Ягнич-моряк³¹ раптом скинувся, ніби з дрімоти, ожив на мить, потім знову поринув у думи.

— А коли не полінуєшся та відрегулюєш вузли, то, сам знаєш, воно ж у роботі окупиться, — вів далі батько своєї. — Заглянь коли, Тимохо, з ферми до нас, подивись, де ми з Петром пройшли: за нами гривиці не лишаються! По тому, як чепурно скошено, по низькому зрізу хлібів одразу впізнаєш чий почерк! Кожен тобі скаже: де поле без гривиць, де воно найчистіше — то пройшов екіпаж Ягничів! Екіпаж батька й сина!..

— А це ж головне, — відгукнувся фермівський механізатор. — Бо як ти до хліба, так і люди до тебе.

Мати, щоб підхвалити своїх перед гостем, стала розповідати, як вони після жнив, коли комбайн весь у пилюці, купають його... Купають, наче те немовля!

— Тільки ж зобидило нас у цьому році, дуже зобидило... — аж головою покрутив Ягнич-комбайнер і знову про той запал, недорід, про недобрані центнери...

— Та годі вам про центнери, — весело махнула рукою мати, проходячи біля чоловіків. — На ціліні он, кажуть, добре вродило, без хліба не будемо.

— Та й Кураївка дасть, чого ви там прибідняєтесь, — підтримала її тітка Неля. Гостроносенька, бойковита, вона влаштувалася на найвиднішому місці, поруч з почесним гостем. — Хоч плюскле, припалене, а й з такого весільний коровай комусь спечемо! — І значливо глянула на Інну.

— Ви он гостеві дайте хоч слово сказати, — нагадала господиня дому, — хай розкаже щось про світи. Бо побуде та й знов піде під своє парусся, на солоні вітри. Ціке всю душу, мабуть, вони йому просолили. Твоє слово, Андроне!

Гість ніби не почув заклик, не був, видно, настроєний балакливо. Й чарка стоїть перед ним, здається, неторкана, налита доповна. «Чи не захворів він часом?» — з тривогою подумалось Інні. Якась пригніченість почувалася в ньому, внутрішня криза. Гомін застолля для нього зараз, видно, далекий, щось людину мучить. Курить та й курить, час від часу схмурює свого крутого, плугом літ поораного лоба...

Інна якось мимоволі переймалась до гостя співчуттям. Які там світи, коли людина ця й зараз цілий власний світ носить у собі, світ нерозгаданий, розтривожений, чимось недоступний для інших. І це той дядя Андрон, що колись, як дівчина була ще маленькою, приїздив у Кураївку збадьорений, забавляв Інну різними жартами, той, у кого вона не раз сиділа на плечі, бігала за ним повсюди хвостиком та сама зачіпала до жартів, дражнилась до нього смішною, десь від старих підхопленою пісенькою:

Ой ти, ткач-ниткоплуг,

А я королівна!..

Тоді в неї ще виходило «кололівна»...

Не щадять людину літа, такий короткий вік людський. Є в ньому буяння весен, є вінець літа, але налягають потім і осінні тумани, їхня холодна невідворотність.

Який-небудь десяток років розділяє Ягнич-старшого з його сестрою,³² та все ж мама й зараз ще тримається, сьогодні ось просто розцвіла, а він...

Руки Ягнич-старшого лежать на столі. За довгі рейси, за роки труда на них утворились бугри-вузолья, мабуть, такі наростали в тих давніх, галерних, що надовго були прикуті залізними ланцюгами до весел.

— Хоч би заспівали! — знов гукнула заводійкувата Нелька. — Невже отак мовчунами і сидітимем?

— З чого вам співати? — засміялась котрась із дівчатдоярок. — Шуби ж для вас і цього разу нема.

— Нащо мені шуба! Хоч сама без шуби, зате моя хата в «шубі»! Правда ж, Гурійовичу! — І Нелька рвучко обняла за шию моряка. — Мода вже на шуби відійшла, ви мені краще дубльонку привезете, еге ж, дядечку? А ні — то син скоро привезе. Він же в мене цього літа збирається поступати. Агітую, щоб ішов у торговельне, а він в одну душу: ні, в морехідку! Заворожили ви, Гурійовичу, його своїми чучелами.

— У ту морехідку ворота вузькі, — спохмура підкинула тітка Василина, аж чорна з лиця вдова одного з двоюрідних Ягничів. — А котрий і потрапить, то швидко звідти вилітає. Хай навіть буде він і вчительський син. Це був прямий натяк на Віктора Веремієнка, і натяк досить безтактний: Інна відчула, як густо зашарілась.

— Мій, якщо потрапить, то вже не вилетить, — гордовито сказала Неля за свого. — У шкільній виробничій бригаді перед веде, торік, ви ж знаєте, на районних змаганнях по оранці став чемпіоном... Так це ж по степу, а по морю він борозну ще рівнішу прокладе!.. — І знов лестиво зазирнула Гурійовичу в його коротко підстрижені вуса. — У вас же там, дорогесенький, всюди рука, поспособствуйте!..

Оріонець мовчав. Хотів би застерегти, що хай не сподівається там її хлопець на легкий хліб. У морехідці так само, як і на «Оріоні», зустрічає не мама з медом на устах — ринда сувора його там зустріне! Могутню владу має та ринда-дзвін, підвішена на подвір'ї морехідки, щоб регулярно відбивати склянки, щоб не лишати хлопцям часу для байдикувань! Ганятиме вона хлопця, як солоного зайця, всюди гудітиме йому своєю нещадною литою міддю, чатуватиме кожну курсантську хвилину. Не встигнеш зарядку зробити — уже мерщій, хлопче, до навчання, в класи, де ждуть тебе хащі таблиць, екрани, лоції, всяке хитромудре приладдя... По секундах розписане все курсантське життя від рання й до ночі, на ногах від підйому і аж доки відпустять вас «в екіпаж», що, попросту кажучи, є звичайним гуртожитком, хоча кімнати в ньому звуться кубрики...

— Чи, може, справді й не рипатись? — одверто ділилася Неля своїми сумнівами. — Може, хай спробує в оте друге, в риболовецьке?

— Пришли його до мене, я сам з ним поговорю, — буркнув оріонець.

Джухнула біля двору машина, приїхав Чередниченко.

Механізатори, як за мовчазною командою, враз підвелися.

Господар дому Ягнич Федір стояв попереду, лицем до вулиці, готовий, здається, взяти на себе відповідальність за всіх. Був він зараз рясно зрошений потом не менше, ніж на комбайні, і, наче йому комір тиснув (хоч уся шия відкрита), все поводив сюди-туди своєю круглою, на міцних в'язах головою.

— Ось де вони рекорди ставлять, — підходячи, сказав з удаваною сердитістю голова. — Що це ви, хлопці, надумали? Жнива в розпалі, а ви тут бенкетувати?

— Та ми, та ми... — замикав господар двору, зняковіло усміхаючись. — Ви ж бачите, хто тут у нас...

— Та бачу, бачу, — суворо спрямував Чередниченко погляд на оріонця. — Ти, зривщику старий, надумав жнива нам зірвати? Не міг вибрати кращого дня? Ну, та де ж тебе дінеш. — І, вже повеселілий, ступнув уперед, насунувсь на гостя:

— З прибуттям.

Вони міцно обнялись, почоломкались.

Механізаторам не треба було вдруге нагадувати, як їм повестись: без прощань, без зайвих розвітань, один по одному та з двору, і за хвилину тільки пофуркали врізнобіч їхні мотоцикли, що досі стояли, попритулявшись під штахетником.

Жіноцтва теж незабаром поменшало, лишилися з сторонніх тільки Неля та сусідська молодиця, — обидві, перекочувавши на веранду, про щось там перешушукнулися з господинею, а потім, уже не чіпаючи ні гостя, ні голови, непомічені вислизнули з двору.

Тим часом зовсім звечоріло, груша оповилась тінню, мати ввімкнула надвірну лампочку, щоб падало світло з веранди, щоб краще було видно бесідникам одне одного, — не щодня ж зустрічає людина свого давнього товариша, друга молодості.

³² Вона була наймолодша в сім'ї, з усіх сестер єдина зосталась.

Зостались вони тепер за столом удвох — Ягнич та Чередниченко.

Інна з чемності відсіла від них, примостилась із стільцем за грушею, але й не далі, бо ж цікаво було їй послухати цих двох побратимів,³³ подивитись, як сходяться люди після одного перевалу літ.

— Ну то як воно? Ще підстрибуєш? — звернувся Чередниченко до друга, і в голосі його виразно прохопилась тепла нота.

— Якраз це той, що підстрибує, — оріонець запалив сигарету й похнюпивсь.

— Не ті вітри повіяли, чи чого ти зажурився, моряче? Невже в чині понизили? Набуянив? Чи, може, в Марселі з моряками за французьких дівчат побився? — І, не діставши відгуку на жарт, серйозно спитав: — У відпустку надовго?

— Надовго, — глухо вимовив Ягнич. — Доки й дух із грудей.

— Та ти що? — аж сахнувся від нього Чередниченко. — Що ти верзеш?

— Оце ж і верзу...

— Невже списали? Та як вони без тебе!.. Бо ж ти там, здавалось, прикипів навіки...

— А виявилось — не вічний... Приймай свою грамоту і — за борт, чоловіче... — Ягнич понуро втупився у край столу. — Кура, брат, кура...

І це останнє було видихнуте так важко, з такою глибиною болю й розпуки, що Інна жахнулась.

Ніхто сторонній не втямив би, що то воно за «кура». Ніби шифрограму, зрозумілу лише для двох втаємничених, вивів Ягнич товаришеві цю давню чабанську примовку. Був колись у них дід-чабан на прізвище Лебідь, кураївський мудрець, йому нібито належало авторство. Приходячи зі степу в осінню негоду, з гирлигою, в мокрому дубленому сіряку, мав звичку відповідати, коли хто цікавився його життям та самопочуттям: «Кура, брат, кура...» Тлумачити, що то за «кура», можна було по-всякому, на різні лади, скажімо, що злющими, пронизливими вітрами повіяло в степах, чи що ноги крутять, спати не дають, чи що чабанський вік того Лебедя невблаганно наближається до якоїсь крайньої, найкрайнішої межі... Деколи Інні й раніш доводилось чути про ту загадкову «куру», мовилось про неї коли з жартом, а коли з легким присмутком, але щоб так, як зараз... це вперше. І навіть пояснень до їхньої «кури» ніяких не треба було: ця їхня напівзагадка, давня чабанська формула мовби увібрала в себе все, що в ніяке інше слово не вбереш, і дивним чином єднала їх зараз обох, єднала, мов якийсь горьковитий пароль, тільки їм доступний тайнослів.

І Чередниченко, видно, справді одразу і в належній глибині осягнув цей сумовитий Ягничів шифр, зрозумів його пекуче, щемливе значення.

— Рано нам ще про куру думати, — сказав після мовчанки. — Життя велить, Андроне, ще нам триматися та триматись. Дорозі не кінець.

— З'їздилося колесо.

— Скрипуче колесо довше ходить...

І вони знов умовкали. Інна сиділа не ворухнувшись, наче боялась сполохати їхню задуму. Мати, видно, нутром зачувши, що тут під грушею щось негаразд, теж підійшла, підсіла до цих двох. Адже брат їй нічого не сказав про себе, не встиг чи навмисне втаїв, щоб одразу з порога не отьмарити зустріч. І сестра, і всі веселились, вважали — й цього разу відпустка, а він, виходить... списаний, забортний.

— Не журись, — зусильно збадьорюючись, мовив Чередниченко до товариша. — Це саме той момент, коли треба вдарити лихом об землю! Кураївка притулок дасть, напризволяще не кине...

— Чим же я вам можу знадобитись? — затоптавши сигарету, озвався Ягнич. — Вузли в'язати? Це вам ні до чого...

— І парусів нема, — пошкодував Чередниченко, — перевівся кураївський флот. То колись було: жагель поставить чи бабину спідницю на «дубку» напне і гайда з кавунами в губернію на базар... Пригадуєш, як діда Швачку буря загнала з кавунами і з бабою аж у Туреччину? Пішки через два місяці вернулися — ні байди, ні кавунів, тільки бабу за руку привів... А тепер і кавуни контейнерами підбирають просто з баштану... — І знову до Ягнича: — На комбайна тебе теж не посадиш. Міг би ще косою махати по обніжках, але це в нас тільки раз на рік практикується — на Свято першого снопа. До «фрегата» б, що робить нам дощ, так його повертати не треба, він сам себе поверта...

— Виходить, чучела набивати тільки й застається. Чередниченко, прижурений, сидів. Ягничева проблема, видно, зараз проблема й для нього.

— Казав я колись тобі, Андроне: не зв'язуйся ти з тим «Оріоном»...

— «Оріона», Саво, не чіпай, — схмура кинув Ягнич, і по тону, яким це було сказано. Чередниченко відчув, що заводити в цей бік дискусію було б марно чи й ризиковане.

— Може, сторожем підеш на польовий стан? Ти тільки не ображайся. Ми тут люди свої, а сторож — то теж людина, не манекен.

³³ Так вона їх назвала в думці.

— Братика мого, мабуть, більше до моря тягне, — аж тепер, не втерпівши, докинула хазяйка двору.

— Так-так, у нас же й море своє! — одразу підхопив ідею Чередниченко. — І наша кураївська «рибтюлька» ще не всі там сітки попропивала. Правда, в нас по ставках та каналах риби сьогодні, вважай, більше, ніж у Чорному... Там тільки медузи, мов капелюхи, плавають.

— А він, мабуть, і за медузами скучатиме, — піддала жіночої психологічної тонкості Іннина мати.

— Скучати не дамо. Та й ти не з таких, щоб скучати, знаю твою натуру. А взагалі добрий зав'язали вони тобі вузол напризахід життя! Хоча, здавалось би, й не пора; ще порох є, козарлюга ще ж, як подивитись...

— А медики списали.

— То вже діло кепське, — нахмурився й Чередниченко, — з медиками не дуже повоюєш. Справді, виходить ніби кура... — І помовчавши, знову: — То як? Щоб берданку через плече та й на пост? Злодіїв поки що не чути, та все ж для порядку треба. Робота саме раз: вдень спи собі в затінку, після всіх своїх оріонських вахт відсипайся, а вночі в космос поглядай, зорі лічи!..

Обидва звели голови вгору, дивились якийсь час між верховіття на зірки.

— Подумаю, — сказав Ягнич перегода. — Може, й доведеться... Може, й справді лічитиму оці кураївські зорі, доки всіх не перелічу.

XI

Так і став він тут жити. Коли дійшлося до його місцевлаштування на нічліг, Інна запропонувала свою чистеньку, відведену їй матір'ю світличку, однаке прибулець відмовився рішуче. І взагалі від хати відмовився, хоч вільно ж там, комбайнери обидва в степу, та ще й тахта є на пружинах. Не треба й тахти, багато курить, мовляв, уночі встає. Попросив для себе розкладайку, сам прилаштував її під грушею, так буде краще. «Це ж літо, а коли зайде осінь?» — видно, кортіло спитати сестрі, та вчасно стрималась. — Нащо нагадувати зайвий раз про те, від чого людині болить?

Сестрі Ягнич теж завдав думок сумовитою новиною. Звикла була вже, що провідає, погостює, та й знов прощайте. Здавалось, так завжди буде, а воно ось як повертається... Звісно, вона рада, рідна ж кров, та й сім'я в неї дружна, людину пригріють, але як сам він тут почуватиметься? Замість хати старої тепер нова, ставилась без нього, щоправда, подвір'я батьківське і груша теж, принаймні півгруші належить братові по праву. Та тільки чи це його втішить? З його самолюбивим характером вважатиме, мабуть, що всім він тут буде тягарем, завдасть клопоту, самою своєю присутністю порушить їхнє звичне й владноване життя.

Груша Ягничева — в кам'яній корі. Просто як камінне дерево. Постелившись під рідною грушею, гість одразу ліг, уместився на своїй розкладайці і, зморений з дороги, здавалось, швидко заснув. Проте, коли Інна, прибираючи зі столу, востаннє пробігала побіля нього, оріонець стиха її окликнув:

— І-нко!

— Що вам?.. — Вона зам'ялась, не знаючи, як його делікатніше буде назвати. «Дядя Андрон» — надто по-дитячому, по-давньому, «дядько Андроне» — це звучало б наче трохи грубувато, бо декотрі з дівчат у медучилищі, коли про когось із хлопців хотіли висловитись зневажливо, вживали саме цю форму: «А, вайло, є в ньому щось дядьківське»... І хоч Інна сама й не приймала цього, слово «дядько» для неї ніколи лайкою не було, та все ж зараз хотіла знайти якесь шановніше слово. І тому звернулась до нього на ім'я й по батькові, як звертаються в школі до вчителів:

— Що ви хотіли, Андроне Гурійовичу?

— Про одну річ хочу тебе спитати.

— Питайте, — вона аж розгубилась: про що б то? Гість мовчав, ніби й сам в останню мить завагався, питати чи ні. Потім таки подав голос:

— Що воно таке... піте-кантроп? Вона трохи не розсміялась. Так це було несподівано, й таке смішне слово! Піте-кантроп!

— Якщо не помиляюсь, назву таку має викопна людина чи навіть напівлюдина... А власне, для чого вам це?

— Та просто так.

— А все ж таки? З нічого ж не буває.

— Ні-ні, просто. Якраз із нічого, взяло та й приверзлось. — І жестом руки він одразу ж відпустив її, йди, мовляв, собі...

Вона відійшла кілька кроків, а потім враз повернулась:

— Ви не сумуйте.

— З чого ти взяла?

— Та так... Відпустіть нерви, добре виспіться, це вас зміцнить.

— Для чого?

— Як — для чого? Для життя!

— А життю таке луб'я потрібне?

— Від вас я цього не ждала, — вона аж розсердилась, щиро, неприховане. — Той, хто став для нас символом мужності, витримки. Людина, яка носить у собі «Оріон»!.. І раптом... Таж нема знеціненої людини! Нема й не повинно бути, якщо вона справжня... Невже не ясно? А ви: чи потрібен... Навіть слухати дивно. Спіть!

Крутнулась і пішла.

Якщо буває слово цілющим, то для Ягничка оце було воно. «Людина, яка носить у собі «Оріон»... Отак з щемливою гостротою відчув, що не прибуде він тут, щось таки важить його особа бодай для декого із рідні. А досить, виявляється, бути потрібним хай навіть одній людській душі, щоб присутність твоя на землі вже була виправдана...

Таке зробив для себе маленьке відкриття і тихо порадувався йому. Навіть посміхнувся: дівча, а як відбрило, як провчило тебе лисого. От тобі й Інка!

Уранці подарував їй хустку. Таку, як і матері, японську, з квітцями, тільки справді веселішу — червоне квіття розкидане по золотаво-оранжевому тлу. Отак угадати! Сприйняла це як добрий знак, з якоюсь навіть символікою, — згадалась їй одразу вчорашня оранжева безрукавка на Вікторові, коли побачила його в першу мить.

— Буде від вас пам'ять, спасибі.

Накинула перед дзеркалом хустку на голову, потім опустила на плечі, покрутилась, повела плечем сюди й туди... Ягнич милувався нею: справді, мов юна циганка десь із Калькутти. Сестрина гордість, кураївська смаглява краса, — де воно тут і береться в Кураївці? З якого коріння? Очі чисті, а коли засміється,³⁴ то й сміх у неї якийсь чистий. Не сьогорічна, а вроджена смага³⁵ рівно лежить на щоках, на шиї, рухи плавковиті, і в усьому дівоча, самою ще, може, не усвідомлена гідність, ні проти кого не спрямована гордовитість, королівна-кололівна, та й годі! А надто ж цей погляд, оріонець ще зчора його помітив: глибокий, непустий, таємно тобі співчуваючий.

— Спасибі, дядю Андроне, — ще раз подякувала Інка й передала хустку з квітцями матері на сховок: — На збереження вам... Коли завіє зима, запинатимусь...

А зараз на роботу майнула без хустки, з вільно розпущеним витким, смолянистого блиску волоссям, — переливами хвилястими воно так гарно їй розсипалось по плечах.

— Оце ж наша зцілителька, — сказала до Ягничка з усмішкою сестра, коли залишились доснідувати вдвох на веранді. — Ця всіх оздоровить, бо душею добра. Біжить, поспішає, щоб, бува, куди не втік від неї медпункт. Не встигла й оглянутись, як уже головою впрягла її замість себе...

— Варвара, кажуть, нездужає часто? — поцікавився брат.

— А кине роботу, то й зовсім заскніє. Мабуть, і сама це почува: бо кидає, кидає, а з рук, проте, не випуска... Звісно, на безділлі людина всиха... У мене ось що більше клопотів, то я здоровіша.

Не приховалось від Ягничка, що сестра сьогодні, знов увійшовши в свій звичний будень, і сама якось збуденилась, мовби злиняла, хоча й хвалиться, що здоровішає в клопотах... Теж покарбувало життя. Густо кладуться зморшки біля очей, і хоч у погляді сестри ще повно тепла, проте очі вже не горять, як раніш... Чорні тільки брови zostались, у косах срібляться нитки сивини.

Була врода та, вважай, злиняла, як ото в пісні співається. Тільки ж не намарне пропала, в дочку перейшла...

— Щаслива ти, сестро, з такими дітьми.

— Це правда. Для матері іншого щастя нема.

— Знайти б тепер Інні пару достойну... Чи вже знайшла?

— Та наче... Хіба не помітив, як учора згоріла, коли Василина бовкнула про вчительського синка? То ж її любов. Рання, ще з школи. Як ото мовиться, перша... Ох, боюсь я цієї любові! Чимось він її засліпив, вклепалась без ума в халамидника. Та ти ж Віктора знаєш?

— Веремієнків?

— Один він у нас такий вітрогон. Йому після школи на трактора б сісти, а він замість того сів на лаву підсудних... Наплакалась мати, ще й досі від сорому людей уникає, з двору не виходить... Ох, Віктор, Віктор, в кого він і вдався! Відбувши своє, в Кураївку не спішить, десь у районі застряв, з друзями з чайних, кажуть, не вилазить. Хуліган, зайдисвіт, а наша за ним, я ж бачу, мре...

— У цьому ми їй не судді, — зауважив брат. — Знаєш по собі: серця не зневолиш...

— Хоч би він куди завербувався на край світа... Го як подумаю, що такого дурисвіта матиму зятем,

³⁴ Зрідка.

³⁵ Абрикосова, з рум'янцем густим.

тарілки за ним прибиратиму... Ну хіба ж вона йому рівня? З похвалою училище закінчила, кругла відмінниця, здібна до всього... Окрім що медичка, вона ще ж і поетка в нас, сама пісню склала!..

— Пісню? Інка?

— Тож-бо! Радіо двічі вже передавало: слова Інни Ягнич, ну, а музика... та, мабуть, і музика її. Декотрі кажуть: кому вони здалися, ці нові пісні, коли й старих уже не співають... За теперішньою модою більше готове ж слухають з платівок, бояться живе горло натрудити... А по-моєму, коли дівчині закортіло свою пісню скласти, то — хай, кому це заважає? Буває таке на душі, що пісню тільки й скажеш... Мама наші скільки он тих пісень знали — і для будня, й для свята... Одначе, що ж це я тут з тобою розсиджуюсь, братечку. Десь там моя комашня мене жде, — згадала вона про дитсадок. — Напарниця, мабуть, уже знов губи роздула.

— Клопітка робота? — запитав Ягнич.

— Клопітка, та й дуже, та все ж легше, ніж комбайнеркою. Отам робота! Доки молодшою була, то воно й нічого, якось навіть самолюбно, коли кажуть: он вона, Ягничева, нарівні з чоловіком стала до штурвала. А потім, почуваю, еге! Уже це не для твоїх літ, молодиче... Не скаржилась. Чередниченко сам помітив: за комбайнерство, каже, Ганно, хвала і слава тобі, оскільки ж виростила достойного сина — штурмана для степового корабля, виховательські здібності виявила, то переводжу тебе віднині на дитсадок... Виховуй цих пуп'янків. Отам біля них і веселюсь... Що ж, побіжу. Ти вже вибачай, братику, сам будеш тут грушу сторожувати...

— Опудалом для горобців — саме раз, — глухо відповів оріонець.

Та тільки сестра з двору, став лагодитись і він кудись: причепурився, оглянув себе перед дзеркалом, щіточку вусів торкнув ребром долоні.

Йде Кураївкою Ягнич. Малолюдна вона в цей час жнив'яної пори, лише де-не-де на вулицю вискочить чийсь дитинча. Колись дітей тут, як горобців, кублилось у пилюці, зараз не дуже їх ясно, але котрого зустрине моряк — не мине без уваги.

— Чий ти?

— Яковин.

— Якого ж це Якова?

— Ну отого... Ягничівського.

І довго ще потім прикидає оріонець, з яких це Ягничів буде цей малий Мурза Замурзович? Виявиться, що ніякий він тобі й не родич. Однак пошкодуєш, що якоїсь цяцьки-гостинця для нього в кишені не приберіг, бо діти — це діти... Аж ніяк не всі дорослі викликають у Ягнич до себе приязне ставлення. Є такий крутіло, фальшивець, словоблуд, зустрінеться десь тобі пика така мерзена, повзуча, що вік би її не бачив, не людина — гидота. А от діти завжди для Ягнича приваба, всюди вони йому любі — чи в своєму, чи в чужому порту... Забралось ото на вишню, крізь гілля позиркує звідти до тебе, білолобе, інше он вулицею покривуляло верхи на велосипеді — глянеш, і душа сама запитує: яким воно буде! Якою побачить свою Кураївку? Кого воно з неї згадає? Розрослась, розбудувалась, багато хат незнайомих, та все шифер — під стріхою лише зрідка десь трапиться... А що там уже говорити про ті мазанки саманові, чабанські, — з молодих, мабуть, мало хто й знає, як ллють хату з саману, не чули, як, скажімо, прядка гуде або як просо в ступі товчуть — так що аж хата ходором ходить... А були ж у Кураївці такі, що й хати путньої не мали — халупу руду зліпить або напівземлянку-напівкурінь зіпне, як у тій пісні: збудуй хату з лободи, та й розкошує... Ніхто тепер не повірить, що в куренях із камки, з морської трави люди жили, а Ягничеве дитинство саме в такому палаці тулилось... І це ж вам не в тропіках, де снігів ніколи не бачать... Лишили б хоча для музею яку-небудь підсліпувату мазанку, щоб було з чим порівнювати все оце теперішнє... Палац культури виग्रохали на шістьсот місць, універмаг сяє вітринами незгірш, як у місті, та й сама Кураївка, мабуть, стане колись містом, яким-небудь приморським Кураївградом.

Опинившись у центрі села, Ягнич найперше пішов до обеліска. Щоразу тут перед ним постоїть, коли приїжджає. Поволі — вкотре уже! — вчитувався у той скорботний реєстр, у тих карбованих по каменю золотом Дикопавленків, Рябих та Чорних, Чередниченків, Щаденків та Ягничів, — Ягничами кінчається алфавітний список майже біля самої землі. Вогонь горить, ворухиться племінцем — газовий балон під ним час від часу міняють. Квітів багато довкіл, на різні барви цвітуть троянди, дуже тільки запилюжені; між квітцями, між колючими кущами троянд мишій та осот жене, дарма що сільрада через дорогу, молодій секретарці з вікна видно ж цей бур'ян, могла б вийти та й прополоти...

Потім аж край села, на старому цвинтарі, опинивсь. Між осілими, ледь помітними безіменними горбками розшукав могилки батька-матері, вони штахетиною обгороджені, сам під час минулого приїзду обгородив. Постояв у роздумах Ягнич і тут. Звідси відкривалося море, добре видно було в далечі розлогу його синяву. Ось воно, безкрає, повне осяйного простору... Осліпило, щемом наповнило груди. Отак, Ягничу: з цвинтарних бур'янів, з полиневої суші вивчаєш тепер юнацьке море своє, вічно звабливу його блакить. Просився ще хоч в один рейс, а він тобі вже, мабуть, прокладений просто в кураївські оці полини...

Викопують тобі тут хату останню, оту, що над нею хіба що яка добра душа тополицю посадить... На «Оріоні» — отам він, здається б, ніколи не вмер! Новим рейсом, з новими курсантами зараз десь, мабуть, в Егейському йде, в найсинішому із морів... Під рівним вітром, серед сьайних, розкішних просторів хлоп'ятка ідуть, подорослішали без» тебе синочки, все вміють самі, — аж сюди чути, як бринить, співає над ними парусся! Може, якраз у тих водах лине твій «Оріон», де його люблять зустрічати дельфіни, їм це чомусь до вподоби — пливти поруч із судном, весело його супроводити, мають звичай якомога довше з ним не розлучатися. Відомо, що дельфіни почувають симпатію до людей, непоясненим поки що є їхній постійний потяг — бути з людьми. Може, і їм, морським створінням, властиво відчувати потребу в людському теплі? Виявів ласки й доброти в нас шукають? Чи, може, тягнучись до людини, сподіваються знайти в ній вірного друга собі, створіння взірцеве, щось близьке до найвищої досконалості? Йти в морі поруч «Оріона», пустувати, показувати свою спритність молодим морякам — то дельфінам найкраща розвага. Як саме втілення життєлюбства і пластики, пружними живими дугами вигинаючись, вискакують із води, виграють, аж ніби сміються, шлють свої усміхи водяні крізь сріблясті бризки до екіпажу, до Ягничка. Часом якась просто химерія на нього находила, здавалось: а може, то його потоплі під бомбами діти, здобувши іншу подобу, стали там, у підводді, веселими дельфінятами й далі живуть, принатурившись до іншого, до водяного життя?

Коли, повертаючись з кладовища, Ягнич проходив мимо кураївської пекарні, на дверях як виросла Нелька:

— Здрастуйте, дядечку. На прогулянку вийшли? З дверей так гарно пахло гарячим духом щойно випеченого хліба. І Нелька, як справжня пекарка, в білім культурнім халаті привітно красується на порозі, розчервоніла, напалена від печей.

— Паляниці якраз вийняла, може, вгостити?..

— Ні, спасибі.

— То, може, хоч бублика?

— Дякую й за бублика.

— Та що ж це ви так, дядечку?..

І з ходу знову про сина. Цілу ніч не спала, все сушила голову, йти чи не йти хлопцеві в ту морехідку... Чи витримає він там, чи не виженуть?

— У морехідці, звісно, не мед, — стримано сказав Ягнич. — Бачити морехідку на параді в безкозирках, у стрічках — то одне... А коли воно, хлопчєня, в бурю сидить ото на палубі та, ще не вміючи, руками школярськими зачищає сталевий кінець — то морехідка інша... Там у нього всі руки в крові...

— Ой лишечко!

— Чого ж ти його до мене не прислала?

— Соромиться! Такий сором'язливий він у мене... Якщо вступлю, каже, тоді піду... Бо ще подумають, що канючник, слабодух, протекції шукати прийшов!.. Ні, я його таки умовлю в торговельне. Вже нібито й сам схиляється...

— Діло його. Торгувати теж комусь треба. Тільки, як вивчиться та стане за прилавок, щоб людей не обшитував.

Ягнич уже напружився далі йти, але ж молодиця знову його спинила:

— Дядечку, стривайте на хвилинку!.. Метнулась до пекарні, з'явилася на порозі з великою білою паляницею в руках.

— Торкніться до неї: гаряча, вся дیشه ще!

Давно не бачив Ягнич такої високої та пишної паляниці, аж усміхнувся: от тобі й Нелька... Хлібину таку спекти — це теж талант..

— Мабуть, на виставку пекла?

— Будь ласка, Гурійовичу, візьміть, ніхто вам такої не спече!

— Цілий дивень! На весілля б комусь, а ти... ні, ні, — відмахнувся Ягнич, хоча в душі був зворушений. — Хліба в нас повно на столі...

— Знаю, але хай поряд із їхнім буде й ваш... У них свій, а в квартиранта свій!.. Ягнич аж образився:

— Поки що не ділимось... Ніхто хлібом ще не дорікнув. І не квартирант я... — буркнув убік і, похнюпившись, пішов собі далі.

Двері Палацу культури, що виник перед Ягничем, зараз були відчинені, хтось, видно, з'явився з ключем.

Моряк вирішив зайти. У просторому, повному світла вестибюлі ні душі. Тихо, не чути нічиїх кроків. На стінах приваблюють зір картини великих розмірів, що їх Чередниченко замовляє десь у художніх майстернях і добре оплачує, вважає, що для цього діла коштів жаліти гріх. На найбільшій картині пташина ферма, білі кури чи гуси розбрелися по згірку, посеред них красується весела дівчина-пташниця в білому халаті. До когось вона сміється, може, до того чубатого тракториста, що так браво сидить за кермом на іншому полотні... Для втіхи степовикам відтворено також і ставок, обсаджений ядучо-зеленими вербами...

Фарб накладено щедро на полотнах, товсто, здається, ось-ось потечуть... У далекім закутні вестибюля,

всуціль відгородженому вітринним склом, щось зеленіє і наче прозориться вода, — акваріум там, чи що? Ягнич рушив туди, неквапом наблизився до вітрини. Ніякої води. Пальми стирчать гостролисті, як осока, а під ними серед штучних кущиків та камінців сама дивовижа... чучела! Його, Ягничеві, чучела! Наче тільки й ждали свого творця, щоб із ним тут зустрітись. Аж до скла вітрини Ягнич притулювся головою, вражено застиг: треба ж такого... Стояв навлобки зі склом, товстим, непробивним, розглядав експонати. Хто зайшов би зараз, побачив би сцену неповторну, з усіх вестибюльних картин ця була б, мабуть, найсумніша: по цей бік вітрини майстер, а по той бік, за склом, у величезній скляній клітці, його пересохлі на порох пташки. Більші й менші представники пташиного світу, зібрані однією сім'єю: і ті, що з дальніх морів, і тутешні, добре знайомі цьому узбережжю... Дроздики, журавлики, ластівка-білогрудка, баклан-чорноморець, тропічні папуги в яскравім оперенні... Кожне літало, вигравало в повітрі, а зараз скляним незрушним оком-бусинкою блищить, сторожко дивиться з-за вітрини на свого творця. Самі окаменілість, до крихкості зсушені, пилюкою припилюжені густо, нікуди вже вони звідси не знімуться, не полетять. Були життям, стали колекцією в скляній, мовби безповітряній клітці...

Різко одвернувся Ягнич і пішов геть, важко ступаючи, несучи в душі тягар побаченого.

Але ж і в зал ще треба було глянути. Двері незамкнуті, відчинив, переступив поріг. Тут напівсутинь і навіть прохолода. Не зал, а цілий корабель. Гасла повсюди на червоних полотнищах, у глибині сцени давня, ще, мабуть, після якоїсь вистави не прибрана декорація: хатка біленька, перелаз з горнятками на пакіллі, поруч — дівчина у вишитому вбранні, у вінку, з коромислом на плечі... Стоїть як жива, поставою так схожа на Інку! Може, з неї хто й малював? Стільці не стільці, а просто крісла розкішні, спинки блищать чорним лаком, нові сидіння оббиті пухнастим, небово-блакитним плюшем. Аж посидіти закортіло. Сів Ягнич і зітхнув, спочиваючи. А десь, у дальнім темнім кутку, принишкло затаївся і він, невідчепний дух самотності. Зубоскалить. Сиди, сиди, Ягничу. Здається, досяг... Чи це ж бо не розкіш? Один, сам-самісінький на всі шістсот блакитних плюшевих місць!

ХІІ

На Другому поверсі палацу, в лівому його крилі, чулися кроки, хтось там ходив. Коли Ягнич піднявся туди широкими сходами з вестибюля, незабаром зустрілась йому табличка на відхилених дверях: «Історико-краєзнавчий музей села Кураївки».

Зайшов. У зіщуленій постаті, що в протилежнім кутку за прядками та ступами розбирала старезне якесь причандалля, насилу впізнав Панаса Веремієнка. Отак знепримітився, зменшився ростом, на мумію єгипетську звівся чоловік... Сонця нема, а він у темних окулярах, брилик капроновий на голові. Зачувши кроки, Панас Омелянович одразу відклав мотовило,³⁶ скинувся обличчям угору, якимось аж ніби сполохано:

— Хто там?

Ягнич підійшов до нього на близьку відстань і зупинився мовчки, може ж, таки впізнає крізь темні свої окуляри.

Веремієнко перебував у незрозумілій стривоженості:

— Хто ти? Це ти, Вітько?

Ягнича навіть острах взяв, аж моторошно стало. Ти для нього не ти! Дивиться зовсім напрямці, просто в очі, а ввижається ти йому кимось іншим, може, хлопчаком, що вирішив пожартувати...

— Ягнич я. Андрон.

— Андрон? Вседержитель морів? Пробач мені, друже, — одразу прояснилось, просвітлішало обличчя завідувача музею. — Чув я, що ти в Кураївці... Прошу, заходь, заходь. — Панас Омелянович заметушився і одразу пожалівся: — Сліпну я, Андроне, катастрофічно втрачаю зір.

— В Одесу треба, в отой Інститут світла...

— Був. Спершу трохи покращало, а це знов... гасне світ. Усе розпливається, і тебе ось бачу зараз, наче крізь товщу води. Тільки тінь від тебе. Весь ніби стоїш у воді з головою.

«Вже я йому — як водорість...» — подумалось Ягничеві.

— Оце ж бережу нашу минувшину, Андроне... Для кого минувшина, а для нас із тобою вона до останньої клітинки жива... Ось випадково на мотовило натрапив у діда Коршака — буде ще один експонат. Майже знахідка віку... У нього є й жорна ручні, та поки що не дає...

Став показувати Ягничеві музей. Були тут і давні рибальські пристрої, і плахти, і очіпки, цілий ткацький верстат звідкись притягли... На столиках під склом засушені рослини всякі, ковила білочуба, й будняк, і навіть стебло полину... Цілі гербарії з кураївського рослинного світу. А по стінах всюди фотографії, позбільшувані, мабуть, з якихось посвідчень, порозмивані, затуманені чи від невмілого збільшування, чи від

³⁶ Це було справжнє допотопне мотовило, обшоване нитками.

давності літ. Скільки Батьківщині достойних людей дала Кураївка, що уславили її і працею, і подвигами на фронтах!.. Самих тільки моряків — на півстіни. Та ще які моряки: Ягнич Федот на торпедному катері загинув під час атаки... Чорнобаєнко-середульший сягнув був навіть чину контр-адмірала, — недавно помер у Владивостоці. І на кого не глянь — той, як ось Сава Чередниченко, Одесу обороняв, а пізніше відзначився в керченському десанті, Білокінь став героєм за Севастополь, Петро Шафран по ленд-лізу ходив і зараз десь ходить із сейнерами в Атлантику... Натрапив Ягнич на стенді й на свою рядову особу, ледве впізнав у бравому парубкові себе: збільшили його з давньої фотографійки, що збереглася в сестри, молодцюватий моряк у святковій білій матросці, безкозирка з стрічками красується на юнацькій лобатій голові... «Старший майстер парусної справи вітрильника «Оріон» — такий стоїть під цим «експонатом» підпис. Усе вірно, тільки чому старший? Чи, може, й справді старший?

І ще на одній із фотографій, на груповій карточці перших кураївських комсомольців, знайшов Ягнич себе й витрішкуватого, зовсім худючого тоді Чередниченка.³⁷ А поруч із ним Іванілов Женька, що під час війни командував танковим батальйоном, загинув десь під Кенігсбергом... Не без зусиль Ягнич відшукав на цій груповій і Панаса Омеляновича, в ту пору молодого кураївського вчителя, він притулився оторопіло збоку, вже й тоді був чимось ніби зляканий... Молодість — ось де вона тільки й зосталася! Це ж прощальна карточка їхнього осередку, коли хлопці на Жовтневі, перед тим як розійтись по світах, разом сфотографувались — уперше й востаннє... Багатьох, багатьох уже нема. Одиниці позоставались. І серед тих одиниць вас двоє, сумовито зараз застиглих перед цими стендами.

— А цю впізнаєш? — з таємничим виглядом Панас Омелянович підвів Ягнича ще до одного стенда.

З туманної фотографії з найвиднішого місця дивилась на них молода кругловида дівчина у льотчицькій формі... Саня Хутірна! Дивилась і всміхалась аж трохи лукаво: ну, яка я перед вами, діди? Всі вони тоді були в неї закохані до безпам'ятства. Однак нікому не вдалося знайти ключ до її веселого серця. Співати з ними співала, до моря на місячну доріжку гуртом дивитись ходила, а щоб вирізнити котрогось, щоб вікно вночі відчинити котромусь... Е, ні, вибачайте, хлопці! Однієї ночі Саня загадково зникла з села, думали, чи не втопилась — навіть розшуки на дівчину оголосила стривожена Кураївка. Об'явилась їхня Саня згодом десь аж на Північній Кавказі, в льотному училищі. Спершу нібито влаштувалась там офіціанткою, компоти подавала курсантам, а потім так закрутила голову одному командирові, що незабаром і одружилася з ним. Казали, що причарувала на смерть, і, може, не так навіть із любові, як ради того, щоб на льотчицю вивчив, це він їй твердо обіцяв. І досягла свого: навчилась, у складі жіночого екіпажу брала участь у далеких перельотах, котрі починались з-під кримського сонця й кінчались десь аж у тундрі, поставила з подругами якийсь дуже значний рекорд. Коли в променях слави купалась Хутірна — прилетіла літаком аж у саму Кураївку, сіла край села на чабанських угіддях, привела батькам у хату свого сивого мужа, теж бойового авіатора, що був на той час у ще вищому чині. Ах, Саня, Саня, неспокійна душа! З першого дня війни була вже в польотах, поривалась навстріч небезпекам, втратила мужа в боях, а її все щось ніби щадило, хоч не раз поверталась на аеродром у прорешеченій кабіні. Непогомовна, знов після того здіймалась на завдання, більше, здається, там і жила, в небі, в польотах денних і нічних. І вже коли рушили наступом, загинула Саня Хутірна десь у повітряних боях над Таманню. Орлиця в боях, а душі була ніжної, незадовго до загибелі опалила її коротка фронтова любов. Була в останнім польоті з льотчиком-юнаком, що його вона зустріла між боями й по-справжньому покохала. З ним пішла і в політ. Розбилися в один день, в одну мить, і, як запевняє легенда, розбилися в обіймах. Офіційна версія, що рятунок, підбиті, уже не мали, а дехто з кураївських навіть досі поговорює, що то Санька могла й зумисне підстроїти — з жаги та знетямлення почуттів чи ще, може, з ревності, із боязні втратити свою вперше знайдену, вперше відкриту в житті любов...

Здається, тут вони найдовше стояли, двоє зістарених людей, біля своєї ровесниці, що так і зосталася вічно юною.

— Це ось її, Саню нашу, ніяка вже старість не здожене...

— Що ні, то ні, — згодився вчитель. — Правду колись казав поет: «Хорошо умереть молодым»... Хоча й літа несуть перевагу — просвітлюють дух, дарують мудрість людині...

— Сплав для життя потрібен, сплав двоєдиний — молодого й зрілого, — сказав Ягнич і почав допитувати Веремієнка про сина: де він? Як він? Чи вірні чутки, що розпоганився хлопець?

— Збився з пуття, — зітхнув старий.

— Та візьми ти його за барки, Панасе, отям, зупини, — порадив Ягнич суворо. — Як не себе, то хай честь дівчини побереже... У них же там з Інкою почуття. Хай не здумає покривдити, бо тоді матиме справу зі мною.

— Ох, Андроне, Андроне, торкнувсь ти такого... Найболючіша це моя рана... Сам би в могилу пішов, щоб тільки він став інакшим.

³⁷ У якихось штаблєтах лежав попереду всіх на траві.

— Та, може ж, таки заговорить у ньому совість?

— Якщо вона в нього є...

Схнюплений стояв Панас Омелянович серед своїх експонатів. Колись був такий прудкий та непосидючий, а зараз де та й прудкість поділась, зісох, зморщився, жменя того чоловіка зосталась.

Надворі — море кураївського сонця.

Біля контори колгоспу знудьговано жде когось компанія молодих людей, приїжджих чи, може, й тутешніх: хлопці в футболках, серед них дівчина кимось ніби ображена, надута, з аерофлотською сумочкою через плече. Вона на одній лавці, хлопці навпроти, всі в позах недбалих, аж сірі з нудьги. Прийняли, видно, Ягничу за сторожа конторського, бо тільки став наближатись, почулось між ними: «Ану спитаєм цього довгожителя...» Вимогливим тоном домагалися відповіді, де голова, коли він буде, а як не буде, то де шукати, хоч приблизно в яких полях? Пройшов мовчки мимо них Ягнич, давши зрозуміти, що зневажає такий тон спілкування. «Глухий, — донеслось йому вслід байдуже й беззлобне, — чи, може, й німий?»

Зустрічав ще когось у розпланованому посеред села скверику з декоративним ставком,³⁸ натикані вздовж берега вербички сріблясті, як оливи, стікають віттям аж до води. Вода важка, в маслянистих плямах, засмічена лушпайками. По ставку плаває лебідь, приручений, ситий, схожий на гусака. Дітлашня з берега гукає йому: «Мишко! Мишко!» — і він реагує, пливе на голос, — хлопчаки булками годують його з рук. Ще й тут Ягничеві млоїла душу образа, певне, без умислу завдана тими, що біля контори назвали його довгожителем, а потім глухим та німим. Образили більше навіть не словом, а своєю хамською манерою розмовляти, поводитись.

Звертаючись до людини старшої віком, не потрудилися навіть підвестися — мабуть, і не догадуються, що так годиться і що це нітрохи не принизило б їх. Хто їх виховує? Видно, що ця Кураївка нічим їм не цікава, здатна нав'язати лише нудьгу. Загнати їх сюди в таку спеку могла лише особиста чи службова потреба, а не порух душі. Кураївка для таких одновимірна, бачать у ній тільки те, що бачать, що доступне їхньому оку, а не серцю. А для Ягничу вона повнісінька, населена й перенаселена вся, на кожному кроці зустрічають його живі образи тих, що були, образи дитинства та молодості, для інших вони невидимі, їх нема, а перед Ягничем постають натовпами, не торкнуті часом, не піддатні літам, ходять по садках, сміються й печаляться, незникло живуть по кураївських дворах, любляться, сваряться, з глибини пам'яті подають голоси, і він їх виразно чує, і сам теж відгукується до них із цих своїх нинішніх осамотнених літ. Повна, повна для нього Кураївка людом видимим і невидимим — від давніх у сіряках пастухів до теперішнього крутов'язого комбайнера та його так розквітлої доньки.

Блукаючи Кураївкою, Ягнич і сам незчувсь, як опинився біля дитсадку. Дзвеніло ясними дзвіночками-голосочками звідти. Такі дзвіночки почути людині не менш приємно, як і важку оту мідну ринду на судні Повагався, потім таки набрався сміливості: дай зайду Сестра ще здалеку загляділа, підгукнула збадьорливо, заходь, заходь, не бійся, наші не б'ються!.. Дітей якраз заводили до приміщення відпочивати, це в них година сну.

— А оце, дітки, той мореплавець з «Оріона», що по всьому світу ходив під парусами!.. Схожий на морського вовка?

Зацікавлено проходили парадом мимо нього парочки тугощоких, чепурненьких дівчаток та хлопчиків, тріпотіли навчено рученятами, вітаючи сторонню людину. Ще й перед тим, мабуть, про нього було їм жартома сказано, що ось іде морський вовк, бо поглядали на незнайомця здивовано, з відкритою цікавістю, але без страху. Зовсім не страшний цей вовк... Незабаром збезлюдніло подвір'я, зостались самі цяцьки-іграшки під навісом, розкидані різнобарвними купами, став оглядати їх: і та цяцька плаче, і ту поскубли... Кінь стоїть на коліщатках, басує червоногрудий, тільки одного коліщати-ноги нема. Дерев'яна хатка на курячих ніжках перекосилась, скоро й зовсім може розсипатись. А шкода: чепурненька, справді наче в казці... Треба буде прихопити інструмент, прийти та навести у них лад. Лагодити цяцьки — це і йому буде як забавка в його нинішньому становищі.

— Давайте до нас, будете за старшу няньку, — гукнула, ніби підслухавши його наміри, вихователька, сестрина напарниця, що саме пробігала подвір'ям. Мабуть, в універмаг бігала, бо під рукою пакунок і на обличчі вдовolenня, щось добула. — В нас тепер попит на дідів! — мимохідь догукнула весело. — Скрізь, де малеча є, баби та діди нарозхват! Дефіцит на вас!

Зоставшись сам, сів у дитячу гойдалку, злегка колихнувся раз і вдруге, вус ворухнуло усміхом: оце твоя палуба, діду, твій «Оріон»... Хай як його накренує — страху тепер нема. Кличуть заходити сюди, а чому б і ні? Міг би й казочки малечі цій розказувати. Тільки — які ж? Яка з них усіх зав'язалась у пам'яті вузликом найміцнішим, найпам'ятнішим?

Поколихувався, думавав, пригадував.

Міг би оцю. Який тут голод, дітки, вчинився одразу після громадянської, просто всесвітній був голод на цих берегах! Люди пухли, бур'ян та кінський квасець їли... І ось тоді клопотанням Леніна, заходами Міжнародного Червоного Хреста були тут по всьому примор'ю відкриті пункти для голодуючих дітей. Там, дітки, какао солодким нас напували, ще й хліба по тоненькій скибочці видавали нам із вікна, що до нього декотрим було важко й дотягтись, бо серед нас були й зовсім маленькі, такі, як оце зараз ви... Видадуть, ще й накажуть: їж тут, з місця не сходячи, додому нести не можна, бо це твій пайок, він тільки для тебе... А один хлопчик, було, вип'є своє какао, а тоді зирк! — чи ніхто не дивиться, не вистежує, і тільки влучить ту мить хліб за пазуху, та й галайда додому, бо ж там мама й сестричка малесенька в колиці... Мама від того хлопчика хліба взяти не хоче, їж, синку, сам, тобі треба здоров'я на ціле життя! Та все ж таки радіють мамині очі, ясняться, аж сяють, що синок не забув, і хоч сам не найдений, а пайку свою приберіг, додому приніс свою крихітну частку від того Червоного Хреста... Ось така вам буде казочка, діти.

Спокій під навісом, благодать. Іграшки валяються купою. З хаосу яскравих цяцьок гумовий крокодил шкіриться, але не лякає нікого. Ластівка залітає в піддашшя, біля самої ізоляційної чашки звилла гніздо, туди й сюди змигує раз у раз, — носить.

Коли дітей вкладено, Ягнич тихцем підходить до вікна їхнього покою. Сонце розсипається на шибках промінням, дерево зелене, віддзеркалившись на склі, злегка хилитається, і ще видно на грайві скла пружечок далекого моря... В глибині приміщення, на білосніжних ліжечках, поставлених у ряд, мов у кубрику, діти сплять. Стоїть Ягнич і невідривне дивиться, як малят поволі зморює, сповиває сон. Ось заплющилось одне, позіхнуло друге, те зовсім спить, а інше крізь прижмур хитренько, зовсім несонно прозирає: що то за дід Нептун заглядає у вікно знадвору. Світлі усмішки блукають по личках. Ще одне розплющилось оченя, потім і це, зрештою, поринає в дрімоту — сон, як мед, солодко огортає дітей.

Такі вони чисті, миті-перемиті, такі спокійні. Прозорою хвилькою, наче сонячні зайчики від води, щось перебіжить по личку, мінливе, денне, — то малому щось привиділось уві сні, може, отой дерев'яний коник червоногрудий? Розслабило мускульця, потяглося — то воно росте. Пуп'янок, юне створіння, нема ще в нього клопотів та журби, зла та зневаги нема ні до кого, сама доброта та довірливість. Стояв би отак і стояв на сторожі. У сонних дитячих усмішках є щось від усмішок дельфінів, це він ще раніш помітив. Така ж довірливість, яснота, незахищеність і водночас щось загадкове є в цих сонних пливучих усмішках, таке, про що й ви, дорослі, ще, може, не здогадуєтесь... Єй-же-ей, саме так, зовсім по-дитячому всміхались Ягничеві під час рейсу дельфіни, коли, граючись за бортом, радісні та щасливі, вистрибували до сонця з води.

XIII

Пригамувалось токовище. Не гаркотять зерноочисні агрегати, вляглася напруга авралу, підмітають тік. Від розритих курганів пшениці³⁹ зосталась невелика, обметена звідусіль купа посліду — то вже фураж. З виглядом полководця ходить по току Чередниченко в своєму комісарському картузі, поглядає сюди й туди: виграно битву! Ще одну виграно, щоправда, й не без втрат.⁴⁰ В цілому все-таки є підстави голові бути вдоволеним: хоча зібрали й менше, ніж обіцяли у зобов'язаннях,⁴¹ але план здали повністю, здали достроково. З фуражем, на жаль, буде сутужно, худоби ж повно на фермах, ну, та якось доведеться викручуватись. Вся надія, що наступний рік буде щасливішим. Уже зараз закладаються основи того примхливого хліборобського щастя: обсіялись, вклялися в строки, тепер би дощу!..

Людей поменшало в степу. Військові, що допомагали вивозити хліб, розпрощались, поїхали; якійсь дівчині, може, й тоскно стане, замлоїться душа, що вже не стирчить на солончаках біля ферми польова радіостанція серед наметів солдатського табору.

В одну ніч знялися, зникли в невідомому напрямі — ніде на токовищі не побачиш тепер тих симпатичних та скромних туркменів у панамках.

Перед відправкою забіг на хвильку до Інни той її перший пацієнт, ніяковіючи, передав пластинку:

— Тут наша пісня... Про одну «киз»... таку, як ти!

І побіг, зашарівшись до вух.

Інна теж згортає свій медпункт, збирає аптечку, впаковує свої ампули та шприци, — рятувальній службі її нема чого на току більше робити, перебазовується в село.

Чередниченка, як і всіх, хто тут ночей не досипав, добре вимотало за жнива. Тепер, коли приспокоїлось,

³⁹ З ямами, як від метеоритів на Місяці.

⁴⁰ Причина — стихія.

⁴¹ Причина та ж сама — стихія.

Сава Данилович для інтересу став на токових вагах, прикинув, скільки ж він тягне: виявилось, що втратив чимало — дванадцять кілограмів живої ваги як не було! Запевняє, нібито легше стало одразу.

Жінки, що підмітають тік, весь час поглядами підстерігають Чередниченка, щось вони мають до нього. Нарешті одна, сторчма поставивши мітлище, випросталась:

— Товарищу голова, а коли обжинки? В запитанні прохоплюється щось досить-таки в'їдливе.

Задумався голова. Почухав потилицю, ту круту, атлетичну, на яку не раз уже після гарячих жнив надівались величезні вінки з колосся, колючі кураївські лаври. Спокуслива річ — слава: одержані з минулих жайоків та дожинків ще й зараз зберігаються в Чередниченковім кабінеті на чільному місці, зберігаються для себе — на пам'ять, для приїжджих — на подив і захоплення.

— Не буде обжинків, — нарешті каже він. — Не той рік, Катре. У наступному хай: може, буде веселіше...

Залементували жінки. Де той наступний, до того ще можна тричі вмерти! Що це за жнива без обжинків? Може ж, кому потанцювати хочеться!

— Не до танців зараз, — стоїть голова на своєму. — Запал пограбував наше свято. Доживем до нового та, як вродить, за все тоді відтанцюємо.

Після цього не варто й домагатись: Чередниченка не зрушиш, Чередниченко — скеля.

Інна, перебуваючи всі ці дні на току, мимовіль приглядалась до кураївського Зевса. Хотілось юній поетесі глибше збагнути його натуру, цільну, вольовиту. І чимало відкрила для себе нового, про що раніш було в неї лиш поверхове уявлення. Не такий простий він, цей Чередниченко, як іноді зовні видається! Декотрі вбачають у ньому лиш оце найвидніше — господарник, могутній двигун, талановитий організатор, як часом кажуть на зборах про таких. Коли треба, всіх зуміє підняти, змобілізує, заохотить, а кого — то й примусить своєю невідпорною владністю. І таки не посадить господарство на мілину, виб'ється з кураївцями з найскрутнішої скрути... Знають у районі, що за Чередниченка можна бути спокійним, в усьому на нього можна покластись, йому ні до чого зайва опіка — стихія там чи не стихія. Це все так, тут щодо Чередниченка двох думок бути не може, але Інні з її вдумливою спостережливістю⁴² поступово відкрилось ще й інше в ньому, що вона вважала набагато істотнішим. Окрім його настійливої вимогливості, сили диявольської енергії, яку цей літній уже чоловік виявляв, було в ньому те, без чого не був би він Сава Данилович: за владним голосом, за словом твердим, часом дошкульним і навіть грубуватим дівчина помічала в ньому внутрішню природну повагу до людей, яку вона в думці назвала: антибайдужість. Хай там Зірка, хай слава, а від загалу Чередниченко себе не відокремлює, і роки, коли простим ковалем працював у колгоспній кузні, рядовим комбайнером стояв за штурвалом комбайна, Чередниченко вважає золотою порою свого життя. «Він із гущини народної, він самородок», — так Інна це формулювала для себе.

На току її око могло не раз спостерігати, що цей громовержець, хоч і вимагає діла, та виходить це в нього якось не принизливо для підлеглого, не образить навіть підлітка своєю зверхністю? на сваволю не піде. Почувається, що за своїми тоннами та центнерами Чередниченко вміє не випускати з поля зору головного: він і крізь токову кушпелу бачить тих, кого бачити повинен і на кому, власне, все тут тримається. Дуже важливо було Інні ці речі для себе прояснити. Розуміла тепер, чому, незважаючи на всі бурі, Чередниченко так довго тримається, несхитно стоїть при кермі, чому така шана йому від людей, звідки така сила духу, впевненість, ореол... І чувається, що Чередниченків демократизм не вдаваний, не фальшивий, в натурі цього народного вожака є, сказати б, органічне відчуття самоцінності людини, — органічне чи, може, на фронтах десь добуте, вистраждане, коли поруч падали, втрачалися найдорожчі? Помітила також, що й люди цю якість у ньому вгадують, чувають її, хай навіть інтуїтивно, щось там кинуте під гарячу руку прощають, бо важливіше для них, що в критичну хвилину Чередниченко від тебе не відвернеться, не одягне на себе панцир безчужості, хоч би в якому був настрої. Коли переступиш поріг його кабінету в конторі — одразу назустріч: ну, що там у тебе, Пелагее? Викладай, з'ясуємо. Хоч деколи з таким звертаються, що мовби й не входить в його обов'язки, таке, від чого інший міг би цілком законно відмахнутись, переадресувати цей клопіт комусь... Адже вдаються до нього з усякою всячиною: кому довідку, кому транспорту, кому треба для хворого рідкісні ліки добути в області або влаштувати йому десь аж у столиці в професора консультацію, — до кого? Звичайно, до голови. Завівся в новій хаті конфлікт, «кінчилися чари, почалися чвари», припекло судитись або миритись — теж до Сави Даниловича, бо кожного разу до судді ж у район не побіжиш...

Учора, коли випала така хвилинка, що Чередниченка можна було спитати, Інна спитала:

— Саво Даниловичу, одне до вас делікатне: як вам при безмежності вашої головинської влади, при своїй, ну, сказати б, всемогутності, все-таки вдається не втратити...

— Не втратити совісті — це ти хотіла сказати? — одразу засміявся він. — Що не забюрократився, серце жиром не обросло?

⁴² Якби хто сказав творчою, вона б зникла.

— Саме це.

— Грішний і я, дівчино, не ідеалізуй. Буває, видаси комусь удень «комплімент», а потім цілу ніч мучишся: що це з тобою? Затовстошкурився вже? Забуваєш, ким був, чийм довір'ям користуєшся? Ні, друже, якщо далі піде так, то крісло керівне тобі вже протипоказане, подавайся, брат, неводи тягати в «рибтюльку»...

— Становище ваше, Саво Даниловичу, становище нашого кураївського Зевса таке, що могли б і зачерствіти, а якщо не зачерствіли, якщо й при таких дозах пошани та слави організм не втратив чутливості, то мені, як медикові, просто цікаво ж знати: чому?

Чередниченко нахмурився й відповів не одразу.

— Якщо не зачерствів, Інко, якщо душа не перетворилась у курдюк овечий, то це більша заслуга знаєш чия? Тих, що багатьох їх уже й на світі нема. Що вночі перед боєм Саву Чередниченка в партію приймали, руки — до єдиного — підняли за нього перед самим виходом у десант...

— Ну, це я розумію, а ще...

— Ох доскіплива, — осміхнувся голова і додав з несподіваною ніжністю: — А ще — заслуга моєї Варвари Пилипівни. Хоч би й хотілось карасеві в байдужість замулитись, але ж не дасть — одразу здорову критику наведе своєю качалкою!..

І знов про ту міфічну качалку, що про неї вже і в області чули від нього з трибун.

Відшуміло токовище, не стоїть більше над ним курява день і ніч. Зганяють з полів техніку, стягують вагончики, що були коротким пристановищем жнивварям.

Комбайни різних марок — і давні, ще емтеєсівські ветерани, й сучасні хвалені комбайнерами «Колоси» та «Ниви» — вирихтувались п'єред токовищем у ряд, вже вільні від роботи, стоять, спочивають. Тихі, аж пог'єншалі, якісь ніби притомлені після своїх круглодобових ходін'є у степах. Спочинок буде недовгий, постоять день-два, пройдуть необхідну профілактику та й знову в дорогу, за Волгу, в далекий Казахстан, на підмогу цілинним землям.

Сімейний екіпаж Ягничів теж: тут, біля свого «Колоса». Інні видно, як брат її, отой самий Петро-штурманець, вилазить з-під комбайна замазучений, зашмарований,⁴³ підійшов до батька, щось говорить йому з серйозним, таким незалежним виглядом. Рівний у правах з батьком, бо порівну ділили все, що від них вимагала жнив'єна напруга. Від самого рання пораються удвох біля довіреного їм агрегату. Що батька нічим звідти не відірвеш, це зрозуміло, але й він, асистент, тримається біля «Колоса» невідлучно, побував під комбайном, знизу позаглядав, кругом обійшов, доповів і знов жде, ще, може, буде якась команда, — перед від'їздом без кінця виникає то одне, то друге... Хай підліток, але і в нього є зараз підстави почувати гордість, разом з батьком недосипав цілі жнива. Інна часом переживає навіть щось схоже на ревності, коли батько при гостях, впадаючи у свою звичну сентиментальність, починає співати синові дифірамби, з щасливим туманом в очах розповідаючи, як узяв він уперше свого штурманця до комбайна для випробу. Довірів йому штурвал, і так ревно хлопець старався, так його натрудило те стерно, що увечері тільки з комбайна, під купу соломи Петрусь наш і в сон... «Постривай, Петько, не спи, ось нам вечерю везуть!» — «Добре, — обіцяє, — не спатиму». Не встигли й на зорі глянути, як вечеря під'їхала, вставай, штурманчику, підкріпимось, а штурманчик уже не чує: скрутилося під соломою, і хоч з гармат пали — не добудишся...

— Потім і вві сні, чую, шарудить, — всміхався при цьому батько, — солону штурманець мій руками ловить, висмикує, виринає, — то в нього «камера забила»...

Ну, тепер Петрик підріс уже, втягнувся в роботу, батько і в Казахстан цього літа бере його, — що ж, асистент, права рука...

Оскільки комбайнерам скоро в дорогу, Чередниченко розпорядився обідати сьогодні разом, — кличте всіх, хто й на току, хто й біля токовища. Хай і без музики, та хоч у такий спосіб годиться вшанувати людей перед дорогою... Інна, дочекавшись своїх, таки змусила брата-штурманця вмитися, перш ніж сідати до столу. Сама ще й зливала йому на руки.

— Не будь же ти порушником гігієни! У вухах он гречка росте! Гарненько, гарненько вмивайся, — підохочувала вона брата.

— Ну та лий, — неохоче згоджувався він. — Змию трудовий піт, бо за неохайним зовнішнім виглядом можуть не помітити внутрішньої краси.

Процедура змінила хлопця. Витираючись перед люстерком, прилаштованим на стовпі, сам собі зробив міну кумедну, пригладив долонею набік змокрілого чубчика, що за жнива аж вибілівся на сонці. Вдоволений собою, посвіжілий, обернувся до сестри:

— Ну, як тобі моя заслужена фізіономія? І усміхнувся обережно. Знає свої вади майбутній чийсь

⁴³ Навмисне, мабуть, для комбайнерського шикун не вмивається.

кавалер, усміхається, губів не розтуляючи так, щоб зубів не видно було.⁴⁴

За столом Інна мала честь сидіти поруч із своїм родинним екіпажем.

— Святе сімейство, — поглядаючи на цю ідилію, зауважив Чередниченко. — Та жаль, мало їх у тебе, Федоре, всюди недобір... Я ось у роду був сьомий, а всього нас у батька-матері дванадцяттеро в миску заглядало... Правда, малими й передавило більше половини, дороги до нас медицина не знала, від пошестей не було рятунку... Але ж сіялось густо. Хто з теперішніх може похвалитись дванадцятьма?

— Були б, Саво Даниловичу, подали приклад, — ущипливо зауважила одна з токових молодиць.

— Визнаю, чим тут заперечиш, — згодився голова. — Якби не війна, може б, і густіше вродило. Двоє їх виколосилось на моїй ниві, та й тих тільки вряди-годи бачу.⁴⁵ — Поженились, живуть дружно, а де ж онуки, питаю? Стану соромити й невісток. Що ви, ледарки, собі думаєте? Невже так і жити зібралися ялівками? Сміються: ще встигнемо, куди спішити, ще самі молоді, погуляти хочемо. Ось вам їхня філософія... Ти, Інко, як вийдеш заміж, — звернувся через стіл Чередниченко до дівчини, що враз зашарілась, — щоб не піддавалася таким настроям, дітей нам щоб народила багато! — Інна нахилилась, лице їй горіло, але Чередниченко на це не зважав. — У Казахстані, куди ось їдуть наші гвардійці, та й по всій Середній Азії, там дітей у кожній сім'ї, як маку! Позаздрити можна, а Україна щодо цього відстає... — Почувалось, що, крім усього іншого, ще й це завдає йому думок.

— Мало не тільки дітей, а й дідів, — обізвалась кухарка, що стояла осторонь, згорнувши руки під білим фартухом. — Хату ні на кого кинути, сивої бороди в селі не побачиш...

— Один прибув з «Оріона» бродячий аксакал на поповнення, та й той безбородий, — якимось зневажливо пожартував Славко, токовий моторист.

Інну як струмом ударило. Ну, як він не відчуває? Справді — немов з конопель!.. І всім іншим, видно, теж стало ніяково.

— Ум не в бороді, а в голові, — Чередниченко метнув гострий погляд у бік жартуна. — Вам і не снилося того бачити, що цей, з «Оріона», бачив. Коли декотрі з присутніх ще й в планах не значились, він уже відповідальні доручення Комінтерну виконував... Іч, на кому знайшов гострити язик, — і голова знов покосився на Славка.

— Та що я такого сказав? — щиро спробував виправдатись хлопець. — Аксакал, хіба ж це лайливе слово... Батько Інни, почервонілий до вух, прогук у тарілку:

— У них аксакал — це повага літам, а в нас — за насмішку.

Хлопець шукав очима підтримки серед тих, що обідали, але нікому, видно, не був до вподоби його грубий жарт. Навпаки, інше чулося за столом:

— Побільше б на світі таких, як дід Ягнич...

— Не шуби-нейлони, а чисту совість чоловік з «Оріона» приніс.

— Станемо всі аксакалами... І ти, Славко, не вічнозелений...

Хлопець не здавався:

— Але ж і ви, Саво Даниловичу, дозволяєте собі часом покепкувати над «Оріоном»...

— Що ж ти до мене рівняєшся? — розсердився Чередниченко. — Я можу й над «Оріоном», і над оріонцем пожартувати, і він наді мною теж може, бо це дасться нам стажем літ і правом товаришування. А в тебе поки що ні того, ні того... Невже не ясно?

І, даючи зрозуміти, що на цю тему нема чого більше розводитись, Чередниченко загомонів до комбайнерів, хотів знати, чи все в них гаразд перед відправкою, як із здоров'ям у хлопців, та чи котромусь із них жінка ультиматум не пред'явила на ґрунті ревнощів до красунь Сходу...

Всі, виявляється, були в стані цілковитої готовності.

— Хіба нам первина?

— Дорога знайома...

Дорослі комбайнери на цілинних бували не раз, теперішня відправка для них — діло звичне, а ось штурманець там опиниться вперше. І хоч сам зохотився в таку даль, проте в душі, видно, хвилюється, від сестри ж цього не сховаєш: раз у раз якимось нервово шуляться біля Інни, голову в плечі втяга.

Коли і до нього звернувся голова, поцікавившись самопочуттям юного механізатора, спитавши, чи не заблукає, мовляв, без лоцій, не зіб'ється з курсу «Колос» його серед безмежжя цілинних просторів, хлопець відповів упевнено, з спокійною гідністю:

— Дамо клас. Як візьмем загінку — то від форту Шевченкового й до самого Байконура!..

⁴⁴ Передні в нього трохі лопаткуваті.

⁴⁵ Сини в нього жонаті обидва — один в сільськогосподарськiм інституті залишений викладати, другий після військового училища проходить службу в НДР.

— Відповідь мужчини, — похвалив Чередниченко. — І якого ж вам, хлопці, після цього ще напутнього слова?.. Передавайте братам-цілинникам наш кураївський салам та повертайтеся з честю!..

Коли піднялися з-за столу і Чередниченко вже збирався рушити до машини, Інна зважилась ще його затримати.

— Сава Даниловичу! — окликнула, злегка ніяковіючи.

— Ну, я Сава Данилович, — зупинився він аж ніби невдоволено. — Що там у тебе? Не знаєш, як перекочувати? Не турбуйся: сьогодні твій медсанбат уже буде в Кураївці.

— Я не про це... Вибачте, що затримую...

— Нічого. Там пожежники обласні наїхали, підождуть... Як хліб горів, так їх не було, а за паперами... Ну, який у тебе клопіт?

— Скажіть, це правда, що нібито мають зієсити... Хлібодарівку? — Чогось та Хлібодарівка досі не давала їй спокою.

— Ах, ти он про що... Хто в тебе там, у тій Хлібодарівці? Ще один, мабуть, поклонник?

— Ні, не вгадали...

— То звідки ж така турботливість. Ти хоч бачила ту Хлібодарівку в натурі?

— Ніколи... Кажуть, мальовниче село. Чередниченкове туге, аж лисніюче обличчя пойнялося ніби далеким відблиском і потепліло.

— Справді село як у пісні... Ніде такої краси не бачив... Ти, Інко, поїдь коли-небудь у ту Хлібодарівку: якихось півсотні кілометрів — це ж тепер не даль. Може, оспіваєш... Тільки їдь навесні або краще раннього літа, коли хліба красуються. Колись мене саме в таку пору туди завело... Сільце невелике, але справді на диво мальовниче, в такому вінку природи, ну куди там нашій Кураївці... Знадокола наче й під'їзду до тієї Хлібодарівки нема, звідусіль пшениці, пшениці підступають до самих вікон, колосся до самих дахів! Вийшов з машини й стою, зацікавив: рай. Тихий рай. Нічого зайвого, нічого суєтного, все тільки найнеобхідніше: житло людське й колос... Та ще бджола десь бринить у повітрі, в мудрій тиші його. Ну, а колосся — що не колос, то цар-колос! І вся ця затишна, біленька Хлібодарівка разом з вікнами потонула в тому колосі, в щедрих святих хлібах. Тихо, тихо. Нікого ніде. Нива неозора в безмовності дозріва. Жайворонки у небі тюрлюкає. Не видно його, десь високо, аж біля сонця... Колосся до щоби торкається. Ах, Інко, Інко, якби я був поетом!

— Ви й так поет, — сказала вона зі щирістю, бо промовляло до неї зараз саме людське натхнення.

— Який я, Інко, поет. Господарник я, хлібороб, та й усе. Дядько твій, оріонець — ото поет!.. Ти його послухай, коли він в ударі...

— Ви для мене обидва поети. Справжні. Некнижні, невигадані. Поети життя...

— Ну, дзенькую... — І, всміхнувшись їй вдячливо, Чередниченко рушив до своєї пом'ятої, облізлої, якоїсь аж кістлявої «Волги».

XIV

Сидить Ягнич-вузлов'яз, «зачищає кінці», в'яже вузлом пам'яті далеке й близьке, єднає минуле з теперішнім.

У тількику рябому покурює на східцях веранди, а перед ним посеред двору — старезна колюча груша. Залізне дерево, ніяким вітрам непіддатне. Колючки на ній, як вухналі, рідко знайдеться який-небудь малий грушотрус, щоб зохотився між ті вухналі забратись. Колись лазили, а тепер пропав інтерес. Родить дрібненьке, терпке, і навіть те, що само додолу нападає, збирати не хочуть: у колгоспних садках солодше. А колись для твого дитинства і це була неабияка ласощ. Бо щеплену грушу дулю міг попробувати тільки на спаса, коли подзьобаний віспою татарин із Криму, бувало, заїде в Кураївку для мін'яби, для великої комерції:

— Відро груш — на відро пашниці!

Суне, рипить гарба вулицею, в усі двори долунює голос, закликаючи кураївських до торгу: відро — на відро!.. Діти біжать, галасують, просять батьків виміняти дуль, однак не кожен тоді міг собі дозволити таку розкіш... Різних ця груша бачила, багатьох перебула. Єдине, що від дідизни зосталось, і тим ще дорожче оріонцеві. Під грушею днями з'явилась обнова: лавка дебела, ще не фарбована, з надійним запасом міцності, щоб можна було посидіти одинцем чи в товаристві з кимось. Там, під шатром груші, і в ночі Ягничеве кочовисько. Зорі крізь листя видно. Деколи грушка, буває, впаде, по лобі лусне. А під ранок, коли зрушиться зоревий вітерець, злегка зашумить над тобою грушеве парусся...

З початком дня оріонець шукає, чим би зайнятись. Учора взяв сапку, пішов попрополювати квіти біля обеліска... Сьогодні вдома. Коли сонце підіб'ється, набігає дівора, з усього кутка взнали дорогу сюди! І ягничівські, і всякі. Навіть від прикордонників, буває, прибіжить чорнявеньке, як циганча, — прикордонницька вишка здавна край Кураївки стирчить, мов лелече гніздо, дивиться в море. Старшим там офіцер-азербайджанець, на кураївській оженився, і ото вже його потомок Алі-смаглючок взнав дорогу до Ягнича разом з тутешніми. Цілим юрмиськом виростають перед ганком, почувуються вільно, всі вони з

оріонцем обвиклись:

— Дядьку-капітане, а що там іще у вашому сундучку?

Винесе — в котрий уже раз — свою таємничу скарбівню, поставить біля себе на східцях й, напіввідхиливши віко, почне, мов коробейник, длубатися всередині, шукати для хлоп'ят нових див. Нема більше в сундучку райдужних нетутешніх черепашок та тугих лускуватих шишок з-під сосен-піній, адже для кураївської малечі й такі шишки дивина, — їх лише діти медітеранських рибалок мають змогу збирати на потрісканім теплім камінні своїх узбереж...

Цього разу оріонець покаже малечі свою розмальовану грамоту з Нептуном, із вилами, що войовничо стирчать догори над звихреними бурунами. Хлоп'ячі голівки, біляві й чорняві, що аж сонцем пахнуть, понависавши над грамотою навлобки, зачасно розглядають візерунчате курсантське творіння, цей безцінний для оріонця манускрипт. Та ось грамота знов згорнута й захована, натомість з'являється сірий шматок парусини й на ньому наколите щось, схоже на шприц.

— Оце, діти, найбільший мій скарб.

І, металеве, гостре, зблиснуло в руці моряка.

— Що ж то воно?

— Голка!.. Голка, щоб паруси зшивати. В мене їх тут цілий набір, і всі під нумерами... Бо для морських парусів — вони ж цупкі — голка має бути особлива, вона, бачте, тригранна, як штик! — Показує, а в руки не дає. — І розміром як циганська, куди більша за ту, що нею мами гудзики вам до штанів пришивають...

Тернові, та сині, та карі оченята, розблискотівшись, зацікавлено розглядають трудове знаряддя оріонця.

І вже нема, заховав.

— А що там іще в сундучку, на дні?

— Тобі й те кортить? — усміхається морський вовк.

— Кортить...

— Хай покортить. Не спіши, хлопче. Треба мати терпіння в житті. Все знатимеш, скоро постарієш... А старість — не радість, чув?

І на цьому скарбівня закривається, застібається на замочок. Навмисне, мабуть, усього одразу не показує, щоб іще й завтра прибігли... Бо тільки прибіжать — йому одразу веселішає світ.

— Дядьку-моряк, а ви бачили акулу? А літаючих рибок?

— Бачив, усього бачив...

Прихмарюється оріонець. Бо й сам він, діти, зараз, як та літаюча риба, що летить, блищить у повітрі та й лясь! — комусь під ноги на палубу. Там падають на палубу, а він ось на цей суходіл...

— А які вони, літаючі рибки? Скільки метрів вона може пролетіти?

— При попутному вітрі, буває, й метрів чотириста пролетить... Як наші горобці — низько, табунцем — тільки вжк! і пішли над водою... А вночі вони на світло злітаються. Рибалки тамтешні виходять на нічний промисел з вогнями в човнах, і тоді рибки самі на тебе летять — лови їх сачком або просто руками...

Хіба ж не цікаво? Але є ще цікавіше:

— Покажіть нам вузли в'язати.

Це він з охотою. В руках куцопалих, загрублених з'являється мотузок, плетений із капрону, — починається дійство. І які ці руки, ці пальці дублені й товсті стають одразу верткі, вправні та вміючі, ніякої вже й загрублості в них, усе так доладно, хитро, немов у фокусника, виходить!

— Ось так робиться, діти, вузол «подвійний, гачний»... Стежать, ніхто й не дихне.

— А так, будь ласка, «рибальський штик»... І знову маніпуляція, круть-верть, готово.

— А це ось буде «калмицький вузол»... Теж хитрющо-мудрющо.

— А це — «удавка»...

«А це» та «а це», і так він міг би — на п'ятдесят різних способів!..

— Бо що таке парусне судно, діти? Це вітер і майстерність.

Хай, може, й не все малюкам зрозуміло, але ж так цікаво чути з його уст про те, як можна «вітер зловити», «вітер загубити»...

А по тому знову буде урок вузлування.

— Ось вам, хлоп'ята, ще такий спосіб... І такий... У дитячих очах іскринки захоплення: так уміти багато! А коли випадає, що й Інка при цьому стоїть, в її темно-карих теж захват: майстер-вузлов'яз, людина рідкісного умільства, він і сам перед нею неначе той вузол, що його надійно, мудрющо зв'язало саме життя.

Своїм прямим обов'язком медички Інна вважала підлікувати оріонця, оберегти його сили, будь-що заповзялася оздоровити майстра. З делікатною настійливістю намагалася з'ясувати, які в нього «симптоми», що його турбує, — вузлов'яз відмахнувся: ніщо в нього не болить, ніщо не турбує.

— Але ж ви погано спите?

— Коли як.

Призначила йому для поліпшення сну екстракт ва леріани⁴⁶ у таблетках, жовті пігулки за сім копійок у пляшечці, заткнуті ватою. Днів за кілька поцікавилась наслідками. Ягнич сказав, що допомогло. І хоч на цю пляшечку вона незабаром натрапила в кутку за тахтою, пігулки так і були всі під ватою неторкані, одначе Андрон Гурійович після цього справді став краще спати.

— Якби ти йому ще золотий корінь десь добула, — порадила мати. — Може, через аптеку вдалось би? Колись олешківська знахарка все той корінь з рундука на базарі продавала...

— Увага людська — оце для нього золотий корінь, — відповіла авторитетно медичка. — Інших ліків від самотності нема.

Про роботу прибулець, здається, й думку облишив. Спершу серйозно зацікавився рибартіллю, ходив, розвідував, але повернувся настобурчений:

— Не для мене. Серед білого дня швендяють уже посоловілі, через порожні пляшки перечіпаються.

Не підходить йому така «рибтюлька». Може, щось інше трапиться.

— З хати не виганяємо, куди тобі спшити? — сказала сестра. — Комбайнери мої поїхали, то хоч ти оце будеш за господаря двору... Відпочинь, сил наберись. А з тією «рибтюлькою» не зв'язуйся, бо де риба — там і шахрайство: на них, кажуть, уже й прокурор поглядає...

Дитсадок усе більше приваблює оріонця. Прийде, сяде під навісом і все розкладає біля себе довгі, рівні, ще й водичкою зволожені стебла соломи. Дітлашня, оточивши свого «адмірала», стежить за його приготуваннями. Ось вузлуваті пальці беруть золотаве стебло, обережно згинають, роблять колінце, щось вимудровують.

Цікавість розпалює малечу:

— Що ж це буде? Бриль?

Не спішить відповідати майстер. Ось коли воно вийде — побачите.

А з-під пальців поступово виникає... кораблик! Ну, хай не зовсім ще корабель, але щось на нього схоже. З'явиться згодом корпус, настеляється палуба. А з цієї ось соломинки буде, діти, перше коліно щогли... Бізань, так вона зветься...

Скаже й, відклавши роботу, спочине, задивиться в той бік, де синьо, де море. Дивиться зовсім байдуже, мовби нічого й не думає, а якби думка могла озиватися, то озвалась би до вас так: отам, діти, де синьо, колись тонули двійко дітей, таких, як ви, чи й ще менших. Нічого в житті ще не встигли побачити — весь світ затулили їм чорні бомби, що ви їх, на щастя, не бачили, не чули, як вони з гидким завиванням летять з неба просто на палубу... Оченята розчахнуті жахом, уста спотворені криком — з тим криком і відходили тодішні малята в темні глибини, куди і промінь сонця не засяга... Чи, може, хапались за мамині руки, волали про допомогу? Може, божеволіли на уламках серед безміру води?.. Які в них личка були — зараз навіть не може пригадати — вони наче розмиті морською водою... Отам, де синьо, діти, хотів би зараз бути цей ваш «адмірал»... Отам йому не страшно було б і вмерти.

І знов береться за своє. Солом'яний кораблик росте й росте, ставляться на ньому тонюсінькі щогли із соломинки, і вже напинаються на них тугі, теж солом'яні вітрильця в золотих сполохах, ніби взятих від жнив.

Малеча одразу вгадує, що це:

— «Оріон»! «Оріон»!

Навіть чорнявенький Алі із застави гаряче запевняє, що кораблик зовсім схожий на той, що вони його з татком якось бачили з вишки в бінокль.

А в наступнім сеансі кораблик ще підросте, в нього з-поміж снастей цілі колоски стирчатимуть, тугі, повнозерні.

— Це все курсанти, — з усмішкою пояснює оріонець. — Екіпаж.

Справний такий, колосковий цей екіпаж, кожен знає, що йому робити, при якому стояти парусі... На диво вийшов кораблик! Іншим усім іграшкам доводиться перед ним поступитися, усіх він їх затьмарив, — де ж його, маленького «Оріона», тепер найкраще буде поставити? Разом з дітьми майстер також задумується. Нарешті вирішили прилаштувати його на піддашку, вгорі, щоб моря більше було йому видно. І не поламає там його ніхто, біля нього тепер тільки ластівки змигують. Прилаштований на фронтоні кораблик став ніби ще гарнішим, аж на вулицю звідти заблищав у золотих сполохах сонця, засвітився, як герб цього юного кураївського коша!..

Якось увечері, коли Ягнич лаштував під грушею де.» сну вірну свою розкладайку, забрів на подвір'я Чередниченко. Одразу видно, коли він не в настрої: ступає так, наче сто пудів на собі несе. Може, серце давалося взнаки? Обважнілий, опустився на лавці, мовчав якийсь час. Потім:

— Пригадуєш, Андроне, як ми цілим драмгуртком ходили було після вистави до моря? Хлопці, дівчата — всі такі здорові, молоді. Ніч місячна, небо без гуркотняви. А як твоя Оксана співала!.. Мабуть, і за морем

⁴⁶ Extracti valenanae.

було її чути...

Умить Ягничеві зримо стає перед очима його молода дружина, його давня нестаріюча любов. Вийдуть до моря, стануть проти місяця і хтось до неї: «Заспівуй, Оксано...» І вона, набравши повітря повногруде, легко, без натуги заводила, дивлячись на море:

Ой гиля-гиля,

Гусоньки, на став...

А приїжджий керівник драмгуртка сказав тоді жартома:

— Нічого собі «став», — і кивнув на море, залите місячним промінням...

Виходить, і Саві ті вечори не забулись... Тільки зажурений він сьогодні чогось.

Ясно було Ягничеві, що цього разу змінилися їхні ролі: тепер уже йому випало виволікати товариша із журби.

— Що сталося, Савко?

— Та сталося. Подзвонили, що Кругипорох, — це той іванівський голова, з яким вони перевіряли свою вагу на Вавелі, — лежить з інфарктом. Просто на току вдарило, стан такий, що чи й виживе... Фронтний мій товариш, вірна душа! Під Одесою в нічну розвідку разом аж на лиман ходили... Не раз виручали один одного. Якби не він, може б, давно по цьому Чередниченкові й шелюга поросла... Ах, яких бурями викручує, з корінням вивертає з життя... — І знову замовк.

— Він цього ніхто не застрахований, Саво.

— То правда. А ми часом про це забуваємо. Деякі живуть ніби пробно, начорно, ніби ще буде можливість переписати своє життя на чистовик... Запитували ось на току: як це тобі вдається, чоловіче, триматися так, що, стільки головуючи, ще й досі не втратив людської подобу, в ходячий шлакоблок не перетворився? Якби пам'ять відбило, то, може б, і перетворився... А то ж нагадує раз у раз: які-бо люди поруч тебе були... Той на твоїх руках помирав, тому від тебе за два кроки безкозирку з мозком змішало, а той, може, своїми грудьми розривну перестрів, що тобі призначалась... Та це ж, вважай, від них тобі життя подаровано! Куля не вибирала, сто разів міг би й сам ти стати землею, бо чим ти кращий за тих, з ким ходив у розвідки та в атаки? Завдяки їм живеш. Не забудь про це, пам'ятай, та не лише на святкових зборах, а на всій магістралі життя. І якщо вже судилося жити, то живи, гори, не чади, бо як лише небо коптити, то хай краще трісне від перенапруг оцей твій міокард... Шкода, шкода Крутипороха...

— Ще ж, може, обійдеться. Людина — створіння живуче. Здатне часом таке витримати, що потім навіть не віриться...

— То правда. Ось і мене деколи як скрутить... А тоді зберуся з духом і знов на коні, бо хочу онуків діждати...

І, ніби схаменувшись, Чередниченко обернувся до Ягнича:

— Ну, а ти ж як?

Оріонець посміхнувся стримано.

— Йде боротьба за живучість корабля.

— З роботою — зупинився на чомусь?

— Ще ні. В дитячий садок кличуть за старшу няньку...

— А чого, ставай, — повеселішав Чередниченко. — Мати справу з дітьми — діло святе.

Ягнич закурив, відсунувся на кінець лавки, схмурился у роздумі лоба.

— Ні, Саво. Ти мені дай іншу роботу. Підшукай мені заняття якесь... щонайгірше.

— О, тоді ставай головою! — миттю зреагував Чередниченко, весело збадьорившись. — Заняття таке, що смерті не дадуть! Тут уже в тебе всі жили вимотають, та ще й вузлів понав'язують, а ти при цьому й скривитись не смій. — Чередниченко знову став серйозним. — Тільки й пожив, доки був рядовим механізатором, доки дивився на світ з висоти комбайна, з містка свого степового корабля, — вони ж у нас теж кораблі. Якби сказали — сьогодні б вернувся до штурвала. Схід сонця і зорю вечірню на містку комбайна зустрічати, — ото воно, ото життя!.. А для моєї теперішньої роботи, Андроне, треба нервів із сталевих волокон, тільки ж наука таких ще не винайшла, навряд чи ч винайде коли... На кінець дня понад сили тримаєшся, зайдеш після всього до парку, сядеш над ставком, Яшко чи то пак Мишко підпливе за крихтами — онуків нема, то хоч із цим невинним створінням коли душу відведеш... З природою, Андроне, чим далі, все більше хочеться злагоди. А воно не завжди виходить. Налетіло ось, обдало гарячим вітрюгою, попало...

— Та ще й зараз палить, як на екваторі.

— Отож. На соняшниках сьогодні був — просто душа кров'ю обливається: ледь дихають. Стоять при самій землі розміром — як ромашки... І це там, де їм такий догляд, де мали б вони зараз коронами, як царі, на море світити.

— Кажуть, був це рік Неспокійного Сонця, — зауважив Ягнич, згадавши розмови курсантів на «Оріоні». — Нібито страшні бурі на Сонці лютували.

— Та коїться щось у природі... Дощу ждемо, а воно й дощі тепер не завжди благодать, уважної вимагають перевірки. Читав ось недавно, вчені помітили: стали дощі з кислотами випадати. Що за кислоти, чому, звідки? — це ще вивчається, а тільки після таких опадів нібито й ріст лісів на планеті уповільнюється.

— Бо забруднюєм нечистотами і водяний, і повітряний океани...

— Науково-технічний прогрес — це, звісно, діло, цього не минути, тільки ж не забувай, що перед тобою палиця з двома кінцями. Візьмемо для прикладу меліорацію, наше зрошення степове. Канали проклали — це ж чудово, відгалуження нам будують — це ж іще чудовіше, так? Бо для нас вода — це сила, багатство, життя... Тож будуймо системи, обводнюймось, зрошуймо — спасибі тобі, ентеер!.. Тільки ж і будувати треба з умом! А якщо поскупився, зекономив на живому, вчасно не прислухався до слушної думки, то який же ти господар? З усіх боків ще ж тоді радили їм: обличкуйте весь магістральний, зробіть по дну покриття плівкою чи бетоном, не послухались, дорого вийде... Ну, а скупий, здавна відомо, двічі платить. Тепер ось пішла фільтрація. Хлібодарівка вимока, в Іванівці вода в погребах з'явилась... Та і в нас, на третій бригаді, ґрунтові води підійма, сіль жене на поверхню. Понад шляхом, звернув увагу, які по кукурудзі залиски та лисини повиїдало?

— Бачив.

— Двісті гектарів золотих земель нам засолили, може, й на сто літ вивели з ладу! Тепер там уже ні «Кавказ», ні «аврору» не сій, уже там солончак під ногами гуде! На партконференції довелося трясти декого за душу: як же це так? Куди дивились? Плечима знизують, руками розводять, та все так повертають, як би на когось гріхи звалити, а самому викрутитись, сухим вийти із води...

— Це в нас уміють: у паперах ховаються, як шури...

— А якщо ти відповідальність взяти на себе боїшся, якщо наперед не продумав усе, не відстояв народний інтерес, швидше до нагороди спішив, то який же ти після цього комуніст? — щодалі розпалювався Чередниченко. — На все в нього виправдання: ліміт йому зрізали, строки підганяють, думати нема коли, давай штурмівщиною, хватопеком... Зробив і пішов, а тут хоч трава не росте. Спитай тепер, хто нам, хто державі відшкодує за ці знівечені землі?

— Суворіше карати треба таких.

— Атож, караємо, як kota мишами. Бо ж і не скажеш, що зумисне він тобі нагірше робив. Навпаки, і ті, й ті старалися, і люди ж начебто все тямовиті, з досвідом, із дипломами... А так, бач, виходить: засолонцювати нам землю — це він зуміє, а розсолонцювати... руками розводить. Обіцяють, правда, дренажем та промиванням відновити ґрунти, тільки й самі ще до пуття не знають, що з того буде, як і коли... Погубити виявилось просто, а ось оживити...

Розхвилювався Чередниченко, аж рукою до серця потягся.

— Може, валер'янки дати? — запропонував Ягнич, помітивши цей мимовільний рух. — В мене є суха, у пігулках.

— А що то в наших умовах втратити родючий гектар? — ніби й не почувши, міркував далі Чередниченко про своє наболіле. — Таж такого чорнозему ніде й на інших планетах не знайдеш! Справді—дно золоте! Навіть якщо й розсолонцюємо засолонцьоване, то коли це буде? А скільки зараз лиш на однім списанім гектарі втрачаємо?.. Звісно, тепер і вони, складачі проектів, заметушилися, а де ви раніше були, знавці свого діла? Хай до нас, низових, не прислухались, але ж вас і наука попереджала! Відмахнулись, знехтували всіма засторогами! Зажадали від одного з іїх, щоб пояснення дав конференції, так він з півгодини мамлякав, графин води випив, а так нічого нам і не пояснив до пуття... Ні-ні, — Чередниченко підвівся, — якщо взявсь будувати, то будуй мені не с'як-так, щоб не переробляти після тебе, партача... На ватмані гумкою можеш зітерти, а тут не зітреш: на землі все треба робити начисто, без чернеток!

XV

Де ж лінія обрїю? Зараз її майже не помітно: безмежна сліпучість моря зливається з такою ж безмежною сліпучістю небес. Сяйво дня народжується із сяєв, з гармонійного єднання переповнених світлом стихій...

Сонце в зеніті.

Серед відкритого моря йде «Оріон». Ледве рухається, вітру нема, парусся обвисло...

Дельфіни його спостерігають. Табунам невтомних цих дітей моря вітрильник біліє, мов якийсь дивний, поволі пливучий палац. Жодного судна навстріч, жоден танкер не темніє на обрїї. Тільки «Оріон». Один-однісінький серед дзеркальності вод. Під парусами видається неймовірно високим. Біла хмара!⁴⁷

Курсанти нудьгують на палубі. Ще їм, новачкам, незвична оця сліпучість довкруг: на всі сторони світу — фантастична сліпучість. Ніде такої не побачиш, як серед цих медітеріанських вод о такій порі, опівдні. Від

⁴⁷ Висота шогли від кіля до клотика сорок сім метрів.

світла ріже в очах. Простір без будь-яких меж: стільки сяєв, а вітру нема.

— Пішов дід Ягнич і вітер з собою забрав...

Капітан обходить судно. Почувається в людині внутрішня заклопотаність. В око впадає безліч разів читаний напис: «Сигнал тривоги подається електроревуном «Тривога»... Один безперервний сигнал на тридцять секунд. Ніщо, однак, не віщує тривоги.

І все ж на душі неспокійно. Чого б це?

Курсантська аудиторія. Стенд морської практики. Зразки вузлів: подвійний гачний... рибацький огон... стопорний вузол...

Найтрудніше зрощувати сталеві кінці, саме тоді руки в крові... І Ягнич-майстер стоїть над тобою.

Штурманська рубка. Розстелена карта.

Циркуль.

Транспортир.

Гумка...

Схилилось одразу двоє чи троє курсантів: прокладку ведуть.

Тут же два локатори. Парус і локатор — вони на «Оріоні» поруч! Капітан вбачає в цьому якийсь символ, його це наповнює гордістю.

Третю добу нема вітру. «Пішов і вітер з собою забрав...» Чому саме такий жарт? Вони першокурсники, Ягнич не бачили в вічі. Це ти з ним ходив у той свій перший найдавший рейс. Заходили майже в тропіки,⁴⁸ щоб використати попутній, а північніше вже був би зустрічний. У зворотному рейсі якраз цим скориставсь «Оріон».

То був красивий, насичений рейс!

Уперше так ішли. Курсанти були відбірні, одразу від трьох училищ. Рейс видався важкий, у кількох місцях штормовий, але на диво щасливий: жодної травми, хвороби, небажаної пригоди.

Жартували:

Це тому, що Ягнич чаклує тут. Це завдяки йому.

Яким він був?

Знов випадково чує біля радіорубки розмову тих, що майстра ніколи в вічі не бачили. Вони зараз творять Ягничу, ними не знаного, іншого, свого.

Був, був! Усе життя під очима вітрилами. Ні сім'ї, нікого, нічого. Тут вічно жив, в'язав вузли, стеріг оту ринду. З курсантами тримався суворо.

Підведе, пальцем вказує:

— Яка снасть?

Мовчиш.

Кінцем⁴⁹ так і всмажить по спині. А тобі й не боляче, бо справедливо. А коли знаєш, коли зумієш правильно відповісти — руку потисне.

Що вони вигадують? Ніколи на «Оріоні» такого не було, ніколи Ягнич не вдавався до таких методів науки!

Ніхто не знав, скільки тому Ягничеві літ. Поцікавляться, бувало, курсанти:

— Товаришу майстре, скільки вам літ?

— Сорок.

І то — без тіні жарту. Наступного року інші прийдуть на «Оріон», ці також спитають:

— Скільки вам літ?

І та ж сама відповідь:

— Сорок.

Застиг, увічнівся на своїх сорока. Чимось вони йому далися, що ні більш, ані менш — усе сорок. Чи, можливо, в цій цифрі, як і в цифрі «13», був для Ягничу якийсь потаємний смисл? І, що дивно, вигляд він завжди мав людини сорока літ. Ягнич не старів! Натура рідкісної міцності, просто залізна натура. І душею... розкішна душа! Пісні співав, знав їх безліч, особливо пісень давніх, старих мореходів.⁵⁰

Потім «Оріон» потрапив у зону дії найстрашнішого в цих широтах урагану, в його крило. Була ніч, розвированість, чорний хаос стихій. Палубою черпав воду «Оріон». Шквал налітав за шквалом. Крен досягав сорока й більше. Думали — все. Але і в цих умовах посилали курсантів на щогли! І знову — дивна річ! — не

⁴⁸ Зона північно-східного пасату.

⁴⁹ Шмат каната.

⁵⁰ Ніколи не чув капітан, що Ягнич співав. Може, хіба що деколи стиха мугиках на палубі?

зірвало, не скинуло в океан нікого.

Казали; це тому, що Ягнич⁵¹ живе, що серце його на «Оріоні» б'ється. Прив'язаний канатами, завузлований ними міцно-преміцно, лежав під хірургічним ножом у лазареті, в глибині судна. Операцію неможливо було робити, кренами перевалювало хворого сюди й туди, але іншої ради не було — майстер сам наказав: ріж! Було йому вийнято серце з грудей, воно билось і билось. Ниткою сировою, парусницькою тригранною голкою було зашито судини. Ягнич жив!

Суцільна фантастика.

У напруженій навчальній програмі, що її належить досконало опанувати курсантам морехідки, значиться тема й така: «Живучість корабля». «Оріон» збагатив їх ще одним уроком: фактом живучості людини. Досі вважається, що стожилна Ягничева живучість, його немрущий дух, могутнє силове поле його натури визначили тієї ночі долю всього екіпажу, долю «Оріона». Вважається, що саме це, передавшись від нього всій команді, допомогло їм вистояти під усіма шквалами, вийти із зони урагану щасливо.

«Що вони вигадують?» — Капітан був здивований, не міг такої міфотворчості пояснити. Навіщо нафантазовують? Нічого подібного на «Оріоні» не було: все було інакше. Звідки ж уся ця химерія, ця повинь домислів, нестримних курсантських фантазій? Яка душевна погребка спонукає їх, замість исиби цілком реальної, законно списаної, нагородженої, творити для себе ще якусь іншу людину, людину-амулет? Ліпити й ліпити десь по закутках, по рубках та в затінку вітрил майже міфічний образ того, хто «пішов і вітер із собою забрав»? Скільки різних перейшло через «Оріон», скільки напівзабуте чи й зовсім забуто, чому ж цей звичайний, буденний, хоч і справді-таки славний Ягнич не полишає уваги новачків? Чому серед цього штилю, серед безмежжя сліпучості він зараз у них на устах, знов і знов виникає, міражний, у їхніх душах?

Невже цим курсантам, що знають локатор, що мають під рукою найсучасніші електронні пристрої, навіщось потрібен ще вигаданий, нафантазований Ягнич, майстер нестаріючих сорока літ, людина-легенда?

XVI

Тільки стемніло, короткий свист пролунав біля двору Ягничів-комбайнерів.

Мати пораяється у хаті, але двері відчинені, — почула. Це, мабуть, той явивсь. Лише в старосвітчині колись парубки свистом отак викликали дівчат на вулицю, зараз це почуєш хіба що зі сцени в клубі, коли ставлять якусь давню п'єсу. Одначе, виявляється, сцена з таким пережитком іноді може повторитись і в тебе коло двору. Співати не вміють, а свистіти навчилися!

Одначе тієї, що викликають, вдома нема, по роботі ще зайнята, в кураївської медички день не нормований. Тільки зібралась була в кіно, прибігають з викликом до Чередниченка, — треба ставити банки голові!

Звалило Зевса. На відзнаку обжинків поїхав до моря змити жнив'яну пилюку, згарячу викупавсь у своєму — з медузами — Чорному і так застудивсь, що є підозра на запалення легенів. Коли серед зими доводилось брѳохатись в льодовій воді біля керченських берегів, пробираючись із Тамані на півострів у розвідку, — тоді нічого, навіть нежить не вхопив, принаймні зараз не пам'ятає. Шинелі позам ерзають, бувало, гуркочуть на гвардійцях, як дзвони, раз у раз доводиться знов їх намочувати в воді, щоб не гриміли, щоб не побудили ворожих вартових. А зараз тільки глянеш на море — уже чхаєш, уже погнало температуру... Найрадикальніше лікування, що його, власне, тільки й визнає в таких випадках Сава Данилович, — це банки. Покірно підставляє спину, щоб Варвара Пилипівна негайно обкидала його банками, оскільки ж і вона зараз нездужає, то кличте молоду медичку, хай потренується...

Коли Інна побігла, в матері мимовіль ворухнувся сумнів, чи не Варварині це штучки, може, навмисне викликають медичку-початківку, щоб перевірити, чи вміє вона хоч банки приліпити до пуття.

Подалася й нема, а свистун тим часом посвистує. Не вперше приносить його звідкись під кураївські вишні, щоб тільки побачитись з Інною, засвідчити, як він упадає за нею, який не байдужий... Ось іще раз підсвиснув аж із якимось солов'їним колінцем...

— Та скажи ти йому, що наша на викликах, не до гулянок їй, — з глибини хати гукнула жінка надвір, будучи певна, що там є кому підхопити команду й передати далі...

Одначе на подвір'ї нікого. Тільки груша, як туча, стоїть, але груші й самій, мабуть, приємно послухати вечірнього свисту. Жінка вийшла на веранду. Ну от, будь ласка: лавка під грушею порожня, на вахті нікого, оріонець, видно, подавсь до сусідів вечірню передачу дивитися з дітлашнею. Телевізор у них величезний,⁵² поставлено його проісто в садку під горіхом, аж сюди на веранду видніє голубий екран, і перед ним стирчить

⁵¹ Він був тяжко цієї ночі травмований.

⁵² Розміром як дівоцька скриня колись.

купа голів — дитячих і дорослих. Лисина оріонця теж між ними поблискує. Вдома у Ягничів є телевизор, може, навіть кращий, стоїть он за шифоньєром у кутку, щоправда, за всі жнива екран на ньому так ні разу й не засвітився. Міг би моряк його настроїти, сидіти й дивитись удома, так ні, до сусідів потягло, між малашню. Там, виходить, веселіше... Ось разом аж підскачили всі, галаснули: «Гол! Гол!»

А з вулиці неголосно свиснуло знов. Ну й надокучливий.

Господиня спустилась східцями, пішла до хвіртки. Щось шаснуло під вишнями,⁵³ під віттям за стовбуром заховалось, принишкло... Не інакше як він, майстер художнього свисту...

— То ти, Вікторе?

— Я.

— Тобі ще тут не набридло свистіти? До двору заходь.

Мушиш вітати, бо хочеш не хочеш, а виступає він зараз у ролі твого майбутнього зятя.

— Я до Інни. Вдома вона?

— Скоро прийде. Заходь, заходь. Якраз погомоніти з тобою треба.

Посадила доччиного ухажора на веранді, вгощення, правда, хай не жде, — гість некликаний, обійдеться... Увімкнула електрику,⁵⁴ після цього сіла й сама до столу. Хлопець застиг на стільці, відсунувшись аж у куток веранди. Господиня доскіпливо його розглядала: ось воно, золото Веремієнкове... Невже оце майбутній зять? Ніби й не змінився, хоч десь там побував. Казали, стрижений, а воно не дуже й помітно. З чемною увагою жде бесіди, сухолиций, виголений, скромна усмішка виблукалась на губах... Ніс материн, брови теж її, тонкі і якісь сміливі, розгонисті — справді, не кожна дівчина зостанеться байдужою до таких. Сам собою статурний, довгобразий, і коли ось так тихо сидить, стиснувши руки колінами, й пускає смиренні погляди в стелю, на обвиту комашнею лампочку, то й не скажеш, що перед тобою шалапут, зайдисвіт, хуліган.

— Вона скоро прийде? — запитав так скромно-скромно.

— Не відчитується, голубе. В неї служба... Та, звісно, прийде: наша дитина домівки тримається, не те що інші.

— Якщо це на мою адресу натяк, то дозвольте пояснити: я теж сподіваюся скоро перекочувати під мамин дах. Здається, матиму роботу десь тут, поблизу.

— Мабуть, на комплексі? — Поруч з Кураївкою на узбережжі другий рік будується комплекс для оздоровлення шахтарів. — Чи баяністом у пансіонат?

— Поки що таємниця, — ухильно миркнув він, усміхнувшись.

— Ох, Вікторе, Вікторе, що ти собі думаєш? — загомонила жінка з щирим уболіванням. — Доки отак галайдакуватимеш? Подивись ти на своїх ровесників: кожен при ділі, той вчиться, той в армії, а той із трактора не злазить... Справжні сини, нічим себе не безчестять, батькам радість та гордість за них. Навіть ось такі, як Петрусь наш, — очі їй засвітилися при згадці про свого штурманця, — ще ж хлопчєня проти тебе, а яке беручке, кмітливе. У Казахстан, у таку далеч, нарівні з дорослими не побоялось, а ти?

Вдома на такі речі Веремієнко тільки б кинув зневажливо: «Мамо, не вчіть мене жити, ситий вашими повчаннями по саме нікуди», — встав би та й спину показав, а тут не сміє, вдає, що слухати наставницю — йому сама насолода, вбирає мудрість народну, як губка.

— Чи, може, це я на вітер кажу, Вікторе? Чого ти мовчиш?

— Я слухаю. Уважно слухаю. Вдумуюсь, Ганно Гурійвно.

Це її підбадьорило, шанобливе звертання полестило. Розохотившись, виспівала оду своєму штурманцеві, згадала навіть свого троюрідного небожа, Ягнича Анатолія, що десь там у Берліні під час пожежі німчєня з п'ятого чи навіть шостого поверху врятував, — про цей факт надійшов у Кураївку лист від командування... Використавши сильний цей приклад, жінка знову взялася за санобробку цього кураївського шалапута, що набивається в зяті й від якого довірливій тещі довелось би, мабуть, усього почути, а поки що сидить такий покірнєнький, аж присмучений, шию витягнув гусаком, очі в стелю пустив, та все ловить, та все «вдумується». Тільки що він там ловить? Чи не оту комашню, що довкруг лампочки під стелею в'ється?

— Якщо себе не жалієш, то хоч батьків пожалій, — взялась йому далі втлумачувати майбутня теща. — Старий уже на стручок зісох, то ж через кого? І матері не легше, від горя та сорому на люди боїться виходити... Обое на синочка тільки й надіялись, усім примхам його потурали. Чи баян, чи «Ява» — ні в чому відмови не було. І оце ти їм так віддячуєш? їм горе, собі напасть! Винних не шукай на стороні, все від тебе йде, — ти хоч це розумієш?

— Розумію, Гурійвно, ще й як розумію, — і знову смиренницька міна на гарнім обличчі, тепер ще більш

⁵³ Тепер вишні з дворів аж на кураївські вулиці повибродили, злодіїв не бояться.

⁵⁴ Щоб краще видно було доньчиного обранця.

посмутнілім. — Постараюся, щоб змінитись у корені. Даю зобов'язання: місяць, од сили два, і ви мене не впізнаєте. Покута моя у виправно-трудоім не кінчилась, ще вона й зараз у самім розпалі, день і ніч кипить отут, — і руку так щиро-щиресенько приклав до грудей.

Жінці одлягло від серця. Коли поговориш з людиною по душах, то воно одразу щось там і зврухнеться, серце ж не кам'яне! Вдома не дуже, мабуть, уміють з хлопцем повести розмову, наставити на добру путь, дарма що обоє педагоги. З чужими воно легше, а до свого ключика не підберуть. Бо не так це просто, людоньки добрі! А вона ось хоч і не вчителька, хоч тільки в дитсадку малих виховує, проте й цього довготелесого зуміла усовістити... Збадьорена успіхом на ниві педагогіки, стала тепер вихваляти перед ним свою Інну. Як училище закінчила з золотою медаллю⁵⁵ і які їй добрі місця пропонували, манили в столицю, аж у той центральний Червоний Хрест, що з медикаментами та продуктами і в Індію, і на край світу літає, де тільки спалахне епідемія або станеться землетрус...

Нічим не спокусили Інну, бо їй в одну душу додому — Кураївка їй миліша за все, біля неньки-матері їй найтепліше.

— Зараз оце Варвара покликкала, щоб банки поставити голові. В тебе, каже, краще виходить, ніж у мене. Інший голова хіба б довірився, хіба підставив би спину будь-кому? А їй — будь ласка...

Було й дочці проспівано дифірамби з усім материнським натхненням, з вродженою ягничівською розкішшо уяви.

— І ось така дівчина ждала тебе, хоч до неї в училищі там уже тричі сватались, набивались і льотчики, і підводники, — факт явно перебільшений. — Якби інша, то хіба пропустила б момент, хіба не спокусилась би? Підхопила б собі лейтенанта, або лікаря з дипломом, або й молодого комбайнера з Золотою Зіркою! Ні, каже, мамо, я свого судженого та засудженого ждатиму. Він там страждає, надіється, вірить у мене. Відвернутись, коли в біду потрапив, — це було б нечесно. Ні, не відступлюся, дочекаюсь, якщо вже Вітеньку серце обрало. Так ти ж оціни!

— А я оцінив, — голос його налився справжньою, невдаваною теплотою. — Інці рівних нема, Інка для мене все, коли вже правду казати. Дня не було, щоб її не згадував. Ради неї переламаю себе, бо знаю: не змириться вона з моїми вадами, та й мені самому остогидла власна непослідовність, розхристаність. Віднині цьому буде покладено край.

— Не розумію, чого воно в тебе все не так, як у людей...

— Десь мене здорово шеменуло життя, Ганно Гуріївно, так шеменуло, що й досі заточуюсь... Можливо, тоді, коли з морехідки витурили. Бо ж таки удар — під саму душу. По-моєму, занадто суворо, як за одну самоволку.

— Що це воно таке — самоволка?

— Ну, прогул. Відлучився на дві доби... А там же дисциплінка, скажу я вам... Порядок залізний.

— А без твердого порядку що ж би то й за морехідка була! Чесну людину порядок не страшить. Мій ось брат скільки на «Оріоні» ходив, півжиття морській службі віддав, та не нарікає, хоч як там доводилось йому... Ще й досі море йому спати не дає, тужить, скучає, сердега, за ним. Поспішили, списали, та він і тут свого не відцуравсь, малечу уявив курсантами і їй свою науку передає, а наука знаєш яка? Про непотопленість корабля!

З ледь прихованою нудьгою Віктор став слухати ще й похвали в адресу оріонця, хоча щодо нього хлопець мав свою думку: крутої вдачі старий, амбітний, неуживчивий, краще триматись від такого подалі. Бо попадись оріонцеві на очі — він теж вчепиться, теж почне тобі душу драїти...

— Якби ти, Вікторе, пошанувався тоді в училищі, то був би з курсантами оце в поході, музикою десь би зустрічали тебе! Входиш у порт під вітрилами «Оріона» — це ж честь яка! Колись, було, дядько на вітряку крила напарусить, та й то нам, малечі, диво, а тут... Ех ти! Бути вже однією ногою на «Оріоні» і так здуру зірватись!..

Розпалена образом «Оріона», тітка Ганна не могла зупинитись, розійшлася, наче сама плавала на ньому, — складаючи хвалу, аж співала, яких-бо туди хлопців беруть та гарт який там вони набувають, жінка гомоніла й гомоніла, а Веремієнко, знов витягнувши свою журавлину шию, слухав майбутню тещу з удаваною уважністю, однак чув майже саму тільки мелодію її мови, що зливалася для нього в щось монотонне, схоже на віддалений журкіт води. Хлопець зараз більше сам себе наслухав. Хай сто разів ви маєте рацію, але від того мені не легше. Чи відомий вам такий стан, шановна майбутня теще, коли, буває, просто жити нехить, хоч наче й конкретних якихось підстав нема для твоїх меланхолій? От бувало вам — щоб неінтересно, і все? Сіра байдужість обляже, все наче було вже, і сам ти наче колись уже був, і знаєш, яким будеш завтра, яке меню застанеш у чайній на заяложеному столі, мухи які дзижчатимуть над жирним твоїм борщем... Справді, ніхто тебе так не розуміє, як Інна, ніхто до тебе не виявляє стільки терпіння та великодушності, як вона. Хоч

⁵⁵ Медаль ця вродилася тут же, на веранді, експромтом.

бачити й бачить тебе кращим, ніж ти є в собі, вона одягає тебе в шати своєї уяви, покладає на тебе надії, і, дивна річ, часом почуваш, як від самих її сподівань ти й справді стаєш ніби кращим. Інна — це та найвища премія, яку тобі видало життя, видало, може, аж занадто щедро, з авансом... Тільки, мабуть, коханню властива така щедрість, всепрощення, і тільки воно здатне повертати тобі інтерес і смак до життя, повертати їх навіть тоді, коли дійдеш межі, коли попереду вже, здається, морок і порожнеча. І як же таку дівчину не любити? Від неї мовби й тобі передається заряд життєвої снаги, жарінням своєї пристрасті вона відморожує навіть те, що встигло взятись памороззю в тобі. Ні, тут фальші нема, він її любить! Інакше б не нудився отут на веранді, коли десь там пускають кіно та стільки химочок пансіонатських, що безсоромно в'язнуть, липнуть до тебе на танцях... Ради Інни сидиш тут та вислуховуєш це чутеперечуте, співане-переспіване, хоч вам і здається, тітко, що завдяки вашому красномовству в душі майбутнього зятя відбувається цілий переворот...

Коли тітка Ганна знову торкнулась Вікторових з Інною стосунків, доповняючись, наскільки надійний він у своїх почуттях до дівчини, Веремієнко — тут уже без розігрувань та без вдавань — признавався:

— В ній моє щастя, тільки в ній! І цим дорожу. Не проміняю ні на кого, ні на яку з отих пансіонатських химочок.

Сказав і осікся. Само вихопилось, і він одразу ж пошкодував, що вихопилось. Бо тітка враз настожила, змружила очі:

— Це що ж іще за химочки? Кого це ти химочками дражниш?

— Ну, химочки, так усі їх там називають...

— Хто всі? Блатняки, може. твої, з якими баланду по колоніях сьорбав! Так то ще не всі. А порядна людина не стане жінчину й позаочі обзивати. Оце культурний! Такий буде саме до пари моїй дочці!.. Химочки, химочки, — не могла вона заспокоїтись. — З імені вже глузують. А в мене самої бабусю було Химою звати, так що, це лайка, насмішка? Ніхто з неї не сміявся, бо Хима дев'ятьох народила й вигледіла, і не було поміж них жодного такого розгильдяя, як ти!

Хвилю якусь перемовчала насуплено,⁵⁶ обличчя заокруглилось і ніби розбухло. Було їй, видно, зараз і прикро, й соромно за цього «розгильдяя», що сидів ніби й не збентежений нотацією, ніби аж повеселілий, хоча почувалось, внутрішньо й напружений був до краю.

— Вікторе, — сказала згодом Ганна Гуріївна якимось майже урочистим голосом, — хочу тебе просити про одне діло... Можна?

— Просіть.

— Як мати, по-доброму благаю тебе: відступись ти від дівчини. Не принесеш ти їй щастя. Він зблід.

— Принесу чи не принесу — звідки вам знати?

— Чує душа.

— Душа — прилад ненадійний...

— Ой, який надійний... Нікого так не просила, як тебе оце, синку. Ти ж гарний собою, знайти тобі пару буде неважко, котрась із отих пансіонатських, накуделених, тільки пальцем кивни, сама побіжить за тобою... А Інка... В Інни своя дорога, своя, не схожа на твою... Пощади дівчину, відплати хоч цим за її вірну любов до тебе! Бо ж так, як вона, зараз рідко хто любить... Відступись! Як сина, тебе прошу!

Він сидів зблідлий, голова схилилась на груди.

— Ви просите неможливого, — сказав упівголоса. Це тільки піддало їй жару для умовлянь:

— Ну, переможи себе, не зав'язуй їй світ!.. Скільки буває: кохаються і рік, і два, а одружуються з іншими... Хіба мало в нас гарних дівчат? Он, кажуть, Муся Осначівська за тобою сохне, така ж славна дівчина, і в батьків одна, може б, якраз ти її ошасливив...

Він мовчав, не підводячи голови, і його мовчанку жінка сприйняла як ознаку вагання: певне, зараз сам із собою бореться хлопець, виважує, що буде краще... Отже, ще трохи, трінь-трінечки, і він спроможеться дати згоду... Раптом її щось, видно, осяяло:

— Вітю, уваж мою материнську просьбу, а я тобі за це... «Жигулі» подарую!

— «Жигулі»? — Він аж очима закліпав від несподіванки.

Спокуса була такої сили, що могла будь-кого збити наповал, а тим паче Віктора, чия пристрасть до швидкісної їзди відома всій Кураївці... І, здається, розрахунок був безпомильний, пропозиція аж надто зваблива, бо хлопець звів тонкі брови звеселіло, ожвавів, не приховуючи зацікавлення:

— У вас уже є «Жигулі»?

— Будуть! — вигукнула вона гаряче. — Торік — хіба не чув? — двом найкращим комбайнерам області видали малолітражки в премію — одному дістався «Запорожець», другому «Жигулі»... Сам секретар обкому ключі їм прилюдно вручав: на стадіоні, під музику.

— Але ж ключі ті в них, а не у вас, — не стримав, усмішки Віктор.

⁵⁶ Стала суворістю зовсім схожа на брата.

— Вважай, що і в нас! «Сімейний екіпаж Ягничів» теж у десятці найперших передових, була ж у газеті фотографія! Торік телевизор видали в премію, а цього літа, якби хліб не згорів, отут би вже під вікном «Жигулятко» стояло, вишневе, на новісіньких шинах... А що в наступному році стоятиме, то це — факт!

Веремієнко підвівся, напустив на себе суворості.

— Отже, за дочку — «Жигулі»? А чи не мало? Чому не «Волгу»?

І несподівано на всю душу розреготавсь. Одразу по цьому став знову серйозний, глянув на осоромлену співрозмовницю з явною зверхністю:

— Соромно мені вас і слухати, тітко Ганно. Невже ви серйозно могли подумати, що Віктор на цей ваш калім пожадниться? Проміняє Інку на ваше відчіпне? Яка дикість... Ви ж самі були молоді, невже, забули, не знаєте, що таке любов?

— Знав би ти! Я знала і знаю, — перемагаючи сором, підвелася й вона ображено. — Не тобі, вітрогону, мене вчити... А оце, що я тут сказала, щоб на цьому місці і вмерло, зрозумів?

— Само собою.

У цей час із сутіні до веранди вимайнула Інка. З ходу помітивши настрої обох, відчувши якесь неблагополуччя, вона запитала стривожено:

— Що ви тут не поділили?

«Тебе не поділили», — видно, кортіло сказати хлопцеві, але він тільки дозволив собі жарт:

— Про справи оонівські йшлося.

А як там у Чередниченків? — мерщій спохопилася мати, щоб уникнути уточнень. — Чи кликали так, аби кликати?

— Та ні, серйозно застудився наш верховний, температурить... Проте на пневмонію не схоже, скоріше ангіна... — Сказавши це, дівчина знову звернула закоханий погляд на Віктора: Чого ти такий блідий?

Це ваше світло мене блідить. Майнуло було, чи він не п'яний, але одразу Інна й відкинула підозру: ні. Ще раніш після одного випадку поставила йому умову, щоб ніколи не з'являвся їй на очі в нетверезому стані, і поки що він цього дотримувавсь без порушень.

Гол! Гол! — знов почувлися викрики від сусідського «Електрона».

А я так спішила, — сказала Інна. — Чомусь здавалось, що ти вже тут.

— Бо душа чує, — насмішкувато кинув Віктор убік принишкої коло хатніх дверей майбутньої тещі й, певне, щоб дошкулити їй, він став поруч з Інною близько, як до вінця, ще й руку поклав їй на плече недбалим, владно-ласкавим жестом.

— Ходімо, любо, в зоряну безвість...

По тому, як вона охоче піддалась на його жартівливий заклик, як швидко обоє подались подвір'ям до хвіртки, на ходу так і линучи одне до одного, мати зрозуміла, що нічим зараз дочку не зупиниш, бо є в житті речі, перед якими всі твої хитромудрі зусилля зводяться нанівець: сама ж бо знаєш, що то за сила — любов!

XVII

Не складала зараз Інна пісень. Відколи опинилася в Кураївці, не склалося ні рядка, хоч іноді й бродило щось туманне в душі... Більше читала. Знов захопилася класикою, в Палаці культури підбралась за останні роки чимала бібліотека, сам Чередниченко шефствує, стежить, щоб належно поповнювались її фонди: хай читає Кураївка, менше горілки питимуть.

Райгазета час від часу друкувала вірші, з'явилась одного разу навіть ціла літературна сторінка — творчість молодих. Інна перечитувала поезії від рядка до рядка, було тут «про музику токів», про степові кораблі, були уривки поем,⁵⁷ віршовані посвяти комбайнерам, їхній самовідданій праці, безсонним ночам. Оспівувались «брати сонця» — соняшники, що світять на море золотими коронами.⁵⁸ Все було ніби те й не те. Співалося про легке, а насправді яким трудним було для людей це літо, якої напруги вимагало, яким болем проймався душа хлібороба, коли все тут горіло на очах, скільки переживань завдали степовикам ці паленні, як із пекла, вітри, нищівне нашестя стихії — про це чомусь ніде ні слова. Чи, може, так і треба? Навіщо торкатись того, що й без тебе всі знають? Була ще районна лірика, дівчача й хлоп'яча, зізнавались степовикам у своїх інтимностях ті, що, певне, доводились Інні ровесниками. — цілу ватагу таких зустрічала, коли ще під час навчання в медучилищі її часом залучали до зборів літоб'єднання, воно існувало при тамтешній районній газеті й звалось «Сонячне гроно». В турнірах юних авторів, у жвавих дискусіях після літературних читань Інна участі не брала, почувалась до цього не готовою, стримувала її ще й

⁵⁷ Ще, мабуть, не написаних.

⁵⁸ Це оті, що, змучені, прибиті посухою, стоять цього літа за Кураївкою, мов ромашки, з останніх сил борються за життя.

сором'язливість, тому більше трималася осторонь, слухала. Траплялось почути іноді твори гарні, з щирою любов'ю до людей, до степу, але чимало було й словесного дзвону, позичених почуттів, нескромного поетичного якання, — так їй принаймні здавалось. Уявляла, як би до цього поставились мама чи татко, яку насмішкувату міну скорчив би на такі вірші брат-штурманець... І коли їй самій кортіло погнатись за викрутасною римою, побавитись у слова-брязкотельця, то одразу виникала перед очима братова насмішкувата фізіономія, який, правду кажучи, вміє бути дошкульним... Ні, не дасть йому поживи для насмішок. Невідомо, чи ошчасливиш ти людство своїми віршами, але добре відомо, що задовго до тебе були створені речі, які тепер і тобі приносять істинну насолоду. Тож читай, вчитуйся та вчися, — писати ще встигнеш... У медпункті в неї на чистім столі поряд з реєстраційною книгою завжди лежить закладений бланком рецепта томик чийхось поезій. Отих, що їх п'єш і, як джерельної в спеку, ніяк не нап'єшся. Диво: як уміє людина виповісти себе, одним рядком нав'яти просто-таки чари на тебе! Мабуть, ніколи тобі цього не навчитись... І все ж потаємне бажання прилучитись до творчості заповітно жевріло в ній, жило, як надія. Вдивлялась у людей на току роботящих, обтяжених великими турботами і думала: як би про них гідно сказати? Не приймуть вони пустомовства. Вони — як правда. І слова твої мають бути такі ж, як ці люди — прості і ясні. Ждала, внутрішньо прислухалась до себе: може, пора? Може, настав час розгортати чистий, неторканий зошит? Та ні, зачекай: оте, що в справжніх майстрів тугим, повним колосом родить, до тебе воно ще, видно, не прийшло, ще твоя нива в тумані...

— Переживаєш творчу кризу? — помітивши її задуму, іронічно запитав Віктор під час минулого приїзду Тепер він часто залітає до Кураївки: перейшов працювати в «Сільгосптехніку», пересів з котка на газик, це ніби підвищення, але поки що взяли його тимчасово, на випроб. — Творча криза, здається, так воно зветься у вас?

Нічого не відповіла, йому на це. Може, й справді криза? А як і взагалі більше нічого не напише, окрім свого «Берега любові»? Відомі ж випадки, коли людина лишалась тільки автором однієї пісні.

— Не мучтеся, панно Інно, — заспокоював її Віктор. — Не пишеться, ну й що? Скільки є людей, чії дні летять у трубу порожнечі... Знають один клопіт: біла копійка про чорний день. Пережив і я щось кризоподібне, а зараз... Коли ми вдвох, я — віриш — наповняюсь змістом... І Кураївка мені стає, ну, як Канарські острови...

Радувало дівчину те, що Віктор явно змінюється на краще, став до неї уважніший, з'явилися нові зацікавлення, попросив навіть «Антологію французької поезії». Тільки ж вдачею — як вітер. Примчиться, сходять разом у кіно, і тієї ж ночі назад,⁵⁹ а ти потім знову в непевності: чи не встриє там у яку-небудь халепу? Чи все це зайві тривоги? Може, ти просто не вмієш радуватись, як вміють інші, надто сувора навіть до дрібниць? Радуйся, що він ось приїхав цього вечора і, взявши тебе за руку, веде кудись у нічний, сповнений ніжності світ...

Коли вони, залишивши матір на веранді, вискочили удвох на вулицю, Вікторів газик, чи, як він каже, «газон», бовванів неподалік — стирчав перекошований під сусідським парканом.

— Сідай, — запропонував дівчині, — промчу з вітерцем, побачиш, на що мій підлеглий здатен!.. Отут відчуєш поезію швидкості!

Сіла, і більше він тепер її не заманить. Яка там поезія, коли тільки скрикуєш раз у раз: «Не жени! Не жени!» Та шукаєш руками, за що б ухопитись, та бачиш засліплених фарами перехожих, що сполохано сахаються, тиснуться під паркани. Але азарт є азарт. А що, коли це в людині теж — талант? Може, азарт і відвага, вони ходять поруч? Каже Віктор, що тільки й живе, коли розжене за сто і все аж свистить, розступається, розлітається, коли відчуваєш, що досяг, вихопився в якийсь новий стан, де ти вже інший, де сама швидкість тебе п'янить... Можливо, це й так. Водлази розповідали, що людина, спустившись під воду, буквально п'яніє, щоправда, там вона п'яніє від естетичного хмелю, від краси та фантастики підводного царства... Що не кажіть, а Віктор — людина захоплень, у вигляді азарту живе в ньому порив, прагнення сягнути незвичайного, а хіба за це можна людину осуджувати? Адже із хлоп'ячого зухвальства теж, мабуть, за певних умов проростають великі пристрасті, подвиги почуттів, подвиги звершень? Днями Інна бачила в Кураївському народнім музеї збільшену фотографію Сані Хутірної, тієї легендарної льотчиці, що так уславилась на фронтах і потім, підбита, разом з коханим, загинула у повітрі, пішла у вічність в обіймах. Колись про таке в народі складались би пісні. Силу такої пристрасті Інна могла зрозуміти, таке хотіла б вона оспівати, щось від тієї сили сама хотіла б мати в собі. Може, воно десь і є, та тільки причасне ще, нерозбуджене, нерозкрите? Хутірна, може, теж починалась з непримітного... Була звичайною дівчиною, щоліта з вилами на лобогрійці бачили її в кураївському степу, нічим ніби й не вирізнялася зпоміж інших, а тим часом крила оті невидимі вже, мабуть, почувала в собі, і вже, певне, бурунила у ній жага, нестримність духу, близька до безтямності, таємничі сили, що якоїсь там літньої ночі підхопили дівчину й понесли у простори за

⁵⁹ Зрання йому на роботу.

її нездоланною бентежною мрією навздогін...

— Ну як, Інко? — запитав Віктор, коли газик виніс їх за Кураївку і, шалено промчавшись узбережжям, з розгону гальмонував над самим обривом, де ще метр — і вони пішли б сторч головою в море. — Дас натхнення?

Інна, рвучко зіскочивши з машини, стала над обривчиком і, люта з перестрашу, мовчки взялась поправляти волосся.

— Ти що — розсердилась? Не те натхнення? По-моєму, вийшло дотепно...

— Жахати на вулицях людей — це, по-твоєму, дотепно?

— Хотів, як краще... Ти пробач мені, темному... — Він наблизився до неї, вибачливо обійняв за плечі, теж задививсь на море. — До дідька-таки гарний він, оцей Понт.

— Нарешті роздививсь?

— Ну, я ж сірий та мурий... Але й ти, Інко, якась, наче не з нашого часу...

— Старомодна, не модерна — це ти хочеш сказати?

— «На тобі я вловив відшумілого давнього віку печать...»

— Віршами заговорив? Дивина.

— Справді, ти ніби... з епохи курсисток. Чи навіть із античності, де, як відомо, богині народжувались із піни морської... А мені долею послана богиня степова... Народжена з сяйва прибою — такою і ти мені здавалась там, вдалині від цих берегів. Та посміхнись же. Оце вічне самозаглиблення, серйозність. Ніяк не звикну. Міг би подумати, що гра, манірність, якби менше тебе знав. Живеш у якомусь вимріяному світі. Але й цим ти мені теж подобається.

Вистелялась місячна доріжка, ще не яскрава; ледьледь пробивалась, злегка мерехтіла. Безліч світляних клавішів раз у раз випорскувало з темної води.

— Про що задумалась? Знов про Овідія?

— І про нього...

— А ще про кого?

Був певен, що скаже «і про тебе», а вона сказала:

— Про Саню Хутірну.

— Санька й Овідій — оце поєднання, оце парочка.

— Не люблю таких жартів.

— Більше не буду, — голос його ласкавим шепотом розстанув у дівчини біля вуха. — Тільки ж смішно їх ставити поруч...

Йому смішно, а для Інни це чимось таки поєднувалось, бо що важать відстані, хай і в тисячі літ, коли йдеться про тих, хто для тебе живий, вільно обраний душею і кого ти навіки поєднала теплом своєї любові? Не знала й не могла знати війни, не літала з багажем Червоного Хреста до місць, де лютують епідемії, ще, власне, ні разу Інні не доводилось ризикувати собою, а проте іноді потайки ставить себе в ситуації найтрудніші, приміряється до найтяжчих випробувань: а ти змогла б? А ти здатна на любов велику, на співчуття безоглядне — на тривалий, негучний подвиг сестер милосердя, про яких думалось не раз? І хай Віктор скільки хоче іронізує, однак вона почуває в собі такі запаси внутрішніх сил, що їх вистачило б сягнути і в ті голодні, замікроблені тропіки, куди вона, як і Віра Костянтинівна, хоч сьогодні готова летіти рятівницею... Вдома часом кажуть, що впертістю та зятятістю Інна схожа на дядька свого з «Оріона». Якщо навіть це й так, то що ж тут поганого? Оріонець справді імпонує дівчині своєю вдачею, і життєвою чіпкістю, і зятятою відданістю тому, що було, може, його першою і останньою любов'ю. У кожного має бути свій «Оріон» у житті і пам'ять своя на далеке й близьке, на все, що тобі заповідано. А заповідано, мабуть, і Овідія, й легендарну кураївську льотчицю, і цю мерехтливу, вже роз'яснілу доріжку, що просто від тебе стелиться і ніби кличе кудись. Заповідано, мабуть, і неясний цей неспокій, що його носиш у собі й без якого навряд-бо чи й пісня вродиться...

Віктор завжди ставився досить скептично до Інчиних, як він казав, «високих матерій», — не всім же бути геніями, витати в небесах. Можеш собі витати, можеш дражнити уяву, викликати тіні предків, а він людина земна, він сьогоднішній. Бачить, що бачить, «знає тільки те, що нічого не знає». Без жалю його поскубло життя, хотів би — навзаєм — і його поскубти, урвати від нього й для себе кусень отого так званого щастя. Ось воно, поруч, твоє земне багатство! Твій реальний, на лету схоплений птах, він і зараз під рукою трепече... Чи втримаєш? Страшно й подумати, що ловитимеш коли-небудь саме повітря. Чув сьогодні: «Не принесеш ти їй щастя...» А хтось принесе? Такий може з'явитись одного прекрасного дня на сірому кураївському обрії? І стане він для твоєї Інки жаданіший, цікавіший, змістовніший?

Розмова на веранді хоч і закінчилась для Віктора ніби з переможним рахунком, усе ж чимось його знепокоїла, він відчув подих можливої небезпеки. Бути ось зовсім близько, торкатися щокою її запашного волосся і потім втратити все, втратити найдорожче? І хай зараз для побоювань нема ніяких підстав, але це сьогодні, а завтра, а потім? Звичайно, ти перед нею злидар духу, не вмієш заглиблюватись, ідеш по верхах,

але ж як — без неї? Без її любові — ото була б порожнеча, ото був би крах! Тільки біля цього вогнища ти можеш зігрітись... Почувався так, ніби випадково й незаконно заволодів коштовним скарбом, заволодів чимось більшим, ніж тобі належало від життя. Тож тримай тепер всіма способами, тримай з усіх сил!

І тому він хотів бути зараз з Інною особливо ніжним, намагався розважити, зробити їй якусь приємність, навіть догодити...

— Давай купатися, — запропонував Віктор зненацька. О, це вона любить! Та ще вночі, при місяці...

— Купальника не взяла.

— Можна й без... На русалчин манір. Зараз ніхто не побачить, хіба місяць отой.

Не роздяглась, не зайшла в море, але так і відчула обійми води, її лоскітні пестоші, ніби доторки самого місячного проміння перебігають по тілу, по тобі, відкритій, інтимно оголеній, від усього вільній.

Та хоч як їй кортіло зараз купатись, гратись розшаленіло у воді, як це бувало між ними раніш, проте в останню мить вона таки стримала себе:

— Ні, соромно буде, коли прожектора наведуть... На косі—отам благодать!..

— То гайда на косу!

— Не сміши.

— Чи, може, на танці?

Він, видно, вирішив будь-що розважити її цього вечора.

Інна озирнулась: пансіонат освітлений, музика підсилювачів дотримлює аж сюди — нічні розваги в самому розпалі. Вожаті з сусіднього піонертабору не перший день воюють з пансіонатським електроджазом, з його диким ревінням, що не дає дітям спати й після відбою. Піонерська здравниця уперто воює з пансіонатом за тишу, війні не видно кінця, джаз поки що переможно реве на все узбережжя, бо пансіонатська публіка за нього стала горою: як уже й біля моря не повеселитись, то де? Там прикордонники ганяють, купатись не дають уночі, а тепер — щоб ми ще й спати лягали разом з вашими дітьми?.. І загриміло звідтіля ще дужче. Не хочеться Інні на танці, не тягне її туди.

— Тут краще. В цій тиші є своя музика...

— Ні, ти справді в мене «не от мира сего», — каже Віктор, усміхаючись. — Чи не цим ти мене й приворожила?

Вони сіли на обривчику, на сухій, прижухлій траві, ноги попускали вниз, так колись сиділи тут ще школярами. Пансіонат гримить далеко, ледь чутно, а тут скрізь панує тиша нічного цикадного степу, безмовність моря, щедро залитого місячним світлом. Минулого літа Інна приходила сюди сама, були гнітючі вечори самотності, а тепер ось знову разом, і він обдаровує тебе своєю ніжністю, і кров гарячіє від близькості, — вже не ледь чути, напівдитячі змигують проблески почуттів, вся кров дужо нуртує в тобі, вишумлює від кожного доторку тіла.

— Чого ж ти мовчала, циганочко, що до тебе в училищі підводники сватались? — раптом запитав Віктор. Інна засміялась:

— Це вже мамина творчість? Ненька наша в своєму репертуарі...

— І листи, кажуть, одержуєш? А Віктор хотів би знати: від кого?

— Від дівчат, звичайно... А то ще був один від Віри Костянтинівни.

— Це точно? — В голосі його Інні почулась підозра.

— Та ти що? — зблиснула вона поглядом. — Вирішив сцену ревнощів розіграти?

— Хто не любить, той не ревнує, давно відома річ... Допитки його звеселили Інну, полестили її дівоче самолюбство.

— Теж мені Отелло.

— А ти вважала, що в мені цього нема і не буде? — близько зазирнув Віктор в її освітлене місяцем усміхнене обличчя. — Та я тебе навіть до Овідія ревную! — вихопилось у нього по-хлоп'ячому щиро.

— Аж так?

— Аж так.

І після цього він обійме її ще міцніше, і дівчина ще жагучішим поцілунком опалить його.

XVIII

«А ЯК же там наша Нелька поживає? — одного дня подумалось оріонцеві. — Чи які-небудь подає вісті той її відступник?»

Відступником він називав Нельчиного сина. В останній момент переметнувся: вже не йде в морехідку, піде в торговельне, згідно з материною волею. Переконала-таки, здався перед її умовлянням. Буде в Нельки тепер свій завмаг, з-під землі діставатиме для матері шуби та дублянки... Добрий, видно, вертихвіст, та все ж таки втіха матері, є хоч до кого в хаті озватись.

Обідньої пори вирішив Ягнич провідати родичку. Замість просолоної морськими вітрами

кепчини-млинця, в якій прибув до Кураївки, надів нового капронового бриля.⁶⁰ Пішов поважки, поніс тгід капроном свої нерозважні думи. Його ось посамотїла війна, а Нельці й без війни дісталоя: рано овдовїла, чоловіка ще молодим рак задавив, у колгоспній бухгалтерії працював до останнього. Вдачею був цілковита протилежність Нельці: вона — як вогонь, а він тихий, сумирний, все мовчки та мовчки, — аж дивуєшся часом, яких різних єднає життя, здавалось би, зовсім несумісних...

Нельчина садиба в центральній частині села, ближче до начальства. Хата як дзвін: під шифером, нова, з великими вікнами. І в «шубі» вся, одна з найкрасивіших у Кураївці. Зодягти хату в «шубу», — це теж модно тепер: ставлять цегляні стїни, а зверху по цеглі для краси та довговічності вміла рука пройдеться ще якимось спеціальним розчином — внабрижк.⁶¹ Висохне, затвердіє, і стоїть будинок тоді справді неначе в шубі з сивого каракулю, весь у дрібненьких шипах-бурульках. Ось і в Нельки: тон гарний — сиво-сірий, покриття покладено рівно, наличники над вікнами розмальовані в'язю візерунків, білим та червоним по сивому тлу.⁶²

Ягнич аж замилувався Нельчиною хатою: просвічує крізь гілля на вулицю, немов тобі вілла яка-небудь марсельська! Не занепала, вдовуючи, Нелька — це теж треба вміти...

Господиня саме вдома, у білім халаті порядкує коло літньої кухні, готує на зиму варення з абрикос. Зраділа гостеві: спасибі, що не забуваєте, родичаетесь, дядечку, все-таки рідна кров.⁶³

Винесла стілець, посадила оріонця в затїнку під горіхом, щоб сонце не пекло дорогому гостеві в лисину.⁶⁴ Наклала повне блюдечко ще гарячого варення, щоб пробу зняв, запропонувала й борщу, але гість сказав, що то іншим разом, бо сьогодні вже пообїдав.

— Від твого анархіста чути що-небудь? — запитав Ягнич про «відступника».

— Та повернувся вже! Я на радощах й похвалитись не встигла, — одразу розцвіла молодиця. — Вступив! Набрал балів навіть зайвих!.. Ніхто й не способствував, а пролізло, стерво!

— Матимеш тепер свого завмага.

— Який завмаг? — засміялась вдовичка. — Довкруг пальця матір обвів! Тільки на. поріг, і вже по ньому бачу. щось воно не теє... «Вступив?» — питаю. «Та вступив». — і очі в підлогу, тільки краєчок усмішки блукає... Ясно. Далі хоч і не говори, все мені ясно. «В морехідку, — кажу, — вступив?» — «Та... в морехідку. А як ви вгадали?» — «Та по тобі ж видно, — кажу, — відступнику;» — і вона знов засміялась, переповнена радістю за сина.

Не стримав усмішки і Ягнич:

— Ну. там під риндою його вишколять... — І додав після роздуму: — Море — то насамперед, важка праця, Нельжо. Двожильна праця.

— Цим його не злякаєш.

— Та щоб у дружбі з товаришами, надійний був: звідси починається наука про живучість корабля, його непотоплюваність...

— Мій не підведе, за товариша горою стане. А морехідка йому, знаєте, яка випала? Не протовпивсь у вашу: аж у Батумську сягнуло, стерво. На заочне встроїлось... А мені й краще, при матері буде.

— Що ж він робитиме тут? Галайдакуватиме?

— Та де! У батька, видно, вдався, без. роботи не всидить! Ще перед від'їздом влаштувався на комплексі, йду, каже, до шахтарів, там техніка нова. Ну, і звання ж яке — робітничий клас. Більша пенсія буде на старість, — і вона знову дзвінко засміялась.

— Моряк у морі старіє, Нелю. Якщо, звісно, в нього намір щодо морехідки серйозний.

— Та певне. Бо тільки ось зачислили, а він уже й наочне приладдя додому привіз... Думала, добуває з лантуха величезний кавун, десь матері з баштану прихопив на гостинець, — а воно, виявляється... зоряний глобус!

— Що, що? — здивувався Ягнич. — Новачкові там спершу швабру в руки дають, а не глобус.

— Я теж була здивувалась, навіть підозра майнула... Ні, каже, мамо, все законно: це я в морехідці в лаборанта випросив, однаково в нього цей глобус числиться вже як списаний інвентар... Випросив чи, може, за пляшку коньяку виміняв, — діло, як кажуть, житейське..

⁶⁰ Тільки вчора придбав його в універмазі.

⁶¹ Цікаво оріонцеві, з чого вія робиться?

⁶² Робили заїжджі майстри з Буковини.

⁶³ Хоч яка там «кров», коли сама вона з осначівського роду.

⁶⁴ Він саме скинув бриля.

Незабаром з'явився й Сашко: на саме подвір'я в'їхав велосипедом, вкотився хвацько, на манір велогонщика, — просто з роботи до матиного борщу.⁶⁵ Вигнавсь, як добра лозина, хоча з лица ще підліток, і чубчик вихриться на голові ще по-дитячому, — він його раз у раз пригладжує пальцями, ніяковіючи перед дядьком.

— Здоров, здоров, моряче, — оріонець поручкався з хлопцем, наче з дорослим, привітав зі вступом: бо таки радий, буде кому з Ягничів продовжити давню моряцьку віть.

— Покажи, Сашуню, дядькові свій зоряний глобус, — підказала мати.

— Не зоряний глобус, — стиха поправив син, — а глобус зоряного неба...

— О, ще ти мене вчитимеш, відступнику! — І весело штовхнула сина межі плечі. — Винось!

Хлопець виніс із хати й поставив глобус на стільці перед оріонцем. Ось воно, наочне курсантське приладдя. Барвою моря вражало найбільш: синє-синє довкруг і все у зірках, у сузір'ях.

Ягнич злегка торкнувся глобуса, провів по зірках шорсткою долонею і нічого не сказав.

XIX

Вийшло так, що не Ягничеві довелось шукати роботу, сама вона його знайшла.

Зацікавились оріонцем на тому шахтарському комплексі.

Сам начальник будівництва, чи хто там він є, примчався машиною на кураївську вулицю і, не помітивши за грушею Ягнича, пригальмував біля сусідської дітвори:

— Юні слідопити, де тут ваш Ягнич, що з «Оріона»? А оріонець, дочувши з-під груші, вже й вуха настрижив...

Дипломатичні переговори не затяглися. Прибулець з комплексу — сивий, як голуб, присутулений літами, але ще енергійний чоловік — після короткого знайомства запропонував без зайвих балачок:

— Сідайте, поїдем. Ви нам потрібні.

— Кому це «нам»?

— Шахтарському народові.

— А ви не помилились? — не спішив піддаватись Ягнич, хоча в душі аж захлинувся від радості, що йому виявляють таку увагу. — Я моряк... У шахті ніколи не був.

— Я теж не був, — коротко засміявся приїжджий. — На Асуані був, в Афганістані був, а на своїх шахтах... Ну, та ми ж вас не в шахту, наше Діло — будуй.

— Оце знайшли будівельника... Перед вами всьогоня-всього морський вовк, — зауважив Ягнич не без кокетства.

— Знаємо, усе знаємо, однак ви саме той, хто нам потрібен.

Така настирливість була Ягничеві до вподоби, хоча справді не уявляв собі, для чого він їм може придатись.

«Мабуть, якісь там виникли неув'язки, то хочуть, щоб морських вузлів навчив їх в'язати», — подумки пожартував Ягнич, рушаючи за приїжджим.

Машина зношена, з'їздила на бакаюватих будівельницьких дорогах, проте ще бігає, не здається...

Інженер Микола Іванович⁶⁶ сів за кермо, а Ягнича посадив на заднє місце, то, по-їхньому, почесніше. Сидіння пропилюжене, пружини ребрами вилазять, коли рушили, все затряслось, заскрипіло... Що ж: машина трудова, не для гулянок, не для шику...

— Ох і припарює сьогодні, — озвався інженер, коли виїхали за Кураївку.

— Вночі дощ буде, — твердо сказав Ягнич.

— Передавали?

— А в мене своя радіостанція, прямий зв'язок з небом: кажу буде — значить буде.

— Ноги крутять? Вгадали.

Інженер дорогою не став розводитись про те, що Ягнича найбільше цікавило, — ділився своїми клопотами: строки ось тиснуть, а недоробок ще безліч, і графік не пересунеш, на весну об'єкт будь-що повинен бути зданий, у другому кварталі здравниця прийматиме на відпочинок першу партію шахтарів.

— Ну, а мене все-таки для чого? — не втерпів Ягнич.

— Та так... Дещо задумали, — ухилився інженер від чіткої відповіді. — І без знаючої людини не обійтись. Порадили до вас присвататись.

І знов заговорив про своє БМУ — колектив дружний. другий рік прапор тримає, кадровий кістяк досить

⁶⁵ Це в них на комплексі якраз обідня перерва.

⁶⁶ Так він назвався.

стабільний. До основного ядра будівельників тепер влилось чимало й кураївських, органічно влилось... Щоправда, є на будові, трохи й сумнівного елемента, тих, що судились та відбули, — доводиться брати й таких, де їх дінеш, та й рук робочих не вистачає. Згодом запитав Ягнич про «Оріон»: скільки йому ще жити і чи правда, що надалі вітрильників більше не будуватимуть? Оці, що не доживуть, і все, відійшла їхня ера...

— Пусті балачки, — твердо й навіть сердито заперечив Ягнич, ніби йому достеменно були відомі всі наміри Морфлоту на ближчі сто літ. — Молодь де набуватиме гарту моряцького? Де ще їм знайти таку практику, як на робочих вітрильних суднах? Бачили ж, мабуть: за першим словом команди — вже вони навперегінки вгору, як ті акробати...

— Ніколи не бачив.

— О, то видовище, я вам скажу... Особливо той момент, — Ягнич аж збадьорився при згадці, — коли пролунає команда ставити паруси... На фали і шкоти — підгукнув він із заднього сидіння по-молодецьки. — Марселі, брамселі і бом-брамселі ставити?.. І вже повно в них вітру, так і забілюють, мов лебеді!

Хай знає цей сухопутник, з ким має справу!.. І після цього вже вільно розлігсь у машині, наче сидів не на ребрих пружинах, а на блакитних Чередниченкових плюшах-оксамитах. Словажнів, відчув свою силу, гонор у ньому озвався: адже ж він з «Оріона», навіть і тут не знецінився, ось його, мов неабияку персону, розшукали, везуть...

Від Кураївки до комплексу можна було б і пішки пройтись, ну, та хай уже, коли вирішили із шиком, на цій тарабайці, що торохтить, мов стара гарба, та втягує, кушпелу всіма зябрами... В'їхавши на територію будівництва, машина зупинилась біля одного з вагончиків.⁶⁷ Інженер попросив зачекати хвилинку й зник у вагончику, а Ягнич з незалежним виглядом став походжати біля цього сучасного кочів'я. Вагончики такі ж, як і на польових станах, тільки їх тут багато, вишикувались довгою низкою від степу й до моря. На зміну чабанським кибиткам з'явилися нові, на залізних колесах. Кочуй і кочуй — таке життя: за океаном тепер нібито цілі квартири на причепах по трасах тягнуть, не сидиться людині на місці... Поміж вагончиками вітерцем продуває, і оріонець, як людина з вітрів, за звичкою підставив повітряним струменям обличчя, вимірюючи силу цього кураївського пасату: рівний дме, оцей би погнав паруси... Ось він, твій берег. Чи давно цілина була тут, де зараз утрамбовують щебінь, настеляють асфальтові доріжки. «Розмахнулись», — окидав Ягнич зацікавленим поглядом будівництво. Коробки двох величезних корпусів майже готові, третій лиш зводять, будматеріал подають краном, він величезний, як у порту, далеко червоніє над будовою високошиїм своїм журавлем... У давнину тут справді журавлі та дрохви ходили. Степ Ягничевого дитинства, — колись він аж сіллю білів у спеку, потрісканий. курай та верблюжка тільки й росли. Тепер, щоб оживити це засолене пустирище, везуть із степів самоскидами чорнозем, готують ґрунт під квіти та майбутні деревця. Деякі вже висаджені, тільки ж кволенькі ще, ледве дишуть, поливати їх треба та виходжувати. Може, доручать Ягничеві догляд? А що, робота була б йому до душі... Гуркочуть бульдозери, панелевози двигтять, як танки. Крім житлових корпусів, буде зимовий басейн із морською водою, окремо харчоблок, для нього будується оте присадкувате приміщення незвичної архітектури, з вікон якого виглядають малярі в скручених із газет ковпаках та заляпані вапном дівчата-штукатурниці. Вони щось весело догукують до бульдозериста, що працює неподалік, та хіба ж хлопцеві почути їх у цьому залізному ревищі?.. Всюди будівельна гуркотнява, розгардіяш, хаос, але ж росте комплекс, росте. Озелениться берег, забіліє корпусами шахтарської здравниці.

— Ну, як воно, вражає? — спускаючись східцями з вагончика, звернувся до Ягнич інженер і теж кинув погляд на вировище будівництва. — Картина поки що мало приваблива: доки будуємось, ми не красиві. А ось коли зведемо останній дах та причепуримось... Прощу за мною, Андроне Гурійовичу.

Вони рушили через територію будівництва в напрямку до-моря. Тут всюди ще більший розгардіяш: біліють звалені купами ванни та унітази, жде свого вжитку різний будматеріал, цей ще лежить, а інший уже підвозять, їдуть абияк, кому куди зручніше... Люди в робочому всі, заклопотані ділом, внизу риють траншею, а десь над головою сичить електрозварка. Раз у раз доводиться переходити по дощатих трапах через величезні розриті канави, з яких виглядають загорнуті в ізоляцію, ще не прикопані труби, — кладуть між корпусами водогін, каналізацію. І власник зоряного глобуса тут! Сподівався, мабуть, що одразу на техніку посадять, а його в канаву загнали, там колупається біля труб... Але духом не падає.

— Я тут, дядьку Андроне! — підсунувши каску вище на лоб, гукнув із траншеї, коли Ягнич переходив над ним по вузькій хисткій дощці трапа. — Це й ви до нас? Вітаю! Кажуть, важливо людині уникнути пенсійного банкрутства...

Ще й потім раз чи двічі Ягнич окликає кураївські, — отже, й тут односельці та родичі на передньому краї.

Нарешті берег, синява. Вирушаючи на комплекс, оріонець мав потаємну думку, що його запрошено

⁶⁷ Мабуть, штабного.

всетаки по флотській лінії, до прогулянкових човнів або за шлюпками наглядати, а натомість... та це що — нашішка? Стара, облуплена лайба сидить у маленькім лиманчику і ніби жде Ягнич, притулившись бортом до решток давньої, іржавої естакади!⁶⁸ Лайба така, що її тільки б на звалище, на брукт, борти покривились, труба перекошена, весь корпус, здається, ось-ось розповзеться... Нічого собі «Оріон»!

— Ближче, ближче прошу, — підохочував інженер.

Обстежуючи лайбу зблизька, Ягнич виявив, що біля неї тут уже хтось походив, якісь розумаки встигли поклопотатись: корпусом лайбу підведено під самий берег, а щоб не зрушилась, довкола неї намито піску, — працював, видно, спеціально для цього земснаряд. Грунту намив, нагнітив туго, спресовано, — посудина наче вросла в нього, — навіки сидить, нікуди не зрушить. Для певності ще й сталевих труб довкола старезної набили, забетонували в кількох місцях, щоб не розхитало посудину вітром чи штормом. Отак і стій, припнута на мертвих якорях... Спідлоба, довгим вивчальним поглядом дивився Ягнич на старе, спрацьоване судно, наче хотів сказати: «Списали й тебе»...

— То як вам наша красуня? — почувся з-за спини бадьорий, владний, схожий на Чередниченків голос.

До них із цілим почтом своїх підлеглих наближався, видно, справжній начальник будівництва, ще порівняно молодий, широкоплечий гігант, з обличчям вилицюватим, міцним, густо обгорілим на вітрі. Цього разу Ягнич не помилився: оце був він, начбуд, так його й Микола Іванович відрекомендував, сам одразу якомось делікатно знепримітнівши, відступивши ніби в начбудову тінь. Почувалось, що стоїть перед Ягничем людина з натур прогартованих, певних у собі, не дуже, видно, порушує комплексна веремія життєвий начбудів ритм, не полишає його відчуття власної сили й здоров'я — веселі іскорки грають у вічу.

— Сподобається шахтарям? — кинувши на лайбу, спитав Ягнича начбуд. — Послужить іще в новій своїй ролі?

І нарешті аж він виклав суть задуму: треба випотрошити її, докорінно й розумно переобладнати, щоб відповідала новому своєму призначенню... Буде кафе! Літне кафе для шахтарів — із столиками, з морським краєвидом, з музикою, тихою, заспокійливою...

— Матеріалів Дамо, яких тільки треба, підмайстрів підберем вам хоч і цілу бригаду, — начбуд заохотливо посміхнувся Ягничеві, — а ваша роль — це, власне, роль експерта, консультанта, старшого радника, чия думка матиме силу вирішальну... Дрібницями не докучатимем, дамо простір, тут уже хай попрацює фантазія! Фундамент, так би мовити є, а надбудова за вами...

— З якого тут боку й підійти... Трудова посудина, відплавала вона вже своє.

— Ну, не для плавби ж нам вона, — весело нагадав начбуд, — для відпочинку її функція, для естетики, коли хочете... Звичайно, вигляд не аж-аж, зате економія яка — і в часі, і в коштах! Я розумію, що все це переобладнати, душу сюди вдихнути не просто, але ж саме тому ми й звернулись до вас: діло, як то кажуть, майстра боїться... Я правильно кажу?

— Та правильно.

— А наші будівельники — це ж такий народ, що ти їм тільки дай путне завдання: з нічого витворять таке, що ахнеш...

Гурт будівельників терпляче вислуховував ідею начбуда. Присутні, хоч і не брали участі в розмові, однак, здається, поділяли його наміри.

— Лінійка в кого-небудь є? — раптом звернувся до будівельників Ягнич.

Знайшовся складаний металевий метр, — подали Ягничеві. Розпроставши його, Ягнич з мовчазною діловитістю наблизився до лайби, приклав лінійку до корпусу.

— Дивіться сюди, — обернувшись до начбуда, — повністю приляга?

— Та приляга, а що?

— А не мала б прилягати. Де плавкість лінії, вигин борта? У справжнього судна форми пливуть, переливаються, як груди журавля, як тіло дельфіна!.. Лінійку ось таку хоч як притискай посередині, а вся вона до корпусу не пристане, кінці її хоч на волосинку, а відійдуть. Бо там форми, обтічність — як у риби чи птаха... А це? — Ягнич дивився докірливо, і в начбуда на обличчі промайнула аж ніби тінь винуватості.

— Очевидно, ви маєте рацію... Але ж судно, повторюю, не для плавби, в нього тепер інше, суто практичне призначення... В області он є «Поплавок», на південнім березі поставили «Шхуну», хай і в нас з'явиться щось у цьому дусі...

— Поняття не маю, з якого боку до неї підійти...

— Вся надія на вас, на ваш досвід. Стовідсоткової вірогідності не вимагається, але, звичайно, треба, щоб ілюзія була, щоб почувалось: це таки судно, дитя морів, а не який-небудь лабаз, не вульгарна тобі забігайлівка... Килимки всюди щоб морські, справжні, із різаного канату вузлами в'язані. Ліхтарі старовинної форми, як ті, що давнім мореплавцям ночами світили... Меню буде тільки з морської живності, вино тільки

⁶⁸ Колись тут збиралися будувати порт, і цей лиманчик кураївські досі називають Залізним.

сухе, місцеве, і ніяких міцних напоїв... Ну, а коли хто крадькома принесе та смикне зайво з-під поли чи з-під стола, того буде зручно й за борт, у морський витверезник, — начбуд засміявся і, підтриманий сміхом підлеглих, здається, відчув себе безтурботно, хоча весь час не випускав з кути зору Ягнич, ждав відповіді.

Ягнич стояв у роздумі, насуплений. Схоже було, що не підходить йому ця лайба і всі ці прожекти... А, видно, була ж йому перед тим видана кимось щедра атестація, звернулись як до майстра першокласного, вкрай необхідного для виконання таких робіт... Бо славетний курсантський вітрильник стояв у нього за спиною, ореолу додавав.

— То як? Щоб на посаду старшого консультанта до нас? — аж із якоюсь запобігливою шанобою в голосі запитав начбуд.

Ягничева майже сердита мовчанка була витлумачена присутніми в той спосіб, що діла, вважайте, не буде, каші з цим Чорномором не зварिश... Гонористий виявився цей пришелець з морів чи просто ціну собі набиває? Скоріш за все махне рукою та й піде незасватаний.

— Всі умови створимо, не відмовляйтесь, Андроне Гурійовичу...

Одначе ні зі згодою, ні з відмовою майстер не квапився. Поцікавився у начбуда:

— Підмайстри, кажете, будуть?

— Оксене! — зраділо гукнув начбуд до одного із своїх. — Ану покажись!

З гурту чемно, але не розгублено виступив юнак, стрункий, підтягнутий, темними вусиками примітний та густо-вишневою смагою щік.

— Він ось буде головним помічником, — відрекомендував начальник будівництва. — Умілець на всі руки, універсал: столяр-червонодеревець високої кваліфікації, та ще й різні штуки по дереву ріже — всяких там увічноє вепрів та ведмедів карпатських...

— Ще й бандуру сам собі зробив, — додав із гурту Микола Іванович, інженер.

— Тільки струн поки що на ній нема, так він, щоб не гуляти, на очеретяну дудку свистить, — пожартував товстунець виконроб у гумових чоботях. — Усіх штукатурниць своєю сопілкою причарував.

Ягнич уважно розглядав хлопця, до зашаріння зняковілого під обстрілом жартівливих похвал. Це важливо — кого тобі рекомендують у підмайстри. Щирий, зичливий погляд, відкрите лице чистої, нічим не заплямованої юності. І навіть вусики його не псують, як це буває в декотрих нахабкуватих розбовканців, що вечорами на приморських бульварах тиняються.

— Ну, а ти ж, — звернувся до Оксена Ягнич, — колинебудь хоч ногою на палубу ступав? Бував на живому судні?

— Бувати не бував, а видіти видів...

— Що «видів»?

— Коли «Оріон» ваш по обрію, десь аж під небом іде... А еден з моїх братняків на Тихоокеанському флоті служить.

Здається, чимось торкнув, умилюстивив юнак Ягничеву колючу душу.

Чаша його вагань явно переважувала в цей бік.

— Що ж, коли так, то завтра й до діла, — мовив нарешті Ягнич на знак досягнутої угоди, і начальник будівництва зітхнув полегшено.

Бачили будівельники ще того дня надвечір: уже сам, одинцем на березі стояв майстер-оріонець, збоку оглядаючи лайбу. Списана, припнута, на вічному якорі темніє... От би трохи підняти її з намитого ґрунту, більше повернути лицем до бурунів — одразу набула б інших обрисів... Бо яка там не е, але і в ній, спрацьованій, відчувається зімкнута енергія минулих плавб, ще не вивірене до кінця жадання просторів.

XX

Уночі линув дощ. Якраз те, що Чередниченкові й усім кураївцям треба. Ягнич зостався й ночувати на комплексі. Переказав додому Нельчиним сином, щоб не турбувались, а сам того ж вечора вже засів у вагончику із Оксеном прикидати різні варіанти реконструкції судна. Довго сиділи, радились та мудрували сяк і так, — а коли все найневідкладніше було з'ясоване, Ягнич сказав, що тепер йому трохи розвиднилось, зможе завтра йти до начбуда на конкретну розмову. Вагончик, у якому вони сиділи, виявився досить зручним для житла: не тісно, затишно, і під ногами відчувається палуба... Тут, у цій хаті на колесах, і мешкає цей молодий гуцул.⁶⁹ Сидить біля столу Ягнич, роззирається сюди й туди, і йому аж рябіє в очах від яскравостей: весь вагончик — як квітка з Карпат! Різні мальовки та розфарбовки на стінах, паперові рушнички із орнаментом, аплікації з дерева... У шаховці під склом грає барвами святковий гуцульський костюм,⁷⁰ гірський капелюх із

⁶⁹ Ще з двома товаришами, котрі зараз десь на станції вивантажують будматеріал для комплексу.

⁷⁰ Для Оксенових виступів у самодіяльності.

пером, і топірець, і ота сама бандура в інкрустаціях, що її Оксен нібито власними руками зробив.

— Невже сам змайстрував? — зацікавлено запитав Ягнич, розглядаючи інструмент.

— Доводиться, бо з цим у нас теж проблема. Народні ансамблі ростуть, як гриби, а доброго інструмента шукай та шукай. Он уже й газети писали, де придбати балалайку, добру жалійку або зурну? Хлопці з застави теж просять: прийди, Оксене, допоможи полагодити нашу музику — хіба ж відмовиш? Сідаємо, разом беремось, та тільки ж не завжди маєш під рукою що-треба... Бо матеріали для цього неодмінно мають бути натуральні, музичний інструмент пластмаси не любить, усе штучне глушить, убиває в ньому звук. От і доводиться всіляко викручуватись та вишукувати...

— Діло, видно, тонке. Тут усе доводиться руками.

— Є, звичайно, фабрики інструментів, але вони за попитом не встигають, і потім у них часто ще якість не та. Багато є охочих, що самі могли б, але знову ж, де добути відповідну сировину? Спробуйте ви дістати в універмазі, скажімо, струн, яких вам треба: сьогодні нема й через місяць нема, грай хоч на волосині з кінського хвоста!.. У нас, у Карпатах, тамтешні майстри по-своєму викручуються хто як: телефонний дріт використовують, сталевий трос і той розщеплюють на струни!..

Ягничеві все це було далеке, але йому подобалось. що хлопець живе цим, — почувается в ньому пристрасть справжнього майстра.

— А звідки це воно в тебе? — запитав Ягнич. — Від батька, чи як?

— Батька мого бандити вбили, був головою сільради, — посмутнів хлопець і, помовчавши, став розповідати про своє захоплення. — Просто це, мабуть, від людей... Був маленьким, то водили в нас по селах сліпого бандуриста, приводили його деколи виступати й до нашої сільської читальні. Щоразу такого дня наряджали мене мама по-гуцу-льському й казали: «Маєш нині, Оксенцю, виводити дідуся на сцену. Виведеш, поставиш йому швиденько стілець і тоді по коліну старого торкни, він сяде». І я точно так робив. Сяде він, сивовус, і одразу ось таким розгонистим гордовитим жестом руку на струни... А після виступу, хоч і сліпий, показував нам, що й до чого: оце, каже, октава, дванадцять головних струн, а це — підструнки... Багатий, хлоп'ята, інструмент, попідростає, учіться й ви... І я це затамив. А коли після школи пішов на меблеву фабрику учнем у сувенірний цех, там уже вирішив: сам зроблю!.. З'явилось потім ще одне захоплення — подався з товаришем на цілинні землі... Спершу в наметах жили. Намет величезний, буран парусиною лопоче, розшарпує шатро, ось-ось зірве з землі. Посеред намету бочка підвішена, розжарена до червоного, це наше сонце, воно нас обігріває... В лице припікає, а спина мерзне... А взагалі здорово було. Скоро я вивчився на тракториста, хоча у вільний час і цього свого заняття не кидав, — де тільки шмат деревини попадеться — стружеш, ріжеш що-небудь просто для душі. Мабуть, там би й лишивсь на цілинних, якби не обморозився. Випало якось мені взимку їхати в далекий рейс, а воно як завіяло, як зірвався буран!.. Там, у степах, це не рідкість. Трактор мій заглух, бо, як виявилось потім, літню змазку дали, а вона ж., звичайно, загула. Треба розвести багаття, розігріти, а тут ще й сірників нема!.. Степ, ніч, снігова буря лютує, і ніде ні вогника — уявляєте?

— Чого ж, уявляю.

— Але таки, видно, маю щастя: знайшов у старій фуфайці сірники! Знайти-то знайшов, а запалити ніяк не можу — пальці покоцюбли, не гнутьсь... Отож і обморозивсь. Руки відтоді пухнуть, коли дуже нахолодиш... «Мотай, хлопче, на південь, під сонечко, — сказали лікарі, коли виписували з лікарні. — І не гайся, якщо не хочеш зостатися напівінвалідом...» Так я опинився тут. І не шкодую. А як відпустка — щораз до себе в Карпати. Отам лісу на інструменти: роби — не переробиш! Треба вам білу яворину, чи бук, чи дошку смереки — все знайдете в наших лісах!.. І кожна деревина музику в собі таїть... Недарма ж про добре дерево сказано: «Живу — мовчу, умру — співаю»... Візьміть ви карпатську смереку, — її іноді так і звуть «резонансне дерево», смерекою нібито захоплювався сам Страдіваріус...

Хотів Ягнич запитати, хто такий Страдіваріус, але з Оксенових слів це одразу й так стало ясно:

— Брав, кажуть, він для своїх скрипок дерево з гірських верхів, вистояне, наспіване вітрами... Тому й скрипки виходили з-під його руки найспівучіші в світі. Стовбур смереки, він же й сам ніби натягнута в небо струна... А ще як зашумить уночі верховіттям — о, не наслухаєшся!.. Я теж тої думки, що тільки дерево, наспіване вітром, найкраще дається до музики, здатне досягти вершин бельканто... І якщо вже до кінця відкриватися вам, Гурійовичу, то скажу: я теж хочу спробувати себе в цьому ділі... хочу зробити хоч одну скрипку із «резонансного дерева»!.. Варто спробувати, як ви гадаєте?

— Піймав не піймав, а погнатись треба.

— І я такої думки. Тільки дадуть відпустку, одразу майну в гори до своїх смерічок, привезу матеріалу, «резонансного», хай потім уже тут дозріває... Бо дерево мусить визріти: перш ніж братись, мусиш два роки його сушити під соломою. Чого-чого, а соломи в Кураївці вистача, — засміявся хлопець.

Засиділись до пізна, не помітили, як і час злинув. А надворі дощ, дощ, шибки сльозяться, стікають чорними патьоками...

Ягнич зібрався йти.

— Ну, куди ви оце, вуйку? — занепокоївся хлопець. — Дощить, гримить, залишайтеся у мене: ліжка он вільні, хлопці прийдуть десь аж позавтра!..

Але Ягнич, усміхнувшись, показав йому ключ:

— Це що?

Ключ від одного з корпусів, де він, як йому було сказано, може займати «каюту» на вибір... Вручив оріонцеві ключ сам начальник будівництва, ще при цьому й зауважив жартома, що буде Ягнич першим поселенцем зразкового корпусу номер два. В інших тільки паркетні настеляють, а тут уже все в основному закінчено, отже, приймайте ключ і випробовуйте якість робіт... Тож чи міг Ягнич знехтувати честю, яку йому виявлено?

Зрозумівши, що майстра не умовиш, Оксен накинув йому на плечі свій плащ, першим спустився східцями в темряву:

— Я вас навпрямець проведу.

Шуміло неподалік море, і вся ніч рівно шуміла дощем, — оце, подумалось Ягничеві, благодать на кураївські поля, на Чередниченкову озимину. Дощ був не холодний, під таким не страшно й промокнути. В небі, обкладенім хмарами, ще згрізна погримувало, темрява раз у раз змінювалась блакитними потужними спалахами, що на мить охоплювали собою все, нетривким потопом світла еднаючи і небо, і море, і надбережжя. Якось випало Ягничеві так, що не довелось йому чути цього літа, як воно гримить, десь розминувся його «Оріон» з Іллею-пророком, з його небесною колісницею. Інші бояться, коли гримить, а Ягничеві це — ще з дитячих літ — мов найкраща музика. Де не бував, у які грози не потрапляв, зблизька бачив електричні розряди такі, коли аж на палубу іскри сиплються із залізних снастей корабля, але ніде не чув він таких красивих громів, як у своїй Кураївці! Особливо в дитинстві, на самім світанку життя... Бувало, застане тебе в степу, добіжиш до чабанського коша, станеш і слухаєш із завмиранням серця, як виграє над тобою небесна, якась аж радісна музика, а дощ ллється та ллється на зелені поля... Чи в оті сині горобині ночі, коли, здавалось, уся світобудова гримить, і повітря виповнюється здоровою свіжістю, наснажується силою так, що й хліб, кажуть, після цього краще росте.⁷¹ Але й гримить не завжди однаково. Зараз, після тривалої спеки та суші, у хмарах гуркотіло якось залізно, грякало, ніби збилися десь там у безладі тисячі порожніх цистерн.

Рушили в темряву розшукувати той відданий у Ягничеве володіння корпус. Ліхтарі де-не-де маячать по території, заткані скісним летючим паруссям дощу, але світло їхнє майже не сягає сюди, де Ягнич пробирається із своїм провожатим; у мокрій темряві розбагнилося все, ноги ковзаються, кудись їдуть, сунуться до глеюватих канав. Оксен обіцяв провести Ягничу «навпрямець» — удень, може, воно справді було коротше, а зараз карпатець, видно, й сам уже був не радий, що повів майстра в ці розриті нічні лабіринти. Вночі усе тут ніби змістилося, переплуталось, при спалахах блискавок навіть знайоме здавалось незнайомим, якимось аж грізним. Без кінця розриті канави, стоси цегли, шлакоблоків, лиснючі масні калюжі, в них труби валяються, поблискує гадюччя сталевих тросів... І дедалі більше багна... На будовах чомусь завжди так: коли сухо, то ще нічого, а як бризне дощ, тут і дідько ногу зламає.

— Ну й ну! Оце темінь! — весело примовляє Оксен, пробираючись попереду. — У нас кажуть: темно, як у льоху під діжкою.

Нариті горби, канави — ніяк з-поміж них не виплутаєшся. Десь тут удень був перехід, була кинута через рів дощечка трапа, а зараз шукай її, може, навмисне хто збив... А без неї неможливо — розривища такі, що й чемпіон не перестрибне. В одному місці, коли вони, обережно долаючи масну калюжу, наближались до переходу, перед ними з розритої канави раптом виникло щось біле, вигулькнула й, мов човник, попливло вповдовж рову, похитуючись.

— Чш!.. — притримав Ягничу гуцул. — Ванну поцупили!

Пригледілись: справді, ванну двоє канавою несуть, одну, видно, з тих, що Ягнич їх бачив удень — під корпусом цілою купою лежали звалені в безлад. І ось знайшлися охочі дати лад. Непогано й зметиковано: канавою-канавою і на простір, за межі території...

— Куди ж то ви розігнались, хлопці? — голосно гукнув у темряву Ягнич. — З персональною ванною в степ?

Хапуги присіли, разом з ношею зникли в канаві. І нічирк, вмерли, не дишуть.

— Тільки ж від грязюки своєї, злодюги, і в ванні не відмиєтесь, — казав далі Ягнич, даремно шукаючи в темряві переходу між купами глеюватого, розгаслого ґрунту. — Ану які ви там є?..

— Чш!.. — знов пошепки застеріг Оксен. — Не встрявайте, ну їх!..

Злодюги тим часом, кинувши ванну, уже, чути було, чкурн. ули, почавкотіли канавою врізнобіч — той

⁷¹ Чередниченко запевняє, що наукою це доведено.

на ост, той на вест: лови його тепер, впізнавай...

Аж тепер Ягнич озирнувся на Оксена.

— Не встрявати, кажеш? Оце козак з вусиками... А з вигляду ти ж наче не з полохливих...

— А таки ні, — спокійно відповів хлопець. — Проте я й не нариваюсь. Моє правило: смердить — обмини. Бо серед них є такі, що можуть і фінкою... То ж типи! Вони здатні людину і в карти програти.

— То що ж, потурати їм? — мовив Ягнич, рушаючи в інший бік шукати його, трясця його й зна де настеленого трапа. — Не такі вже, видно, й герої — ти ж бачив, як дременули... Зло тим і користується, що миримось, потураємо, не хочемо руки бруднити... Ні, не по-нашому це, — додав Ягнич наставницьки. — Коли вже до мене в підмайстри, то тут щоб без дрижаків.

— Буде враховано, вуйку. — І хоч було це сказано напівжартом, однак почувалось, що Ягничеву заувагу хлопець намотає на вус.

Нарешті добулися до корпусу номер два. Тьмаво сіріють мокрі панелі стін, з причілка ведуть кудись угору широкі металеві сходи. Виявилось, на другий поверх. Якраз куди треба. Піднялися по них. Ягнич довго шукав навпомацки замкову щілину, нарешті заклав ключ, відімкнув двері. Повів по стіні рукою навздогад, увімкнув світло. Оце корабель! Коридор довжелезний, і обіруч — каюти, каюти... Минув одну, другу, третю... Минув і тридцяту. Двері всі однакові, одностулчаті, але він чомусь вибрав аж оці — під номером сороковим: ці навіть і не замкнуті.

Коли зайшли, Ягнич найперше оглянув низенькі, застелені, вже наготовані для шахтарів ліжка. Вибирай, яке хоч...

— Отут я й перебуду. Чим не кубрик?

Повернувшись до гуцулові промокну його плащину, подякував і — гуд бай, на добраніч. Зоставшись сам, Ягнич неквапом обстежив кімнату, попробував ліжко,⁷² уважно приглянувся до вафельного рушничка, що, складений у формі трикутника, лежав на подушці.

Ніхто ще ним і не втирався, а вже сірий, запратий, неприємно й до обличчя прикласти... І це шахтареві.

Ще чути запах мастики та свіжої фарби. Не годиться. Ягнич пройшов до балконних дверей, відчинив їх навстіж: хай вітром вивіє, хай краплі небесні сиплються до твоєї каюти... Ще погуркувало, але вже віддалено, спалахів порідшало. Вимкнув світло, зморено ліг, і весь цей порожній шлакоблоковий корпус, величезний, як судно, де він, Ягнич, зараз один за всіх, поплав під ним у сні, в розливовиді снів... Так витомився за день, що одразу ж налягла дрімота. Приснились дельфінята йому: у білих ваннах нібито спали, наче в колисках, і всміхались йому зі сну...

Прокинувся Ягнич від сатанинського реготу. Десь із першого поверху крізь балкон долинав той регіт, гагакання, грубі крики якоїсь нетверезої компанії. «Відьмою б'ю!.. Горни, Віктор! Забирай своє!..» Догадався: у карти грають волоцюги! І такий моторошний страх, дикий, непояснений, раптом охопив Ягнич спростання, — в жодному рейсі такого страху не почував! Міліції близько нема, начальство роз'їхалось, Нельчин Сашко вдома спить, Оксен — десь у вагончику... А ці, що тільки-но реготали, як чортулаки в пеклі, раптом прищухли: чи не радяться якраз? Кришка тобі, Ягничу, отак і кінці віддаси ні за цапову душу... Як ланцюгами скутий, лежав, не міг вивільнитись із цього моторошного стану, не здатен був поворухнутись, тільки, зачавшись, гарячковите прикидав: де сховатись, у яку шпарину шаснути, якщо зараз полізуть до тебе через балкон, вломляться по твою душу, п'яні з ножами... Схопився очманілий і навшпиньках мерщій до балкона... Прихилив двері й затерп у напрузі, не дихав. З вікна першого поверху, якраз під ним, падає пасмо світла. Тьмаво біліє груддя вапна, блищить потовчене скло та звалище труб, обкипілих ізоляційною смолою... Раптом світло внизу погасло, це ще більше насторожило Ягничача. А з темряви, як живі, шкіряться зубами зігнані на ніч бульдозери, скрепери — сигнали їх після роботи й кинули до ранку... Збились чередою і, здається, аж ворущаться деякі, от-от зрушиться все те стійбище ікластих, ножастих, заскрегоче, ревне й залізним табуном полізе на Ягничача... Небо все у хмарах, і море шумить. Загорнулося в темряву, не прозирнути крізь його кромішню, ніби вічну чорноту. Загуркотіло у хмарах, і знову те гуркотіння здалося якимось залізним, — хтось там залізні бочки перекочує, порожніми цистернами кидається в небо. Та ось вдарило звідкись снопом синього світла, що йде не від блискавки, — прикордонницький прожектор гайнув у темряву моря. Не спить азербайджанець! Поволі веде світло прожектора, засягає ним кудись аж під обрій, патрулює, обнишпорює нічний простір.

І все починає одразу набувати реальності, повертатись на свої місця, з Ягничача поступово спадає тягар очманілості.

Підійшов, відчинив балкон навстіж, свіжістю вітру війнуло в обличчя, і це зовсім звіяло з душі очманіння, розігнало незрозумілі оці страхи, моторошне нашестя ночі. Так що ж це була за мана? Поволі Ягнич приспокоївся, але до ранку вже ока сплющити не міг. Згодом не раз йому буде ніяково навіть перед

⁷² Він не любить, коли на пружинах.

собою за дивні ці свої страхи, за несподіваний переляк, що скрутив був його ось тут, коли він — як один на судні — коротав свою першу комплексну ніч у сороковій каюті порожнього, людським духом не зігрітого, ще не обжитого корпусу.

XXI

Уранці дощу вже як і не було, небо чисте, тільки калюжі по території блищать. Упрігся Ягнич у колію буднів. Велика це річ — відчутти себе знову серед людей, одним із повноправних у колективі. Хоча одразу й прикросці почались: забуло начальство виділити обіцяну бригаду, поїхало кудись у важливіших справах, повернеться аж увечері. Щоб не згайнувати день, подався Ягнич у Кураївку уладнати деякі свої справи, є ж і в нього вони, хай, може, й не такі розмашисті, як у декого. Довелось цього разу тьопати пішки: машиною — то доки ти не засватаний.

Вдома застав саму Інну По виблисках в очах було видно — зраділа йому племінниця: що та як, для якого діла його залучено на комплекс?

Відмиркувався напівжартами, туманними недомовками, по морській лінії, мовляв, на посаду старшого радника. Настрій його помітно покращав, зникла ота внутрішня постійна пригніченість, яку не приховаєш від людей і яка найбільше, мабуть, старить людину.

— Ви одразу ніби й з лица відмолоділи, — сказала йому Інна, може, й правду сказала, не стане ж вона вигадувати.

Багато днів перед цим був Ягнич у тому стані, коли людина вже складається з самого болю. Усе, що думав, що згадував, за чим тужив, проходило на екрані болю, від якого, здавалось, ніколи вже не вивільнитись, носитимеш його до останнього віддиху. І саме чомусь ночами під грушею посилювався у ньому цей біль — різноликий, різноголосий. Там здушує, там крутить, там ние тупо (на вітрильнику цього мовби й не було). Колись малим чув скарги старших, як мучить їх власне тіло ночами, і все не міг тоді чужого болю сприйняти, — не тому, що був бездушним, а тому, що був здоровим.

І коли сам у таку фазу вступив на кураївських широтах, то вже нікому й не скаржився, чомусь думалось, що навіть такі, як Інна, хай буде тричі добра та чула в неї душа, не сприймуть твоїх переживань. Адже в юних відчуження життя особливе, їм здається, що мають попереду вічність і ніяк не менш, їхні гризоти та тужби ще тільки будуть колись, наздоженуть кожного десь на калиновому мості! Чи, може, й не наздоженуть, може, справді безболісно житимуть люди прийдешні?

Приємно почути, що відмолодів. Можливо, й так, бо й сам відчуває, ніби ковшем зачерпнув він звідкись нових життєвих сил. Виніс сундучок на веранду й заходився знов біля нього ворожити. Те, що було на дні й що найбільше розпалювало цікавість сусідських хлопчаків, виявилось... папушею старих облигацій.

Витяг їх, переглянув і простягнув усю папушу дівчині:

— Матері від мене передаси.

Інна, знітившись, стала відмагатись.

— Візьми, візьми, — наполіг оріонець і додав з усмішкою: — Ще гратимуть.

Завалаялась у нього в сундучку маленька блискуча бляшка — уламок колечка, одного з тих латунних, що ними кільцюють птахів.

— Зняли з ластівки, коли вона однієї ночі розбилась на палубі, — показав бляшанку Інні. — Дуже мені пам'ятна та ніч.

— Розкажіть і мені.

— Уяви собі, дочко, дощ, негода, видимості ніякої — в тумані йдемо... Зустрічних остереігаємось, раз у раз гудки посилаємо в туман. І раптом щось падає на палубу, кам'яний якийсь дощ. Птахи! Виснажені, мокрі. Потрапило судно якраз у їхній переліт. Вночі вони, як дуже виснажаться, буває, купами отак падають на палубу. Іноді й розбиваються в темряві об щогли, об триси.

— І це вам найдужче запам'яталось? — запитала Інна, повертаючи бляшку.

— Ні, не тільки це, але й це... Заходжу до своєї майстерні,⁷³ а в ній, віриш, повно ластівок! Налетіли на світло, на затишок. І такі з дощу покірні, нелякливі... Виявляється, коли їм скрута, птахи просто горнуть до людини, зовсім довіряються їй...

— Можливо, й птахи здатні відчувати людську доброту?

— А чому б і ні... Хоча й на суднах всякі типи трапляються. Знайдеться іноді такий, що ледь живих обранених птахів, як сміття, змітає вранці шваброю за борт. Немало ще на світі, Інко, жорстоких людей... Ну, в нас на «Оріоні» таких не було... Навпаки, ми вважали, що ластівки нам щастя приносять. Налетить їх, буває, повнісінько і до капітана в каюту, і до мене в майстерню... Стоїш між ними, геть мокрий з дощу, а

⁷³ Відлучавсь ненадовго, тому й світло залишив.

вони обліплять тебе, сідають на плечі, на руки і так довірливо попискують.

Інні зовсім реально уявилося низьке корабельне приміщення, наповнене ластівками, що довірливо збилися в освітленім затишку людського житла, і серед них застигла самотня, в мокрій одежині людина, усміхнений оцей Ягнич, вузлов'яз... Ніби наяву чула дівчина тонку ластів'ячу пискотнюву й суворі вишуми нічної стихії довкруг корабля...

— Ну, а далі, що з ними?

— Цілу ніч світло ради них не вимикав, щоб не боялись... Повлаштовував їх на полицях, на сувоях парусини, на різних снастях, — хай вам, думаю, буде зручніше... Отак і переночували. А вранці випустив.

— І все?

— Все.

Просто й буденно, однак, як багато це сказало дівчині про людину...

У сундучку оріонця виявились ще якісь ножички, швайки, навіть циркуль, трохи більший за школярський. Усе це майстер також відклав, щоб забрати з собою на комплекс. І, звичайно, наперсток-гардаман та весь набір парусницьких голок. Перед тим одну з них витяг і, довгенько покрутивши в руках, подав дівчині:

— Прочитай, що там написано. На одній із трьох граней Інна розгледіла дрібнюсінько накарбований уподовж голки напис.

— «Made in England», — повільно прочитала вона. — Так це англійські?

— Не думай, що в них сталь краща... Коли довелось, то череп фашизмові таки від нашої сталі тріснув... А от по парусництву англійці здавна майстри. Про Роберта Стіла читала що-небудь?

— Ні, не доводилось.

— А ти поцікався. Чайні кліпери, ідо він їх з братом побудував, то, кажуть, було чудо з чудес. Не було рівних їм ні в легкості та швидкості ходу, ні в красі ліній та форм... Це ще в ті часи, коли існував звичай влаштовувати гонки чайних кліперів — від Шанхая до Англії — з партією першого чаю нового збору. Отам розпалювались пристрасті! Вся Англія в ті дні тільки одним жила: хто перший прийде? Повсюди ставили на вітрильники, як на скакових коней: ану ж бо котрий набере соколиного лету, пережене решту... Один капітан нібито застрелився в себе на містку, коли побачив, що його обіграно, що не першим прийшов...

Інна зацікавлено слухала оріонця, дивуючись з того, що в покладах його пам'яті зберігаються навіть оці, всіма забуті змагання чайних кліперів... Дівчина все ще крутила в руках ребристу голку з великим вушком, потім, не знаючи, що з нею робити, простягла, щоб віддати дядькові. Він сидів неподалік, сундучок був знову замкнений, відставлений у куток.

— Прошу, голку візьміть... Оріонець аж відхилився, зробивши руками швидкий, відсторонливий рух:

— Ні, Інко, ні... — І, одвернувшись, глухо додав кудись убік: — Залиш собі, дитино. Хай буде хоч така про родича пам'ять. Ця голка всього бачила. Збережи її... Зберігай, коли дядька вже й на світі не буде.

У голосі його щось прохопилось таке, що глибоко вразило й схвилювало дівчину. Що там голка, не в ній же річ!.. Разом з голкою, почувалось, він передавав Інні щось безмірно цінніше, може, частку свого життя, частку всіх пережитостей, всього свого відболілого й відшумілого назавжди. Складалося враження, що зараз він з чимось прощається, відтинає від себе якісь найдорожчі життєві ниті й водночас ніби вручає Інні скромний цей амулет на незабутність, а може, й на щастя. І хоч перебувають вони на різних поверхах життя, хоч який далекий той світ, що його оріонець носить у собі, Інна відчуває з ним свою духовну спорідненість, він чимось суголосний з її власними роздумами, чимось потрібний для становлення її власного внутрішнього світу, для зміцнення отих, може, й справді поетичних ростків, що в ній прокидаються. Не тільки в парусницькій професії Андрона Гурійовича, в самій натурі його для Інни є щось глибоко поетичне. Вже не раз розпитувала бувалого моряка про життя під вітрилами, приваблювала в ньому оця самозабутня відданість «Оріонові» і їй хотілось більше, повніше пізнати це життя. Але досі майстер навіть перед близькими дуже неохоче відкривався душею, волів долати своє горе в самоті, певне, вважаючи, що так зможе швидше забути й відболіти те, що він втратив. І тільки сьогодні, коли на прощання сіли, за звичаєм, посидіти на веранді перед дорогою, хай і недалекою, оріонець, видно, відчув потребу поділитися з Інною своїми переживаннями. В нинішній своїй оновленості був він не такий замкнутий, як завжди, почула від нього зняковіле, тихе зізнання: досі, мовляв, його тягне море, досі несила йому порвати з учорашнім днем, забути те, що повинен забути — бо ж тому нема вороття. Звичка? Мабуть, хоча навряд чи тільки вона. Кличе жагуча, не зникаюча туга за чимось, що йому й сам він імення не знає. Може, це туга за молодістю? За тими літами, коли юнаком, затамувавши дух, прислухався до тонкого, ні з чим незрівнянного співу в парусах, і коли кожен юнак відчуває себе Магелланом? Працювати доводилось на висотах, де аж голова йде тобі обертом, годинами працюєш під шквалами, притиснувшись грудьми до рей. Зате ж потім летиш і летиш і знаєш, що над тобою парусся надійне, ти сам його перебрав і озброїв, ти сам свого лету господар...

— Часом здається, що на «Оріоні» у вас люди виняткові.

— Слабкодухих, дочко, море не прийма, це правда. Та й «Оріон» — це ж судно особливе, воно як

добрий вісник, як невтомний зв'язковий поміж людьми... Чисте, відкрите, з добром іде до людей, — ну як його не вітати?! Прямо скажу: честь та гордість бути в його екіпажі... Буря, стихія, нічний ураган — то, звісно, страхиття. А коли вже ти вистояв, коли не розтрошило, не поглинуло тебе, то там, Інко, й радість людина звідує таку, як, може, й ніде... Складася пісні, Інко. От уже де, скажу тобі, пісня! Йдемо при попутному, простір без кінця-краю, все в нас у злагоді, курсанти з секстантами в руках зібрались на юті — беруть проби сонця... Та враз ось попутний подужчав, ставимо тоді все, як кажуть у нас, «до останньої сорочки», всі до єдиного паруси несемо над собою! Мчитьсся твій красень, високо злітає на хвилю, провалюється й знову злітає, аж дивитися моторошно, особливо з марса: мчитьсся, весь у бризках, піні, в росі, вода навкруг кипить, і весь він оповитий хмарою водяної куряви, хмарою сяйва... Колись чарівниці приворот-зіллям вміли приворожувати хлопців на вічну любов, а море, воно теж уміє... Вітрила та простір — це, Інко, таке, що, хто раз його звідав, той уже навіки там.

XXII

Ранками стала сивіти земля. Поля брались легкою памороззю.

Айстри та майори-паничі завітували в кураївських палісадниках, здається, ще яскравіш, по-останньому, по-осінньому...

Просторішими стали степи; очистились, подаленіли обрії. Океан повітря стояв кришталево прозорий.

Птаство гуртується, злетілося звідусюд, збилось у примор'ї.⁷⁴

Повернулися комбайнери з Казахстану. Обидва Ягничі — батько й син — привезли подаровані їм чапани,⁷⁵ урюку, кишмишу в рюкзаках. Мати, розбираючи гостинці, залишила з привезеного й для оріонця, він любить компоти. Штурманець, оточений дітворою, ходить по двору в тубетейці, в смугастому східному халаті; сідає під грушею і неквапливо, в манері східного мудреця, вповідає торопленій малечі свої неймовірні пригоди. Так, знімав хліб біля самого Байконура, і однієї чудової днини на його очах просто з пшениць підіймалась, вирушала в небо, окутана димом та полум'ям, срібляста ракета. Стрясаючи гуркотом степи, злітала поволі-поволі, і можна було в ній усе достеменно розгледіти. Доки підіймалась, із ракети в цей час через незгораюче скло саме хтось виглядав і навіть помахав Ягничам-комбайнерам рукою... Уява запрацювала з усіх сил. Тож і не дивно, що біля Петраштурманця тепер дітвори товчеться більше, ніж біля сусідського телевізора. Хлопець і свій «Електрон» витяг на веранду, щоб позмагатися із сусідським чіткістю зображення та силою звуку, потім, не вдовольнившись, перетягнув його аж під грушу,⁷⁶ а вже звідти штурманець звернувся до матері:

— Мамо, правда, що коли щось розбивається, то це на щастя?

— Та кажуть люди, що так.

— Ну раз так, мамо, то я розбив телевізор...

Вечорами мати іноді чує біля хвіртки виплески дівочого сміху, приглушений голос хлоп'ячий, — то син-штурманець чимось веселить недавніх однокласниць, що мають звичку проводити свого кавалера до самого двору. Краєм вуха вловлює мати, як хлопець розповідає їм щось смішне про цілину або розважає народним гумором про пекло, що не таке воно, мовляв, для теперішньої людини й страшне, бо неминучі будуть і там перебої з дровами або з смолою... Інколи син звертається до котроїсь із дівчат з дивним словом «киз», і звучить воно в його устах якось інтимно і аж таємничо, хоча згодом виявляється, що «киз» означає просто «дівчина»...

Інна день у день бігає на медпункт, часто бачать її в бібліотеці... Коли виходить з бібліотеки, не мине, звичайно, й музейчика,⁷⁷ зазирне до Панаса Омеляновича. Як страждає цей чоловік! Зовсім звівся, нема йому полегшення. Сидить ось, як зараз, серед своїх прядок, гербаріїв та снопів, зібгався в кулачок і поринув у свої горьовиті думки, — не перестаючи, видно, точить людину журба. Все Віктор та Віктор, щось знову коїться з ним, порідшали його візити в Кураївку... Пояснює це тим, що розгулявся люд, бо ж осінь — пора весіль, запрошує то один, то другий — хіба тут відмовиш? Воно ніби й так, але для батька це ніяка не втіха. Хай сьогодні в сина справи нібито нічого, а що він завтра встругне, цього ніхто наперед не скаже.

Коли Інна заходить, вчитель ніби трохи оживає, бо є з ким душу відвести. І думки його, звичайно, знову

⁷⁴ Деякі тут нібито й зимують — змінюється клімат.

⁷⁵ Національний одяг, який вручається тільки найповажнішим особам.

⁷⁶ З наміром прилаштувати антену на самім вершечку столітньої.

⁷⁷ Це тут же, в палаці.

довкола сина.

— Що губить його? — роздумує Панас Омелянович, коли дівчина сяде на своєму звичному місці біля ткацького верстата. — Егоїзм. Безмежний, невситний, цинічний... Нічого святого! Розумієш: нічого в душі святого... Оце найбільше мене лякає. Ти молода, може, не бачила таких, а я надивився їх за своє життя, знаю, чим це людині загрожує... Хто без святинь, в кого душа не заповнена почуттям обов'язку й честі, пам'яті та любові — той, Інно, здатен на все, ні перед чим не зупиниться. Порожнеча душі — це стан не нейтральний, як декому здається. Вакуум душі — він теж здатен на дію, причому здебільшого руйнівну... Страшна це річ — егоїзм, та ще коли він самовпевнений, переконаний у своїй правоті...

— Не перебільшуйте, Панасе Омеляновичу, — пробує дівчина приспокоїти вчителя... Все-таки Віктор працює, скарг на нього ні від кого нема... Та й не завжди знають батьки, що відбувається в душах їхніх дітей.

— А навіть якщо й знаєм? Що твої ради-поради, коли вони раз у раз розбиваються об стіну душевної глухоти... Не розумію, за що нам з дружиною випали такі випробування, — звертався Панас Омелянович кудись у простір. — В інших діти — це радість, гордість батькам... І наш міг би ж бути таким! Які ми надії на нього покладали, всю свою любов йому віддали. І ось маємо... Нещастя он у Заградівці, сина батькові та матері привезли, щоб удома поховати, горя скільки в людей, а я, віриш, іноді і їм заздрю.

Чула Інна про ту заградівську драму, про те, з якими почестями ховали там молодого моряка, що загинув на судні під час пожежі. Коли спалахнуло, треба було негайно вимкнути струм, хлопець крізь хмару диму кинувся до рубильника, товариша відштовхнув, ще й крикнути встиг: у тебе діти!..

Рубильник йому вдалося вирвати, але самого спалило на місці...

Друзі-моряки привезли його в Заградівку, з музикою ховали, на рушниках спускали в могилу... Батьки вбиті горем, але навіть і їм позаздрив Панас Омелянович — це вже треба достраждатись до краю.

— Панасе Омеляновичу, не судіть Віктора так су воро, — сказала дівчина після нелегкої мовчанки. — Зміни в ньому все-таки стались, і, згодьтесь, на краще. Наш обов'язок разом йому допомогти. Звісно, буває розхристаний, у чомусь скритний, нерозгаданий, але й добро помічає... А що на інших не схожий, що нетерпимий до фальші...

— Спасибі тобі, Інно, що ти його захищаєш. Може, великодушність, твоє почуття виявиться для нього цілющим. Мабуть, я в чомусь дуже відстав. Вік прожив, а стільки загадок зостається ще не розгаданих... Віддав я, Інно, Кураївці все своє свідоме життя, сили поклав для школи, для всіх вас, щоб ви стали людьми. І ви ними стали. За єдиним, може, найтяжчим для мене винятком... Чому ж це так? От уже справді — насмішка долі! Виховати стількох, а найближчого... Але й з поразки я виношу гіркий свій урок, виношу найперше для вас: хай ви інші, деколи навіть розумніші, проникливіші за нас, але, поважаючи себе, не зневажайте і тих, хто до останнього б'ється під тягарем літ та в міру своїх сил плекає для вас квіти людяності... Не топчіть їх.

Панас Омелянович стояв, схилившись біля ткацького верстата, сухенька рука його в забутті все перебирала напнуту для ткання пряжу.⁷⁸ Назавжди відійшли в минуле домоткані, зігріті чиймись сльозами та піснею, полотна, думалось Інні, а чи набагато досконаліше те полотно, що його з нових наших переживань тче саме життя?

— Пригадалось, — сказала Інна, — як ви ще в школі звертали нашу увагу на досконалість квітки, на довершеність колоска... Чомусь тільки тепер, через роки, починаєш це розуміти...

— Є речі, Інно, котрі відкриваються людині тільки з вершини літ. І тобі з часом багато що відкриється... Як хотілось би, щоб ви знайшли з Віктором своє щастя! Справді, в нього ж є добрі задатки. З тобою він, може, стане інакшим. Бо любов, вона таки здатна на чудо, вона спроможна переродити людину... Тож не відкладай, це ми з дружиною разом благаєм тебе: записуйтесь, беріть шлюб — і хай вам щастить...

Про шлюб вона й від Віктора вже чула не раз. Після одного з чийось там весіль у райцентрі він особливо наполягав:

— Давай зіграєм і ми... Чого тягти? Спішімо, любя, спішім! Треба хапати щастя! Обома руками!

Але це були його думки, не її. Вона якраз не спішила. Бо деякі речі стримували її. Останнім часом Віктор не раз пропускав побачення. Одного вечора, коли проводжав, коли вже біля хвіртки прощались, помітила, що її кавалер нетверезий. Порушив умову, власного слова не дотримавсь. Це її глибоко вразило: як можна зламати обіцяне? Невже справді нічого святого? Розстаючись того вечора, Віктор накинувся з бурхливими обіймами, були вони несподівано грубі, з виламуванням рук, зі словами, що принижували її. Дівчина змушена була геть відштовхнути його, вирвалася і побігла, тамуючи в душі біль і образу.

Порідшали відтоді їхні зустрічі, холодок сторожкості з'явився в стосунках.

Панасу Омеляновичу вона, звичайно, не сказала про це, навпаки, приспокоїла, що, може ж, таки обійдеться, двоє найжачених якимось порозуміються, хай тільки ось він приїде, як обіцяв. Інна чомусь покладала

⁷⁸ Щоб її правильно натягти, привозили стару жінку-ткалю із сусіднього села.

надію на сьогоднішню зустріч, адже Віктор запевнив, що приїде увечері неодмінно. До того ж сьогодні в Кураївці великий концерт, а таку подію Віктор навряд чи пропустить.

З початком осені ожив Кураївський Палац культури. Потяглася сюди, крім сільської, ще й молодь із комплексу і хлопці з застав, рядові та сержанти.⁷⁹ Поповнився уславлений кураївський хор. Чередниченко придбав для всіх хористів розкішні костюми: попереду районний огляд — щоб і там була першість, як і в попередні роки.

Керує хором молодий учитель, викладач музики та співів, котрий сам теж пробує дещо компонувати, списав не один зошит нотного паперу і серед самодіяльних композиторів вважається таким, що подає надії.

Крім хору, палац має незабаром збагатитись ще одним колективом: зусиллям Оксена-гуцула, столяра з комплексу, створюється ансамбль народних інструментів: Оксен зумів зацікавити багатьох, навіть начальник застави Гулієв зголосився взяти в ансамблі участь.

Після розмови з Панасом Омеляновичем Інна вже й додому не йшла, бо їй, як учасниці художньої самодіяльності, задалегідь належало бути в палаці. Концерт цього вечора вийшов досить багатий. Виконувались пісні сучасні й старовинні, виступала цілою капелою городня бригада і дует доярок із ферми, а серед солістів відзначились механізатор Ягнич Валерій з балалайкою та Інна Ягнич, яка прочитала «Contra spem spero» Лесі Українки. Впевнено виступив офіцер-азербайджанець, начальник застави, що його Кураївка завжди вітає, мовби столичного баритона. Оскільки ансамбль народних інструментів ще не встиг підготувати свою програму, то керівник його, той заповзятий гуцул, виходив на сцену кілька разів у ролі соліста, виходив, такий симпатичний та скромний, із своїми аж ніяк не скромними коломийками. На завершення хор виконав «Ревуть-стогнуть гори-хвилі» та — вперше у Кураївці — «Берег любові»; пісню кураївської медички зустріли дуже прихильно, і мати, що сиділа з Інною поруч, звеліла авторці, розшарілій, аж темній від радості та ніяковості, встати й поклонитись людям за оплески. Довелось. Лаври зобов'язують.

Коли після вечора збуджені вийшли з палацу, Інна, «п'яна юнощами та надіями»,⁸⁰ мимовільно поглянула на шлях, що зникав за Кураївкою в сивих мряках: десь звідти сьогодні мав би приїхати Віктор. Зловила себе на тому, що жде — так жде сьогодні свого вітрогона! Перед цим Віктор кілька днів не заявлявся, а на сьогоднішньому вечорі твердо ж обіцяв бути, — якби послухав, може, і йому, насмішникові, тут би дещо сподобалось.

Виглядав, очікував, видно, сина й батько, Веремієнко старший. Постукуючи паличкою, перетнув полотно дороги перед палацом, пристояв під деревами й далі рушив, десь аж ген-там зупинившись при виїзді із села на узбіччі, та все приглядаючись, чи не з'явиться з грейдерки світло фар, чи не летітиме скажений шарабан, сліпучим снопом розтинаючи осінню мжичку... Бо батько — то таки батько, і хоч скільки там зібралось у ньому образ на сина, хоч як мучиться за синову поведінку, та все ж із своєї, з отцевої, душі його він не викине — така вже, мабуть, доля батьків. Навіть страждаючи за непутящих своїх, люблять і любитимуть їх, доки й життя. Нерідко бачать кураївці старого вчителя на виїзді з села, довго може вистоювати отак край дороги, терпеливо очікуючи того, хто в нього один, хто мав би стати йому розрадою, опорою в старості, а натомість став мукою, вічним терзанням, жде батько, а він, може, й зараз десь бешкетує в чайній, бо ж коли розійдеться, тоді вже не думає про власну гідність, про те, що безчестить своє й батькове ім'я...

Вдома, перед сном, вірна собі, Інна сіла на веранді дещо записати.⁸¹ Не заповнила й сторінки, як за нею прибігли, гукаючи ще з вулиці:

— Мерщій у медпункт! Віктор батька машиною збив!

Летіла, не чуючи ніг.

У медпункті були вже Чередниченко, парторг, ще якісь незнайомі люди... Панас Омелянович лежав на білій, оббитій цератою кушетці. Не надіваючи халата, Інна кинулась, присіла біля нього, взялась нервово шукати пульс — хто б міг подумати в шкільні роки, що доведеться їй бути в цій ролі, сидіти над своїм учителем ботаніки в позі сестри милосердя... Обличчя Панаса Омеляновича без окулярів стало ще меншим, воно аж світилося блідизною, біля вух темніли якісь садна, сиве ріденьке волосся з потилиці скипілося кров'ю. Вчитель був у стані повної непритомності. Інна тримала сухеньку старечу руку Панаса Омеляновича, дошукувалась у ній життя. Ось він, найстрашніший екзамен... Як хотіла б вона зараз стати чаклункою, однією з тих, що знали на магії, мали доступ до сил таємничих, що нібито вміли повертати надію навіть безнадійним!.. Під поглядами стихених, тривожно зацікавлених людей дівчина з острахом, з розпачем рахувала

⁷⁹ В прикордонників з кураївцями традиційна дружба.

⁸⁰ Недавно вчитане в когось.

⁸¹ Вирішила, починаючи з осені, вести щоденник.

ледь чутний, поволі зникаючий пульс. Не дорахувала...

Не опритомнівши, Веремієнко-старший помер у неї на руках.

Це була перша смерть на її очах, на її руках, у її медпункті. Інна була в потрясінні. Невже це все? Нестямне виникло бажання будити його, трясти, розтермосити це легке, вичерпане, бездиханне тіло, вивести його з небуття. Ніколи досі нерви її не знали такого струсу. У відчаї власного безсилля, здушена риданням, Інна схопилася, кинулась до дверей. Вибігти, виплакати десь наодинці!.. Була біля дверей, коли саме — просто їй навстріч — знадвору з'явився Віктор. Ішов похитуючись. Лице полотно полотном. Невже це він? Зустріла погляд сомнамбули, розгубленість посірілого від жаху жалюгідця, що, спотворюючи себе гримасами, ловить повітря, натужиться щось сказати й не може... Він, здається, втратив дар мови. Здається, не зовсім ще втямив, що сталося. І ці мутні риб'ячі очі! Отупілим поглядом, наче лунатик, насувався на Інну, нетверезе, кволо потягся до неї рукою...

— Геть! — відсахнувшись, крикнула йому. — Вбивця!!! Ненавиджу! Ненавиджу до кінця днів!..

І, не тямлячи себе, вискочила в двері.

Од Віктора взяли розписку про невиїзд. Почалося слідство. Мати розгорнула несподівано бурхливу діяльність: кидалась в різні установи, вдавалась навіть до малознайомих людей, котрі, як їй здавалось, могли ще відвернути від сина удар. Логіка в нещасної жінки була проста: батька вже не повернеш, то хоч спробує вирятувати сина. Де й взявши сил, худюща, з розпаленим поглядом бігала по Кураївці, шукала свідків, щоб підтвердили її версію: син не винуватий, батько сам потрапив під машину, сам — через те, що сліпий...

Свідків таких Кураївка не дала. Не взяла й на поруки. В іншому випадку могла б узяти, але тільки не в цьому.

Коло звужувалось, приятелі швидко відступились од Віктора, чи, як він висловлювався, — продали.⁸² Перед слідчим співали всі в один голос, що хоч вони й були добре напідпитку, проте намагалися стримати Віктора, умовляли не гнати, бо ж летів як навіжений, а він не послухався, під'їжджаючи до палацу, натиснув ще дужче. Ну, а тут постать посеред дороги де не візьмись, наче п'яний якийсь — руки простяг, щось кричить, може, хотів зупинити... «Батько! Батько!» — ще встигли гукнути Вікторові, а він нібито крикнув через плече: «Нічого, прорв'юся!..» І хоч в останній момент таки спробував звихнути убік, але вже було пізно, то вже була катастрофа.

Винуватець того, що скоїлось, поки що був залишений на волі. Одначе волею вона тепер для нього вже не була. Незважаючи на всі материні старання, лжесвідків не вдалось добути, і ніяких виправдань нема, це Віктор і сам тепер розумів. Задавив батька — тут Кураївка була єдина в безмежнім обуренні, в осуді, в колективній своїй нещадності.

Може, аж тепер дійшов до нього весь жах вчиненого. Півдня стояв, понурений, посірілий на кладовищі біля свіжої батькової могили. Ніде після того не з'являвся.

Бачили, тиняється сам, зсутулений понад морем. Очевидно, не тішив більше себе ніякими ілюзіями: після однієї провини тепер ось друга, та ще яка. Жахлива, трагічна, непоправима... Якось наприкінці дня з'явивсь біля пляжів піонертaborу, якраз біля тих місць, де свого часу врізався в дітей мотоциклом. Пляж був порожній, дітей заводські вже забрали до шкіл, лише кілька місцевих хлопчаків ганяли понад берегом м'яча. Кажуть, був Віктор ніби не в собі, ішов, як мара, чвалав наосліп, ніби справді лунатик. Зупинившись, дивився, як море жене прибій, вистеляє берег шумовинням. «Який гарний прибій, — скачав — Буду купатись». І по волі побрів у шумовиння. Діти поторопіли: ніхто з кураївських уже не купається, ну а ти — невже будеш?.. Не став навіть роздягатись. Як був, так і побрів у море: глибше, глибше, по пояс, по груди, по шию. Тоді поплив.⁸³ Плив і плив, доки й не видно стало його між хвилями... Сприйняли як чергове дивацтво — зробив заплив та й повернеться, впливе десь в іншому місці. І справді, вплив через три дні навпроти хати діда Коршака, сторожа рибартілі. Коршак його перший і помітив: думав, каже, дитячий м'яч загнало, гойдається між хвиль. Аж поки прибило до берега ближче... То був Веремієнко-потоплик. Рибалки, що витягали, вперше бачили, щоб утонулий тримався такої дивної пози: увесь він стояв у воді, в одежі, як був, стояв зовсім вертикально. Тому й голова на хвилях хилиталась, як м'яч.

XXIII

Заволодів Ягнич судном, тією загадковою лайбою. Начальство виявляє йому всіляке сприяння: треба електрозварників — на, малярів — будь ласка, матеріалів — випишемо, аби діло йшло.

Оріонець і ночує тепер на судні. Після першої ночі не захотів більше залишатися в тому порожньому

⁸² Ті, що були разом з ним у машині.

⁸³ Він добре плаває, кудись аж під обрій, бувало, запливав.

другому корпусі. Хай там хоч і домовики товчуться, а він буде на судні, тут почуватися звичніше. Цілими днями працює, ворожить над лайбою, — спокійно, вперто, без галасу, без хапанини.

Дівчатам з будови цікаво дізнатись, що ж він там робить, той оріонець, що там старанно так ладнає та переладновує. Надбіжить гуртик штукатурниць у заляпаних комбінезонах — дозвольте на екскурсію, але старий нікого не пускає всередину, тримає діло своє в таємниці. Навіть виконроба, хитроокого товстуна в гумових чоботях, Ягнич не дуже охоче втаємничує у свої корабельні клопоти: бо хай він у своєму ділі й знавець, а на цьому тямкує відомо як — як ведмідь по зорях... Лише найближчі особи нерозлучно з Ягничем цілі дні: Оксен-верховинець та ще кілька завязців з виділених Ягничеві в підмайстри, щоб працювати під його рукою. Нещідно випотрошу югь внутрішність судна, те викидають, а те перебудовують, бо все тут має заграти поновому, все повинно бути «доведене до фантастики», як каже гуцул.

Упевненість, владність з'явилась у повадках оріонця: як же, повноправний член колективу. Був списаний мовби в тираж, а тепер ось старший консультант, особа майже засекречена. Тримається так, наче важливішого об'єкта, ніж його лайба, на будівництві нема. Часом бачать його і в корпусах, де ведуть роботи, вшниплюється, доскіпується до всього, аж дехто буває невдоволений: іще один народний контроль...

Коли керівництво у від'їзді,⁸⁴ Ягничеві хоч-не-хоч доводиться мати справу з товаришем Балабушним, виконробом. Це стріляний горобець, вміє підсікти, раз у раз нагадує:

темп давайте, менше вигадок, строки підпирають... На це йому оріонець відповідає поважно, з олімпійським спокоєм:

— Нас підганяти не треба. Краще простежте, щоб з матеріалами не було перебою. А що обіцяно — буде, ми слів на вітер не кидаєм.

— Я вас не жену, ви мене правильно зрозумійте, — одразу викручується Балабушний, — з мого боку цілковита вам довіра, Андроне Гурійовичу... І за матеріали не турбуйтеся... Завтра ось привезуть пластик, кажуть, просто білосніжний, гедеєрівський! Дорогуватий, правда...

— Для шахтарів не шкода, — каже Ягнич і, добувши з кишені папірець, починає повагом вичитувати, чого йому ще треба і скільки.

В обідню перерву на будові настає штиль. Вщухає гаркотнява машин, робочий люд зникає по затінках, хто обідає, хто газету читає, і ніхто й не бачить, як саме в цей час з'являється на будові приїжджий, той, що його треба б зустріти як належить, зі всією службовою шанобою. Не заставши в штабному вагончику нікого, прибулець широким кроком прямує до Ягнича, що саме стоїть, як вахтовий, біля своєї лайби. Мабуть, «високий гість» у своїй заклопотаності прийняв оріонця за сторожа, бо, не вітаючись, звернувся до старого досить вимогливо:

— Де начальство?

— На обід поїхало. Начальство теж не святим духом живе.

— Хто ж зараз тут старший?

— А ось я вам і старший.

У приїжджого це, видно, викликає сумнів, по обличчю перебігає гримаса невдоволення. Почувається, що прибулець має право на таку гримасу, знає свої можливості та права. Із себе досить опецькуватий, обличчя, притінене капелюхом, якесь глиняне, брезкле. Ще, видно, на курорті не було, справжнього сонця не бачило.

— Ні, ви серйозно — старший?

— Таж сказав... А ви хто будете? — поцікавився в свою чергу Ягнич.

— З міністерства, — недбало кинув приїжджий, не вважаючи за потрібне уточнювати, з якого саме: чи з того, яке замовляє, чи яке буде. А втім, і для Ягнича це не дуже істотно. Важливо, що є нарешті до кого вдатись, з'ясувати деякі речі, що з виконробом їх не з'ясуєш...

— Оце ви мені якраз і потрібні.

— Я? Вам? — глиняне обличчя розпливається в іронії.

— Тільки уважно слухайте, якщо з міністерства... Це ж, мабуть, ви тут корпуси прив'язували? Корпус номер два під яким градусом стоїть? Червоний куток і половина кімнат — куди у вас вікнами дивляться?

— А куди? — приїжджого це, видно, зацікавило.

— У степ, під нордові вітри! Вранці встане шахтар — не побачить, як і сонце сходить. До моря приїхав, а ви його до моря спиною, до сонця потилицею...

— З моря ж напикатиме. Та й море, як узяти, — воно шахтареві, пробачте, до лампочки... Йому найперше б тут відіспатись після трудів праведних... Калорійне харчування, доміно та більярд — оце йому подай, а не схід сонця. Комфортом мусимо забезпечити насамперед...

— Тож-бо ви подбали! їдальню плануєте на дві зміни, це ж скільки доведеться вистояти на ногах у

⁸⁴ А це буває нерідко, справ та нарад безліч.

когось за плечима, щоб діждатися місця... А в корпусах? На цілий поверх один туалет, та й той аж у кінці коридора, що йому й кінця не видно! Як це вам подобається? А бігти ж треба... Ось би хоч і вам такий нічний марафон по коридору в кальсонах!..

Незнайомець аж носа зморщив від такого натуралізму.

— Тут, можливо, ми й не додумали.

— А хто ж за вас додумає? Пушкін? Для чого тоді ви поставлені?

Приїжджий прибрав міні раптом суворої:

— Власне, по якому праву ви так зі мною розмовляєте? Хто ви такий?

Ягнич змружився, тільки вістря, маленькі, колючі, блищали з-під брів. — Робітничий клас — ось хто. А що стаж набував на морі, так на морі ми теж — клас... А я скоро сорок літ робітник моря!

Саме надбіг виконроб, задиханий, знепокоєний. Викрутьком крутнувся біля приїжджого, засипав вибаченнями, підхопив легенько під лікоть, повів показувати територію. А тут і начальник будівництва нагодивсь.

І перша розмова, що відбулася між ними, стосувалась Ягничевої персони.

— Що то у вас за старий? — кивнув приїжджий у той бік, де залишився стояти оріонець. — Скажений якийсь дід!

— Це наш дід, — осміхнувся вибачливо начальник будівництва. — Та й не зовсім він, щоб уже дід... Скоріше сказати б, людина зрілого віку, майстер унікальної справи.

— Критикан якийсь... Він, мабуть, і анонімки шле до інстанцій?

— Цього за ним не помічалось. А що правду креше у вічі — то це така вже натура.

— Пустили б ви його на заслужений відпочинок... За власним бажанням, а?

— Та можна б! Хоча нам без нього невикрутка, Степане Петровичу... Просто заріз без нього.

— Дивіться. Вам видніше. Тільки щоб потім не плакались, коли в «Правду» про комплекс напише, навищує неполадок...

Начбуд запевнив, що до конфлікту не дійде і що це він бере на себе, бо не можна інакше: такого умільця-трудяги, як цей, пошукати — особа рідкісна...

А Ягнич тим часом уже стояв плечима до них, обличчям — до моря, до лайби.

Після роботи має він звичку пройтись надбережжям, подивитись, що море викида. Трудиться воно невтомно. То викине тобі чорну купу камки з слизистими водоростями, то медузу, то черепашки мідій, то якесь роз'їдене сіллю ганчір'я... Білі чайки над Ягничем мерехтять у повітрі. Іноді змайне у згадках щось давнє. Сліпучий шторм. Каміння берега, що посивіло від морської солі. І ти на ньому, ще молодий, з кимось в обнімку сидиш... Невже піде й ніколи не вернеться в цю дійсність, до цих птиць, до цих днів, до зоряних кураївських ночей?

Забреде часом Ягнич аж до Коршакової хати. На відлюдді, сама стоїть серед піщаних переметів, біля причалу рибальської бригади. Кролі бігають, обважнілі качки та гуси купами снігу біліють по бур'янах. Рибальське начиння сушиться, розвішане на пакіллі.

А біля нього сам дід Коршак без поспіху порається, лагодить сіть чи просто сидить у роздумах, спочиває.

— То як, діду, ловляться диверсанти?

— Щось ні диверсантів, ні тюльки...

— А сітки ж на когось таки плетете?

— Та плету, аби не гуляти. Іноді узбецькі хлопці з застави, обходячи берег, забредуть, стануть і так пильно вдивляються: як то воно виходить у плетія? А воно просто: береш пригорщу дірок і зшиваєш...

З заставою сторож у контакті, має навіть медаль «За охорону державних кордонів». Мабуть, сто літ цьому Коршакові: ще Ягнич малим був, а Коршак уже гостровусий ходив по Кураївці в шпичастій будьонівці, ділив землю та наганяв страх на світовий капітал. Давно здідився, самотою живе, а проте своє діло робить, тільки дуже заріс, закудлатів, сиві патли поворозкою через лоб перев'язані, щоб в очі не падали. Деколи, буває, розщедриться. Піде, зніме кілька рибин-в'ялиць, що під хатою висять на жилці нанизані, принесе:

— Бери, Андроне, посолонцюєм.

— Не скучаєте тут за людьми, Івановичу?

— По-різному буває... Ночами, коли розшумиться море, то, звісно, лізуть всякі думки... Намножилось людей, здравниці наступають... Колись було в степу: той чабан під одним небом, а той — під другим біля свого коша, півдня треба, доки від коша до коша дійдеш...

— Для добрих людей ще землі вистачить.

— Воно так. Та тільки між добрими людьми раз у раз стережись і хижаків двоногих — пропади вони пропадом. Торік звідкись аж сюди дістались на лов, дельфінів подушили в сітках, уночі витрусили їх на косі... — Ягнича пересмикнуло, як від болю, але Коршак не помітив цього. — І знають же, мабуть, що

дельфін, коли заплутається під водою в сітці, то йому кінець, довго без повітря не виживе, він-бо ж — як напівлюдина. Кажуть, мов дитя, плаче, коли його тягнуть на берег обплутаного сітками. То хто ж ви такі, душогуби?

— Думалось, після війни бездушних не буде. Ситий же, а жорстокий — чому?

Погомонять чи хоч помовчать разом, і знов попрямує Ягнич розвальцем уздовж надбережжя до комплексу. На півдорозі, де серед білого, пригладженого хвилею піску лежить викинута з моря, чорна, ніби обгоріла, колода з якихось, може, кавказьких лісів, оріонець ще раз зупиниться, зробить привал. Колоду хтось виволік аж на піщану пагорбину, що по-тутешньому зветься джума. Вечорами забрідають сюди закохані слухати музику прибою. Ягнич сяде, посидить і теж послухає море, що шкварчить унизу біля ніг, як електрозварка. Якби зазирнути в цей час йому в очі, маленькі, як вістря, то ні найменшого поруху в них, ніщо там не промайне, ніщо не зблисне живе, вогникове, як в очах молодих. Ні радості, ні смутку не проблукне в погляді, ні мук, ні зусиль, — незримо живе в них лише тяжка застиглість думки, тягуча, безмірна, зовсім ніби безчуттєва якась втупленість у те синє, далеке. Але і в ті тягучі, ніби застигли в безчассі хвилини, мабуть, щось-таки ж б'ється людині в помислах?

Якось сидів отак у надвечір'ї на цій корчوماці-колоді, і снувалася йому згадка про бій биків, — бачив колись таке видовище в молодості. Один раз бачив і більше не захотів, не для нього розвага. Вся його симпатія була на боці того чорного, вирощеного в темряві стійла красеня, що вилетів на арену, розлючений, засліплений сонцем, і страху не знав, від природи його не відав, повен сили шукав противника й не знаходив: усе для нього зливалось — трибуни і ті, що дражнили, — самий простір був ворожим для того чорного лицаря кориди. Ладен був битися з усіма, прийняти навіть нерівний бій, здавалось, ладен був хоч і саме сонце рогом шеменути...

Чайка кигитом із-за спини вивела Ягничу з задуми, сповістила, що хтось там іде. Озирнувся: берегом від комплексу наближається постать з термосом у руці, хтось молодо, легко ступає в червоному светрику, у штанях, що їх усі тепер носять, одразу й не розбереш: хлопець іде чи дівчина... Ось уже ближче, ближче, ближче понад обривчиком, де стежку ще не відламало штормами... Інка!

Не всміхнулася навіть.

Стриманий тоскний погляд.

У скісному світлі вечоріння попелясті тіні лягли під очима.

— Як ти мене знайшла?

— А мені на комплексі сказали: ото, мабуть, він, Ягнич ваш, сидить на джумі.

Аж горло йому стиснуло, коли він дивився на племінницю. Схудла, змарніла. Очі, що недавно були повні виблисків щастя й завзяття, зараз побільшали змучено, темною тугою налились, хоч про своє пережите дівчина й не стала говорити.

— Це ось компоту вам принесла, — поставила термос на пісок. — З урюком...

— Спасибі. Сідай, дочко, посидь.

Примостилася поруч, на краю колоди, віттячко полину знічев'я крутила в руці. Ягнич розумів цей стан, отой порозвійний, коли людина томиться від горя й журби. Буває, що й з відстані почуваш, як іншому тяжко, це, певне, якимись струмами-хвилями передається. Душа його переймалась щемливим співчуттям до неї. Хотів би сказати дівчині щось втішливе, знайти слова розради, зняти з душі тягар, бо ж чи варто так убиватись за тим, хто рідному батькові віку вкоротив, а потім і собі, — то совість власна йому такий винесла присуд. Одначе нема слів, нема таких ліків, щоб на рану серця прикласти... Краєм ока помітив, що повіки їй набрякли сльозою. Торкнувсь їй рукою плеча, мовив стиха:

— Не плач, дочко.

— Я не плачу. Тільки ж чому це в мене так воно почалось?

— Кожна, Інно, людина може осиротіти, осамотнитись. Але занепасти духом вона й тоді не має права... Гартує людину й самота.

І знову мовчали, вдихаючи терпкий запах моря. Стежили за кигиткою, що все кружляла, викигикувала у вечірнім повітрі, то віддаляючись, то знов наближаючись до них.

Море вже тонуло в присмерках.

І ніби без усякого зв'язку він розповів їй про Стромболі. Є такий вулкан вічнодіючий Стромболі, моряки називають його: маяк Середземного моря. Хоч яка всюди темрява, а він ніч крізь ніч червоніє з-під хмар. Хай там що, а він собі жевріє, і небо жевріється над ним. Може, десь там оце наш «Оріон» якраз проходить з хлопцями-практикантами мимо того Стромболі...

— Спитай, то й не скажу, до чого це воно згадалось. Ну, мабуть, пора нам... І не піддавайся, дочко, журбі: ти ще молода... ти ще свою долю знайдеш.

Вони підвелись, рушили верхнім берегом — понад обривчиком в'ється стежина. Попереду комплекс уже заряснів вечірніми вогнями. Йшли обоє в задумі, і все далі відступала в присмерки чорна колода, на якій вони щойно сиділи, танула, розпливалася в тінях піщана пагорбина, поросла гірким молочаєм кураївська

Узимку в Кураївці лютував «Гонконг».

Не минула й цього віддаленого від міст узбережжя епідемія грипу. Кажуть, вітром його навіяло звідкись. Радіо доносило тривожні вісті, передавало, що це лихо повсюдне, в країнах Європи вірус повалом валить людей, у Римі, і в Лондоні, і в Парижі лікарні переповнені, на час епідемії закриваються школи, люди мруть тисячами.

Інна була у відчаї: нема ще проти «Гонконгу» достатньо ефективної сировотки. Ворог неловимий, весь час міняє личину, в лабораторіях світу виявляють нові й нові різновиди вірусів. Збудники, яких ще вчора не було, сьогодні ширяться невідворотно, швидко, з підступною загадковістю. І хоч вірусологи багатьох країн ламають голови над таємницею цього зла, науководослідні інститути б'ються в пошуках, однак чогось радикального ніхто поки ще не запропонував. Доводиться обходитись сто разів відомими порадами, найпростішими засобами, які здебільшого, коли й дають полегшення, все-таки не вбивають вірус повністю, він розгулює в крові, доки організм сам його не переборє. Бігала Інна на виклики по хатах, бачила односельців, що вилягають цілими сім'ями, немовлят, що горять у високих температурах. За дітей особливо переживала, вони переносять вірус найтяжче. Колола, роздавала таблетки, хоча тут же й застерігала — старайтеся хімії уникати, пийте та пийте гаряче, якомога більше чаю з липою та медом! А вірус тим часом ніби глузує, хапає та валить все нових і нових...

Та ще ж біда з цими кураївськими пацієнтами: зовсім недбало ставляться до її приписів, надто ж оті крутоплечі, гартовані механізатори, вони не вважають хворобу серйозною, нежить, мовляв, завжди був на світі. Щойно горів у температурі, а як тільки трохи йому полегшало, вже цигарку в зуби й до майстерні. Оскільки ж хворобу не вилежав, то його валить завдруге та вимордовує ще дужче, — траплялися випадки досить тяжких ускладнень.

Якось у медпункт з'явився Чередниченко,⁸⁵ хотів знати дані про кількість захворювань у Кураївці на сьогодні та коли можна сподіватися спаду цієї стоклятої пошесті. Серед розмови Сава Данилович раптом підвівся, підійшов до Інни:

— Щось ти дуже розпашілась, медичко, не подобаються мені твої очі, — і торкнувся долонею чола. — О, ти й сама гориш! Інших повчаєш, а сама на ногах вирішила перенести? Не потрібне нам таке героїство...

І того ж дня прийшла їй на підміну Варвара Пилипівна.⁸⁶ Інна була вкладена на постільний режим.

Лежала вдома в жару, коли подруга, дівчина з пошти, принесла їй лист. Археолог озвався до Інни із... Чіттагонга! Це ж та, ваша, дівчатка, золота Бенгалія... Закликаний до армії, потрапив на флот, і ось тепер опинився аж у водах Бенгальської затоки, розчищає фарватер, що весь іще там захарашений, блокований потопленими суднами. Завдання наших моряків відкрити до порту прохід — так звані Ворота Життя... Досвід аквалангіста йому аж де знадобивсь! Працювати доводиться в неймовірно складних умовах тропіків, найгірше, що температури високі, і в воді, де працюєш, ніякої видимості, суцільна каламуть, ріки наносять багато мулу... Ось так він живе, зміцнює світову солідарність, почувавши себе «посеред надій і життя», як писала колись еллінка Теодора... А те, що казав Інні там, на фортечнім валу, — хай вона знає, все залишається в силі, він для того й подає голос, щоб вона знала про це... Кохав і кохає — і не приховує цього, кричить про це із свого скафандра на все каламутне підводдя тропіків!.. Ніби з іншого, з ірреального світу озвався до Інни цей голос. Десь ніби за крутими перевалами зосталась та Овідієва фортеця, і місячна тріпотлива доріжка в морі, і цей археолог з його палкими оспіваннями... Тут дощ із снігом чи сніг із дощем, а він од спеки знемагає в тропіках, пробирається мов чудисько якесь у костюмі водолаза в непроглядній скаламученій воді серед громадива чужих потоплених суден. Нереальне, все нереальне, пливе-напливає їй перед очі, сивою каламуттю та грипозною жовтизною заволокається світ, і сама вона вже ніби занурюється в якісь важкі, невилазні води тропіків... Часом, коли хвору зморює напівсон, бачить вона дівчат-амазонок, що, розвіваючи гривами, летять у будякових степах, аж доки перед ними виникає річечка, яка-небудь Берда, а на ній вітрильник дивної форми... Римський чи грецький, він якимось чином зайшов із моря сюди, тихо посувається руслом степової річечки з будяковими берегами, і видно на ньому людей в античних одягах, що викликають в амазонок, по-циганськи розхристаних, і подив, і сміх... Аж набридли Інні за час хвороби ці її розпашілі білозубі амазонки... А то ще привиджується їй рептилійка, схожа на ящірку. Маленька, напівпрозора, аж нутрощі видно в ній. Бронтозавр в мініатюрі. Наче сидить на шафі й з упертістю маленького

⁸⁵ Він відгрипував одним з перших, під час наради десь прихопив.

⁸⁶ Вона теж відгрипувала одночасно з мужем, як він каже, синхронно.

сфінкса дивиться звідти, як ти б'єшся в гарячці. Рептилійка така ж сама, як і та загадкова, що з'являлась Вірі Костянтинівні в наметі Червоного Хреста. Не знаєш, отруйна чи ні, і як поведеться наступної миті, і щось є в ній — наче людське... А потім звалена грипом медичка і сама вже опиняється там, де свого чаму побувала Віра Костянтинівна... Палаючи в жару, роздаєш комусь ковдри Червоного Хреста та згущене молоко з цукром, якість таблетки призначаєш малим бенгальцатам, а москіти хмарою висять над тобою, і так жарко, що ти аж задихаєшся у своїй протимоскітній сітці... Парко, млосо, і жовкне світ, і голос чийсь ледь долинає крізь товщу каламутних вод... За час грипування не раз Інні в напівмаренні — крізь реальний сніг із дощем за вікном — постане тропічний той Чіттагонг і напівзатоплені щогли, що стирчать із води, і образ туманний людини, далекої й вірної, що ходить у скафандрі по дну, серед акул, обстежує заволохатілі, напівзамулені судна, покриті черепашками та схожими на рептилій водоростями...

У Чередниченка під час епідемії клопотів ще побільшало. Людей звалює, а діло не жде. Хоча й зима, а поля тримаються під постійним наглядом, мало не щодня голова й сам виїздить, і агрономів та бригадирів ганяє якнайретельніше стежити за станом озимини. Ведуться різні виміри та заміри, ставляться діагнози, визначаються площі, яким найперше треба давати підживлення. Жадібно ловила Кураївка по радіо зведення погоди. Коли радіо обіцяло на сьогодні хмарність, віщувало знову туман та мряку, вітер з дощем та снігом, то механізатори приймали це як подарунок, і бухгалтерія веселішала, і Чередниченко аж сміявся у своїм кабінеті:

— Те, що для інших слякотнява, для нас манна небесна, ха-ха-ха!

Невідома радіодикторка десь там і не здогадувалась, що оці її тумани, та мряки, та «дощ із снігом» для когось можуть бути істинною радістю. Цікаво, що коли вона передавала мало приємний прогноз, то голос її звучав майже винувато, ставав вибачливий, зніяковілий, а коли це був диктор, то він, навпаки, щоб не навіяти на людей песимізм, щоразу впадав у фальшиву бадьорість, похмуру негоду підносив слухачам таким тоном, ніби обіцяв день сонячний та погожий...

— Бач, як виспіває, — весело коментував Чередниченко ці дикторські старання. — Чуєте, яким медовим тоном підносить нам сьогодні слякотняву цей обласний прикрашувач дійсності...

Крім усіх інших клопотів, не давав Чередниченкові спокою ще один: носився з ідеєю спорудити в Кураївці пам'ятник плугу.

— Бо ж земля любить лиш один метал — метал плуга. Сталь лемешів!..

Отже, поставмо пам'ятник тому нашому комнезамівському, яким колись була прокладена перша колективна борозна через кураївські поля. Оскільки ж плуга такої марки в Кураївці не збереглося, розпорядився Чередниченко шукати по всіх усядах, перепитати в сусідів, але знайти неодмінно.

— Вимурюєм п'єдестал на видному місці, отам на скіфській могилі піднімем його, той наш перший, ще однолемішний, на належну висоту! — розпалював він уяву своїх однодумців. — Танки на п'єдесталах стоять, і тачанка, й «катюша» — це все добре, все заслужено, а плуг, він теж вартий честі народної!

Отже, приїздить, побачите з часом у Кураївці плуг на п'єдесталі — перший, мабуть, такий пам'ятник на планеті...

Зима як зима: кожна стеблина поблякла, присіла, майже нічого зверху. Тільки там, у чорноземах, повно коріння, переплелось і аврорине, й тюльпанове, і старе, й молоде... Усе надбережжя в цей час — це, власне, коріння й коріння: вузли та вузлики життя. Хотів би мати Чередниченко такий рентген, щоб просвітити наскрізь свої поля, в глибинах побачити оте переплетене вузлами коріння, з якого все починається — і квіт, і колосок!..

Поля обнадіювали, стан хлібів був чудовий. Озимина на всіх площах жива, ніде не повимокало, ніде не порвало коріння сухими морозами, — таких не було. А радіо день за днем обіцяє якраз те, що треба: то сніг із дощем, то дощ із снігом! Набирають, всотують щедрю вологу чорноземи, і навіть у негоду кушаться під мокрими снігами, густо зеленіють добре закорінені пшениці. Часом вийде Чередниченко до посівів, стане край поля й, нахилившись, вглядається, вистежує, як навіть і в цей із добрим морозенком ранок пробивається зелене вістрячко крізь пришерхлий сніг, пнеться з глибин зими — чудо із чудес! — тендітна стеблинка. Голка зелена вилазить, утворивши сама довкруг себе кругленьку ополоночку... Адже стебельце живе, мабуть, має якесь і тепло, бо холод снігу одступив від нього, пагінчик мовби створив тут свій мікроклімат, прохукав у снігу оцю дірочку-отвір, — просто неймовірним здається, як цей пагінчик життя продерся крізь панцир зими, пробивсь із небутності. Так, сама сила життя зеленіє довкіл упереміш із снігами, і як тільки сонце, проблизнувши, одним лизом злизне з полів снігову кашу, вже, як тісто, парують поля, дихають теплом, усе живе кличуть: рости! Повертає на весну, сонце дедалі частіше вибродить із-за хмар, і тільки освітиться степ, тільки пригріло на годину чи дві, одразу й задзвенить угорі десь біля самого сонця жайворінча — виявляється, сміливе якесь залишалось на зиму, ризикувало, не відлітало в Замбію, зате ж і зустрічає найпершим свою блакитну степову провесінь.

— Давай, давай! — гукне Чередниченко вгору своєму дзвінкоголосому другові, що його навіть і не видно у високості. — Якраз тебе нам і не вистачало для повної гармонії життя!

Світлішатиме й світлішатиме повсюди, і так аж до тих днів, коли від краю й до краю заясніють кураївські небеса, і виявиться, на радість хліборобові, що нічого цього року не вимокло і не вимерзло, пересіву не буде, а сонце робить своє, поля густо вруняться, і ось уже червоно, весело запалахкотіло в заповіднім степу — то розкрились, завітували до самого моря немрущі скіфські тюльпани!

XXV

Оті шахтарі, що мали прибути сюди, уявлялись Тасі-штукатурниці⁸⁷ майже міфічними людьми. Велети, гіганти. Праця, яку вони звершують, така, що, мабуть, і немає зараз важчої за неї. Десь там, у глибинах, у темних надрах, на кілометри потяглись їхні підземні дорогитунелі. То ніби інший світ, світ відваги й битви щоденної. Щоб там бути, там витримати, треба мати особливий гарт, треба бути таким, ну, як... оцей Ягнич Андрон Гурійович.

І коли серед цього, ще не зовсім завершеного комплексу з'явився навесні перший шахтар, прибулий з профспілковою путівкою, Тася була вражена тим, що він і справді чимось був схожий на Ягнич-оріонця: може, статечною стриманістю, може, цією неквапною ходою та якоюсь густою, мовби спресованою силою, що запас її ще не весь, видно, вичерпався, почувалась вона в осадкуватій постаті старого шахтаря.

— Так оце ви із самих надр? — зацікавлено розглядала дівчина прибульця, його пооране глибокими зморшками обличчя, де в борозни пов'їдався вугільний пил. — І не страшно вам на тій глибині під землею?

— Звичні ми, дочко... До всього звикає людина. Треба ж комусь рубати вугольок... Рік рубаєм, і десять, і двадцять... А зверху над нами степ ковилою та воронцями цвіте, табуни коней бігають, бо якраз над нашими штреками конезавод. Молодняк вигулюється...

— Чути, як і коні тупотять? — пожартувала дівчина.

— Коні, сонце і квіти — то десь далеко, дочко, то — як на небі... А близько над головою темна порода іноді полускує...

— Жах!

Шахтар тільки посміхнувся над її «жахом». Дівчатам-будівельницям, що оточили шахтаря, кортіло знати, як він оцінює їхню роботу, може, виявив які дефекти, але прибулець не вдався до критики, видно, був із розряду людей делікатних, навіть підхвалив дівчат: постарались, мовляв, отакі світлі, високоверхі корпуси звели на голому пустирищі... Роззираючись, ветеран нагледів мозаїки на фронтоні першого корпусу, де шахтарська дітвора зустрічає квітами молодих вибійників у робах — і це, видно, теж припало до душі:

— Буває й таке...

— Ще ж і басейн вам буде, і кафе з музикою, з сучасними танцями.

— Танці — це якраз для мене, — посміхнувся шахтар, — бо щось давненько не танцювалось.

У наступні дні почали з'являтися й інші з путівками, були серед них не тільки шахтарі похилого віку із за давненими своїми силікозами, а й такі здоров'яки, що йому тільки дай кия в руки, то він і про обід забуде, цілоденне ганятиме по тому більярді.

Повернеться додому, питає жінка, яке там море, а він і моря не бачив: самі киї, кулі та лузи перед очима...

Ягнич одразу якось зійшовся з тим першим прибулим сюди шахтарем. Люди робочі, вони порозумілись» півслова, тлумача їм не треба було, бо між людьми пакого складу та досвіду саме життя стає тлумачем. Лайба на шахтаря справила враження. Власне, від старої лайби тепер тут мало що залишилось. Народжене з брукхту, судно за зиму ніби підросло бортами, ніби піднялось над самим собою, набуло інших, мовби плавкіших та обтічніших форм. Як і мислилось, постало оновлене до основ: обшите червоним⁸⁸ деревом, оснащене хай умовними, однак гарними снастями та колесом-стерном нагорі, з гарматами, що стирчать із бортів увсібіч, з кетягами пофарбованих у чорне якірних ланцюгів... Є на що подивитися!

Своєрідною душею судна, очевидно, має вважатися міфічна німфа-русалка, вирізьблена з білої яворини,⁸⁹ розіп'ята за давнім звичаєм на носі корабля лицем — до моря, до вітрів. У ластів'їній поривності красуня русалка мовби вилітає з грудей корабля, лише на мить застигла в польоті, вся в устремлінні вперед. І саме судно ніби затаїло в собі рух, енергію, здається, ось-ось підніметься разом із своїми якорями та русалкою, рушить у море на зближення з невидимим величезним буруном... Ні, не впізнали б рибкомбінатівські господарники своєї списаної в металолом промислової одиниці, яку так переінакшила, в

⁸⁷ Теж Ягничевій родичці, хоч і далекій.

⁸⁸ Чи під нього імітованим.

⁸⁹ Оксенова робота.

дивні шати небуденності одягла Ягничева фантазія.

Новий Ягничів друг-шахтар, що десь там, під заповідним степом, під конезаводом його штрек, хоч і не вважав себе авторитетом у морському ділі, проте одразу втямив, який тут обсяг роботи виконаний, скільки винахідницьких зусиль докладено, щоб, почавши майже від нуля, здійснити задум, продиктований новим призначенням судна. Та й мало хто з будівельників уявляв тоді, коли лайбу сюди притягли та поставили на вічний якір, якого образу вона набуде після перебудови. Власне, образ її уявлявся тоді кожному на свій кшталт: начбудові вона поставала в однім вигляді, а виконробові, скажімо, в другім, а Ягнич уже тоді, видно, бачив у своїй майбутній дитині щось третє, тільки його уяві підвладне... Знав, що постане, а яким воно буде в деталях і як приймуть його витвір — чи викличе це захват, чи, може, глузування та осуд, — спробуй вгадай наперед. І ось аж тепер відкриється людям твоє заповітне. Хай, може, й недовершене, а факт: прикрасило берег. Щогли стрімко височать, обсновані снастями. Драбинки канатні збігають аж до верхівок щогли. На носі й на кормі ліхтарі з чорного металу, старовинної форми, під такими, може, йшли в океан давні каравели серед розбурханих ночей — ночей невідомості. Збоку судна трап, поручні його з товстого манільського каната — теж Ягничева робота...

На судно Ягнич ще й зараз поки що сторонніх не пускає,⁹⁰ одначе в шахтаря перепустки питати не став, з морською гостинністю запросив його ступити на судно, хоч тут, як бачите, ще не зовсім прибрано, ще не доведено до повного ажуру.

— Тільки цур! — попередив він шахтаря. — Про хвороби ні слова на судні. Є таке неписане правило моряків.

— У тих, хто в шахті, теж є чимало своїх прикмет... Де небезпека — там і прикмети...

З перших кроків їхніх оглядин стався для Ягнича зовсім непередбачений конфуз: в одному із закапелків судна, на вузлуватім килимку, що його власноручно вив'язав Ягнич з обрізків каната... купа з'їдин чиїхось!

Огризки ковбаси, шмаття газет, консервні бляшанки з недоїденою салакою... Шахтар, правда, нічого не сказав, людина чемна, але ж помітив, і цього було для Ягнича досить, щоб жарко йому стало від сорому.

— Кандибенка сюди! — гукнув він розлючено у глибину судна.

З'явився хлопець у комбінезоні, досить охайний, з виразом на обличчі незлобивим, трохи насмішкуватим.

— За вашим викликом, — і навіть зробив у повітрі бублик рукою, тобто спробував козирнути.

— Твої з'їдини?

— Салака оця? А що ж нам їсти? Рибця нема, осетрини теж, а за ікру вже й не говоримо!..

— Підбери, а не патякай, — стримуючи гнів, наказав Ягнич. — Ганьба. Отак насмітити на судні...

Недарма я хотів тебе, невтьопного, ще три дні тому списати.

Хлоп'яга ще тупцявся, не поспішав прибирати, сподіваючись, видно, що бурю як-небудь пронесе, але під невідступним поглядом Ягнича таки заходився нехітьма згрібати в газету рештки обіднього банкету.

— Куди накажете? — труснувши своїм добром, запитав насмішкувато.

Ягнича це ще більше розлютило.

— Ти ще питаєш? Далеко неси! Аж так далеко, щоб тебе й не видно мені було! Очі мої не бажають бачити більше такого розгильдя!..

Пішов-похилитав хлопець із своєю ношею, і хоч послухався, виконує наказ, проте Ягничеві настроїв було геть зіпсовано. Обличчя поблідло, вуса наче наїжачились, шахтар змушений був навіть заспокоювати його:

— Та не реагуйте ви так... Як на все зважати — нервів не вистачить... Що ви з них хочете: горя не знали, ростуть, як бур'ян...

Нелегко було зараз розважити оріонця, його все ще, видно, пекло Кандибенкове нехлюйство. Звісно, для такого жевжика Ягнич смішний, і робота його смішна, — звихнувся на забавках моряк позаторішній... Та, може ж, не всі так думають.

Шахтар — ось хто, виявляється, здатен був оцінити його кількомісячний труд! Всюди дерево, мідь та латунь, і все не стандартне, не наштамповане, а більше ручна та яка вмільцька робота! Тільки приахкував та прицмокував шахтарський контроль, оглядаючи в'язані з каната килимки, міцні, з дубового дерева збиті столики, а коло них замість стільців нарізані з суцільного дуба кругляки,⁹¹ з кутків лисняться бочечки дубові,⁹² на їхніх округлостях вирізані грона виноградні та веселі лев'ячі пащі. Ілюмінатори з різнобарвного

⁹⁰ Довершуються опоряджувальні роботи.

⁹¹ Всі річні кільця можеш на них розгледіти.

⁹² Уявляйте, що — з ромом.

скла, мов вітражі, створюють незвичне, фантастичне освітлення, мовби потрапив до якогось замку, а для ночі над головою знову ж таки куті з чорного металу візерунчасті ліхтарі на взірць старовинних. Та найбільша тут гордість Ягничева — корабельна ринда-дзвін, справжня, без підробки... Все на місці, все припасовано, як треба, і головне, почувалось, що все це робилось з любов'ю.

Оглядали витвір уважно, нічого не минаючи, аж поки, нарешті, вибравшись із суднових лабіринтів, опинилися нагорі, біля стернового колеса.

— Попробуйте, коли хочте, — підохотив Ягнич шахтаря. — Стерно теж справжнє, з корабля, тут ніякої фальші.

Видно, стерно це перебачило багатьох, усе воно аж блищить, витерте, відполіроване під час вахт чиймись трудовими долонями.

— Річ навіть не в тім, справжнє чи імітоване, — шахтар поклав важкі свої руки на стерно й застиг у задумі. — Головне, що є в людини щось дороге в душі. Ну, як ото кажуть: заповітне...

І обидва вони, примовклі, мимовіль здивились на море, де в блиску сонця одному зацвітали весняні ковилі над кряжами породи, а другому в імлах далеких білою хмарою-оболокою проступав високий, наповнений вітром барк.

XXVI

Не тільки Ягничеві потрібен був «Оріон», виявляється, і на судні почувалась його, Ягничева, відсутність. Ні-ні та й озивався тут його відлетілий дух, озивавсь навіть зараз, коли цей чародій парусів, вірний наставник десь там назавше зник, розчинився в морях кураївської кушпели.

Де він там зачепився, старий бурлака, де осів наостанку життя? Чабанувати пішов, з гирлигою блукає десь по степу? Діло добре, але ж... Чи не занедужав, бува? Відомо, як людину в такому становищі з'їдає туга та неприкаяність. Годилось би таки знати, як йому там ведеться, чи надовго стачає духу людині, щоб нести такий тягар самотності? Прикутий до степів, розіп'ятий на інших спекотних вітрах, які він тепер там в'яже вузли?

Ні-ні та й заходить на вітрильнику мова про це. На весняні ходові випробування вийшов «Оріон». Поки що майже вдома, робить маневри поблизу своїх берегів, а попереду відповідальний далекий рейс, що триватиме кілька місяців, так званий рейс престижу. Далеко підуть, далеко понесе «Оріон» червоний цвіт рідних берегів, високий прапор своєї Вітчизни! Курсантів для рейсу вже відбирають з кількох морехідок, шанси потрапити мають ті, хто найбільш відповідає вимогам, жде «Оріон» хлопців міцних та доладних, таких, що й там, куди вони прибудуть, своїм бездоганним зовнішнім виглядом, культурністю та привітністю викликать захват, хоча знайдуться в чужих портах і такі, що сіятимуть недовіру, підозри, казатимуть, що навряд чи це курсанти, скоріше — переодягнуті в курсантську форму кадрові військові моряки, самі старшини та мічмани.

Для нового контингенту курсантів, що прийдуть під паруси «Оріону», Ягнич, звичайно, теж існуватиме, але існуватиме більш як абстракція, бо ж застануть вони на «Оріоні» тільки легенду Ягничевої особи, самий відблиск його колишнього тут пробуття. Стожильний морський вовк, ревний хранитель чистоти традицій, буде для них він постаттю малореальною, виступатиме здебільшого у якихось смішних та курйозних ситуаціях, одне слово, буде істота напівміфічна. Море, зрештою, бачило таких у всі часи, під вітрилами різних епох. Натура дивацька, крута, самолюбна, він, одначе, й для нових контингентів чимось таки був потрібен, можливо, продовжував бути на «Оріоні» як певний знак, як втілення людської відданості морю, праці, життєвому покликанню?

Для тих же, з ким Ягнича-майстра єднали роки спільної плавби, він раз у раз оживав, виникав в усій буденній своїй вірогідності.

— Скоро день народження нашого діда, — якось нагадав капітанові його друг замполіт. — Добре було б поздоровити від екіпажу...

— Але ж пробували вже раз зв'язатися з ним через ефір... Успіх не більший, ніж у тих, що сподіваються ловити радіосигнали позаземних цивілізацій.

Посилали майстрові радіограму під Новий рік — відповіді ніякої. Чи застрягла десь у порту, чи просто знехтував, не захотів відповісти.

— Образили ми його, — сказав замполіт. — Справдібо якось недоладно вийшло... Вічний наш Ягнич, трудяга й наставник, «батько літаючих рибок» — і десь тепер поза «Оріоном»... І «Оріон» без нього... Просто безглуздя якесь, важко до цього звикнути...

Було тут їм над чим замислитись. Адже кожному з них рано чи пізно, а доведеться десь причалювати, шукати свою Кураївку, стати лицем до інших вітрів, що прийдуть на зміну вітрам молодості. Дехто, може, й безболісно сприймає такі повороти долі, без особливих душевних травм вживається в світ парканчиків та палісадничків, але ж Ягнич їхній...

Неможливо було їм уявити свого колишнього «завпарусами» з морквичкою та петрушкою десь на базарах. Бо гордий. Бо хоч і просто, але глибоко жив.

Справді, неспокій майстра носив у собі здорове морське честолюбство. Чи, може, вивірюється й таке? Затявся старий у своїй амбітності, зжився зі своєю образою і врешті поставив на «Оріоні» хрест — логічно було зробити й таке припущення.

Людей незамінних нема, багато хто так вважає, але чому ж відсутність Ягничеву вони ще й досі на «Оріоні» почувають? І не тільки, що забрав із собою якийсь унікальний досвід, практичні знання, «забрав вітри», не доставало їм навіть його дивацтв, вічної його буркотняви, навіть химерної отієї термінології, що брала свої початки ще десь, мабуть, від кураївських рибальських банд та дубків. Коли, бувало, з'явиться в нього настрій звернутись до паруса лагідно, майже інтимно, то він його й назове по-своєму: жагель або ще ніжніше — жаглик... Про косий парус він скаже: косець... Підставляти паруси під вітер — це в нього вийде зовсім коротко: парусити... А замість «ставити паруси!» він теж скаже на свій манір — «розвинути вітрила!»

І молодим це навіть подобалось. Хто підсміювався, а декотрі самі підхоплювали охоче: ну, братва, чи не пора нам «розвинути вітрила», будемо парусити!..

Колоритна Ягничева постать дедалі мовби повніше розкривалась капітанові та його замполітові своєю суттю, ця людина чимось важливим імпонувала їм обом, згадували Ягнича не знічів'я, а з внутрішнього поклику, і найчастіше в хвилини якихось утруднень.

— Людина-амулет, хтось про нього сказав, — роздумує замполіт, — інакше кажучи, людина, що й для інших залишається чимось потрібна, може, навіть заповітна. Може, ми завжди відчуватимем його відсутність? Тільки зараз розумієш, наскільки були ми один одному істотним доповненням, тоді й не думалось про міру втрати, тільки розлука ось виявила це...

Але ж затявся, замовк, голосу не подає. Загоївши завдану рану, міг, зрештою, і збайдужіти: скривджений, напівзабутий, живе десь іншими клопатами, спиною до моря, до свого «Оріона». Чи, можливо, й вона, ота пристрасть майстра, трудова прив'язаність, майже сліпа любов до летючих цих вітрил, має властивість зношуватись, стиратись, колись-бо вичерпуватись?

Одного дня під час навчань, коли курс «Оріона» пролягав повз кураївські береги, весь екіпаж, ніби по сигналу, разом висипав на палубу: Кураївка! Ягничеве родиме гніздо! Існує вона в морських лоціях, поруч з іншими орієнтирами описані і її стабільні вогні... Десь там зараз, у степових просторах, догорає ватра Ягничевого життя. Навіть без бінокля видно було в далечі повите садками село, знану всіма моряками Кураївку...

Прикордонницька вишка маячить з одного боку, мов лелече гніздо на стовпі, з другого з'явилися силуети якихось нових корпусів. А що ж то перед ними, біля самої смужки прибою, обрисом схоже на судно? З високою гінкою щоглою,⁹³ підняло над собою крило білого паруса, отой самий косець... З пластика чи з білої сталі — блищить на сонці сліпучо, озивається звідти до моря якимось загадковим, нерозшифрованим кодом.

Капітан перший догадався, усміхнувся своїй догадці:

— Брат «Оріона»...

XXVII

Буває, лежить на березі підранений птах, піднявши крило. Інші птиці пролітають над ним, а цей все біліє незрушно на місці...

Як двійник, як відгомін того «Оріона» далекого, справжнього, виріс химерний Ягничів вітрильник на підмурках старої лайби. Силуетом,⁹⁴ білим одиноким крилом незмінно приверне увагу тих суден, що зрідка проходять у цих водах, образ його торкне душу і бережанина, якщо вона в нього чутлива до краси, либонь, до кожного озветься брат «Оріона», хай, може, і не досконалим своїм виглядом, а таки промовить щось, навіваючи легкий смуток і роздуми про життя, про далекі мандрівки. Справді щось небуденне, щось сумовите і прагнуче є в тому піднятому вгору крилі.

Ясна річ, знають і в Кураївці, що Ягнич-оріонець на комплексі якусь дивовижу спорудив. Інна спеціально приходила з дівчатами подивитись. Побувала аж там нагорі — біля стерна, оглянула бутафорські гармати й такі ж умовні якірні ланцюги, та найдовше затрималась біля німфи-русалки, що, усміхнена, в позі, сповненій справді красивої пластики, вигнула тілом на самому гребені судна, випнула до моря грудьми.

Напівдівчина, напівриба чи напівдельфін?

⁹³ Чи вона не з сталеві труби?

⁹⁴ Особливо з відстані.

Загадкова ця істота, певне, має оберігати моряків від усяких нещасть. Багато, може, більше, ніж будь-кому, сказало Інні це Ягничеве морське божество і саме стрункощогле творіння. Якимось дивним чином у витворі поєдналось реальне й наміряне, будень і свято, юнацьке жадання просторів і туга згасаючих літ, пориви душі і обраненість крила — тут справді «з журбою радість обнялась». Сам майстер досить стримано оцінював своє творіння, при Інні зауважив тільки, що силуетом вітрильник вийшов непогано, далеко видно його, буде ще один орієнтир для моряків. Когось творіння це веселитиме, когось розважить, іншого нічим не заторкне, а для дівчини в цім незрушнім вітрильнику був сам Ягнич із щемливою, аж несподіваною для нього відкритістю душі, що з такою творчою вільністю винесла на люди своє заповітне. Почувалось, що цей вітрильник з усміхненою русалкою — то модель його молодості, він — як прощання, як образ пережитого життя, дужого й сильного. Ось так він виповів себе. Скільки вкладено праці в цей витвір, безхитрої, майже наївної любові й фантазії! Ще раз переконалась, що натурі оріонця від природи притаманна жива поетичність, є в ньому ота іскра, є! Хай неусвідомлено, хай, може, стихійно, але вона раз у раз виявляється і, може, найбільш показала себе тут, у цьому нафантазованому кораблі. Бо в ньому, навіть прикутому, таки ж відчувається сила, розгін, неспокійний, відважний дух мореплавців! Як умів, так і відтворив оріонець своє заповітне, в образі вітрильника втілив саму істинність свого мужнього й послідовного життя!..

Душу вклав Ягнич у цей свій витвір, це правда. Був при перебудові судна не лише головним радником, сам здебільшого виступав і в ролі виконавця. Не раз йому прислужилося вміння корабельного вузлов'яза й теслі, не раз бралась рука за сокиру й рубанок, ось тільки голка ота парусницька та гардаман так і не знайшли застосування. Сам подбав про рангоут, підказав Оксеніві ідею русалки й розтлумачив щонай детальніше, якою вона повинна бути. Сам прилаштовував ринду й стерно, вникав у всі дрібниці опоряджувальних робіт, ревниво домагаючись достовірності судна, щоб усе було «як насправді» чи принаймні близько до того. І хоч скільки нагадувалось йому про умовність роботи, що це ж таки повинно бути всього-на-всього кафе для відпочинку, харчувальний заклад, але цей, практичний бік справи для Ягнича, здається, зовсім не був головним: вірний собі, він твердо намислив витворити те, що намислив. Виконробові, правда, ця Ягничева творчість сиділа в печінках, не раз він нарікав перед керівництвом, що моряка «заносить», перевитрачає матеріал, обліпив стіни моделями вітрильних суден усіх епох, навіть єгипетських та фінікійських. Ягнич щодо матеріалу серйозно застерігали, і він застороги приймав, а тим часом і далі вперто зводив свою вітрильну поему. Зводив її справді як модель молодості, як останню, нічим не потьмарену пам'ять тому, що було: рейсам, товаришам.

Нарешті комісія прийняла об'єкт, прийняла з оцінкою «відмінно», Ягнич підписав акт про здачу, старанно вив'язавши на цупкому папері свій кривулястий автограф. В останній момент виникла думка: як же назвати судно-кафе? Хтось запропонував:

— Може, «Оріон»?

Ягнич сприйняв це як невдалий і навіть образливий жарт:

— Другий «Оріон»? Другого не буде.

— Та не вічний же він у вас, — зауважив виконроб. — Спишуть колись і його.

— Якщо спишуть, новий з'явиться, але знову-таки один-єдиний. У морях знають один «Оріон».

Керівництво, бачачи, яке це має значення для майстра, не стало наполягати.

Пропонувалось дати назву «Поплавок» або навіть «Джума», але це теж було з різних міркувань відкинуто. Вирішили питання з назвою лишити відкритим:

може, шахтарі згодом щось вдаліше підкажуть.

Ягнич був тепер вільний. З вагончика, звісно, не виженуть,⁹⁵ та все ж вагончик — осідок на колесах, себто будь-коли можуть під'їхати, зачеплять гаком, сталевую линвою, візьмуть на буксир та й потягнуть твою хату на інше якесь будівництво. Отже, пора б уже подумати й про себе, про якусь іншу, надійнішу гавань. Можливо, опиниться Ягнич у приморському заповіднику, були свати й звідтіль, запрошували чучела робити — це їм треба, професія дефіцитна... Ну й птахів, звісно, кільцюватиме. Щороку їх там кільцюють, з бляшками пташиних паспортів випускають у світ. Далеко літають із цих берегів, здалека й сюди повертаються: цього літа в Кураївці було виявлено звичайного сірого горобця, за кільцюваного десь аж у Кейптауні.

Однак керівництво комплексу, зважаючи на Ягничеві заслуги, не кинуло майстра напризволяще. Новопризначений директор здравниці оголосив, що віднині Ягнича призначається на посаду старшого чергового по пляжу та території. «Просто кажучи, сторожем», — подумав про себе Ягнич, але призначення прийняв.

Судно-кафе стало до ладу. Гірничий — та й не тільки гірничий — люд вечорами охоче вмощується за столиками на палубах, відвідувачі з цікавістю розглядають художні аплікації з дерева та соломи, моделі

⁹⁵ Він на цьому етапі мешкає у вагончику, куди йому таки довелося переселитися з лайби.

старовинних кораблів, з якими звичайно знайомлять морських курсантів, та ще симпатичні зображення карпатських ведмедів, дельфінів та екзотичних риб, що ними Оксен з хлопцями оздобив усі, які тільки придатні були для цього площини.

І Ягнич-майстер має тут звичку посидіти вечорами, коли в товаристві прикордонника-азербайджанця, коли з Оксеном, а коли й самотою. Сяде в кутку й, надувшись, як сич, спідлоба поглядає на хлопців кельнерів, що, незграбно балансує з підносами, розносять до столиків смажені бички, хека мороженого та спеціальні коктейлі «піратська кров». Цілу команду набрано цих парубків для обслуги, виступають вони тут в образі піратів: кожен із сережкою у вусі, декоративні кинджали при боці, швендяють у якихось камзолах, підперезані червоними поясами... Швидко увійшли в свою роль, освоїлись, щось ніби й справді піратське, розбійницьке з'явилося в їхніх спритних рухах, в шахраюватих обличчях.

Не подобається Ягничеві ця піратська комедія, дурні оті сережки у вухах. Раз у раз виникають у нього сутички з кельнерами:

— Ніж тут комедії розігрувати, спершу б навчилися уважніше замовлення виконувати та менше посуд били, пірати доморощен!.. А то повіряджались папугами, а діла з вас...

— Вчимося, діду! На помилках вчимося, — відповідали «пірати».

Усе в них викликало його досаду. То з одним свариться, то конфліктує з другим: не вміють бігати, вайлувати, неповороткі, хіба такого він узяв би на судно? Чи такий здатен під шквалистим вітром білкою вгору на фок чи бізань, як його курсанти? Весь час порівнює, ставить їм у приклад тих, що без сережок у вухах, зате, як блискавки, вискакують з кубриків на аврал.

— Це вже ми чули, — незлостиво відбороняється кельнер від старого. — Яке судно, такі й аврали. Замість вітрила флюгер якийсь поставили... Ковчег ваш по черево в піску та в бетоні, а ви все думаєте, що кудись попливе...

Удар цей для Ягнича найболючіший, а чим заперечиш? Не без підстав дошкуляють «пірати», потішаються, зуби покачують. Комедіанти для нього вони, а от решта відвідувачів ставляться до хлопців значно терпиміше, претензій не чути, а що повіряджались піратами, то це навіть цікаво, викликає усмішки: жарт; розвага...

Коли ж увечері з'явиться джаз з таких самих «пірагів» патлатих, коли розташуються та вдарять електрогітарами, завищать, заверещать у підсилювачі, аж вуха тобі тріскаються, тоді Ягнич на знак протесту й зовсім залишає палубу.

— Ной відбуй, — з полегкістю сповістить котрийсь із «піратів».

А Ягнич іде до моря послухати в звечорінні іншу музику, ту, одвічну, яка йому ніколи не набридає. Піде й піде понад смужкою прибою, аж до кінця пляжів, спустілих і засмічених, іноді зустріне двійко Коршакових гусей, що теж мають звичку виходити вечорами, ніби на прогулянку. Колись, малим бувши, пас і гусей: як ідуть, бувало, в шкоду, до ниви, то розмовляють між собою, перегелгуються скоромовкою: «Подва-на-ко-ло-сок... по-два-на-ко-ло-сок...» Тоді він розумів їхню мову, тепер не розуміє. Біліють у темряві, дибають кудись, вайлуваті. Давня птиця, одвіку свійська — потомки тих, що колись нібито Рим врятували, гелготом розбудивши варту, коли вона задрімала біля воріт Вічного Міста...

Удосвіта, тільки-но почне розвиднятися, Ягнич уже за роботою: впрігшись у допотопну, що була колись кінською, гребку, добуту в Чередниченка,⁹⁶ він поволі скородить, боронує берег — воює своєю пружинистою, гострозубою за чистоту кураївських пляжів. Сам зголосився, взяв таку місію на себе, і гребка ця — його власна самодіяльність у боротьбі за зразкову чистоту надбережжя.

Обіцяють механізувати його працю, а поки що ось так, впрігшись у гребку, як рикша, посувається з насупленим виглядом, геть змітає кубла, ошмаття паперу, пляжницькі покидьки.

— Більше не пускатиму «диких» на пляж — кине, коли до нього привітається котрийсь із ранніх шахтарів, що вже з рушничком розігнався до берега. — Хіба це люди були? Пітекантропи, а не люди.

— Мезозойці! — відгукнеться шахтар жартівливою підтримкою. — Сто років їм до культури!

Пройдеться сталевною гребкою Ягнич, поскородить, позмітає все, що за день накублять, не залишить сліду пляжницьких кочовиськ. І лише де натрапить на споруди з мокрого піску, напередодні старанно виліплені дітьми, на мініатюрний середньовічний замок з дбайливо виведеним комплексом веж, мурів та захисних ровів або заглядить піщаний, зліплений дитячими руками кораблик,⁹⁷ — при зустрічі з таким витвором Ягнич на хвилину затримається, уважно огляне роботу невідомих майстрів дошкільного віку, потім обміне, щоб не зачепити, не зруйнувати творіння дитячих рук, і, знапружившись, як рикша, потягне свою нещадну гребку далі.

⁹⁶ Вона там вважалася списана в брукхт.

⁹⁷ Зародок «Оріона» з увіткнутих зверху вітрильцем із черепашки.

До судна-кафе інтерес його тепер помітно підупав, у той бік майстер рідко й поглядає. Краще за всіх інших розуміє він недосконалість витвору. І хай не думають, що духу забракло, — цього вистачило б, але який-то вже вітрильник, якщо він сидить на місці? Вітрильник будується для руху, для лету, для молодості — ось у чім річ... Стерно Ягнич поставив, ринду почепив, але де взяти оте найдорожче, що робить судно крилатим? Де вітрила співучі? Пластик — він пластик і є, живої парусини це не замінить, а справжнє парусся тут не поставиш, на півнеба не розів'єш його, оте, що по ниточці зіткане, що не зрівнянний звук під вітром видає, тонко бринить у вишині або, як кажуть, співа... Парусина б знайшлася, пошив би і озброїв на диво, але постав тут справжнє, то перший же вітер як налетить, виверне разом із щоглою, із корінням. Для посудини, що сидить на місці, парус небезпечний. Справжнє, могутнє парусся, туге та співуче, воно лише для судна, що рухається, що соколом серед просторів летить, як твій «Оріон»!..

Пішов і пішов, зсутулившись, майстер, потягнув берегом своє нове трудове знаряддя, а за ним хіба що згодом хвиля несподівано з моря підкрадеться, набіжить і одним полізком злиже ті плоди дитячої фантазії, виліплені з піску лицарські замки та чийсь маленькі фрегати. І коли сонце зійде, то вже всюди буде тут чисто, вискороджено гребкою, вимито й вигладжено морським шумовинням, — як ніби нічого й не було.

XXVIII

Не сподівався Ягнич, що хтось на світі згадає про день його народження, а воно, бач, знайшлися такі: першим прибув ще раннім ранком друг-механік з Арктичної. Просто зворушив оріонця своєю появою. Розшукав, добрався сушею й морем, стряснув Ягничу за плече: «А ти ж бо як думав? Що і цей тебе списав? Ні, дружба не списується!»

З гордістю водив оріонець його по комплексу,⁹⁸ керівництву відрекомендував механіка як героя війни, людину великих заслуг. Це ж він свого часу перегнав у Лібаву трофейний крейсер «Нюрнберг» з німецької гавані в Північному морі. Штату моряків на таку махину треба б тисячі півтори, а їхня перегонив команда була всього шістдесят чоловік; окрім того, як виявилось уже в морі, крейсер був ще й замінований — в останній момент під час ремонту затаєні фашисти підклали їм таку цяцьку... Крейсер іде, а годинникові механізми, з'єднані з мінами, теж ідуть... Якби з ротозіїв складалась перегонна команда, то, звичайно б, вибуху не минути, але тут хлопці виявились на висоті і цей ось механік у критичній тодішній ситуації повівся геройськи, за що в Лібаві, куди крейсер пригнали, йому чесний орден сам адмірал вручив... Механік слухав без заперечень, приблизно так воно й було, тільки аж надто щедро друг-оріонець славить тут перед людьми його скромну особу. На Ягничу, коли вони залишилися удвох, механік раз у раз косив оком, весело й загадково підкидав якісь туманні натяки — стривай, мовляв, імениннику, цілком можливо, що незабаром тебе ще якась приємна несподіванка підстереже...

Уже по обіді з'явилися ще одні гості — двоє курсантів з «Оріона», двоє хлопців-орлів з пакунками в руках! З ходу засипали Ягничу привітами та поздоровленнями — від училища, від екіпажу, від порту. І вигляд, мовляв, у нього бравий, зовні видає років на сорок, не більш, а ще ось як надіне нову парадну форму, що йому передано від «Оріона» в подарунок... І вже розпаковують на ліжку в вагончику, подають йому той морський парад, розкішний, ніби адміральський... У складі делегації першокурсник Шаблієнко, родом із сусіднього з Кураївкою села, низькорослий, мовчкватого вдачі кремезнячок,⁹⁹ а з ним, можна сказати, друг Ягничів, Олег Заболотний, інтелігентний, культурний хлопець, що вже був у рейсі, — не один вечір прогомів із ним Ягнич на «Оріоні» під парусами. Ягничеві спершу аж дивно було, що він, цей син дипломата, який серед посольських дітей зростає, три мови знає, маючи можливість піти й самому дипломатичною стежкою, раптом виявив бажання стати моряком, пішов шукати мудрості в класах морехідки. Вгадай, чому людина ту, а не іншу дорогу вибирає...

Торт могли б хлопці й не привозити, даремно його розмальовував вензелями училищний кок, такий гостинець більше підійде для дітвори з дитсадка, там краще його оцінять, а ось форма морська — вона таки не лишила Ягничу байдужим. Примірявши, оглянув перед дзеркальцем себе в цупкому «з крабом» кашкеті, в кітелі з блискучими гудзиками і навіть усмішки не втримав: усе на ньому сидить як влите, не забули, який зріст, яка статура.

Так уже й не скидав цього дня святкової флотської одежі.

Незабаром з'явився Оксен, теж привітав Ягничу з іменинами, подарував інкрустований топірець, хоч заодно й вибачився, що не вдосвіта, не першим прийшов з поздоровленням. Причина, зрештою, об'єктивна: нікому не було відомо на комплексі про Ягничеву дату.

⁹⁸ Щоб усі бачили: до Ягничу друг прибув!

⁹⁹ Ягнич його раніше не знав.

— Якби не вони, — кивнув Ягнич на друга-механіка та на посланців з морехідки, — мабуть, і сам би про дату забув... Та й що, зрештою, в ній? День як день, тільки й того, що на рік старшим стаєш...

Тим часом про Ягничів хай і не круглий ювілей дізналися всі, хто хотів дізнатись. Увечері на судні кафе зібралась кураївська рідня, прийшли дівчата-будівельниці з букетами квітів, завітало й керівництво комплексу і, звичайно ж, курсанти з «Оріона» та другмеханік — усі бажані й дорогі Ягничеві гості.

Оріонець дав собі волю в цей вечір, розгулявся широко, таким його тут ще не бачили.

— Ану лишень, хлопці, пліз шампанів сюди, пліз капітанського всього, що там у ваших трюмах є! — гукає він до кельнерів, до піратів тих доморощених. — Може, ікру де приховали, то теж на кін, бо ж гляньте, яке зібралось товариство!

З кельнерами Ягнич цього вечора не конфліктує, і вони йому ні в чому не перечать, бо сьогодні він тут господар, він музику замовля! Хочете шампанів — ось вам шампани. «Крові піратської» — будь ласка, пліз... І вже з'являються на столі келехи цього кураївського коктейлю, чорного та скаженого, що спосіб його приготування не вдалося вивідати навіть Чередниченкові, залишається чортів напій таємницею фірми. Пішли поздоровлення, зичення, тости, виконроб спробував був своє слово навіть по папірцю прочитати, але йому влаштували дружню обструкцію, збили сміхом та репліками, і він обмежився тим, що тільки й сказав, рубонувши рукою повітря:

— Будьмо!

Друг-механік вдарився навіть у поезію, заговорив про яблуні та які вони в саду різні бувають: котрась аж стогне під вагою плодів, а та стоїть ялівкою та журиться, що нічого не вродила:

— А перед нами оце якраз та яблуня, що вродила, — вказав він на іменинникову лисину. — Тож честь і хвала сортовій нашій яблуні!

Ягнич, розстебнувши гудзики кітеля, впарений, крутов'язий сидить знову з отими блищиками в очах, повними життя. Інна, яку оріонець, коли розташовувались, посадив навпроти, аж не впізнає дядька: наче скинув із себе десяток літ. Відчувається, просто щасливий він зараз бачити довкола себе цей екіпаж прихильних та зичливих до нього людей, які ради нього зібралися тут, виказують йому шану. Щасливий він зараз бачити вас, хлопці з морехідки,¹⁰⁰ і кураївську рідню, і дівчат-штукатурниць, і міцних, з відкритими поглядами шахтарів, що піднялися на палубу із своїм власним шампанським, щоб теж належним чином вітати почесного моряка.

— Дружба, — розчулено оглядає Ягнич товариство, — для нас, флотських, це найперше діло. Могли б і забути мене, ще живого списати з життя, трапляється й таке, а зі мною, бач, сталось інакше. Думаю собі оце: за що тобі, бурлако, така честь від людей? Рядовий з рядових. Чорнороб корабля. Хай би, скажімо, на глибинах вугілля рубав чи на жнив'яному комбайні уславився, чи вітамін винайшов проти грипу, а то й рукомесло тобі життя підкидало все якесь аж ніби кумедне: вузли в'язи, парусину пучками перемацуй, наладровуй та вітер нею лови. Ну, ще чучела робити навчивсь та ртуті ленд-лізної хапнув, але яке ж тут геройство? Просто робота й робота... Часом навіть мені, буває, здається...

— Даремно здається, — з веселим протестом перебив Оксен, порушуючи звичай. — Не став би я розхвалювати майстра, аж надто осипати компліментами, та оскільки ми скоро розстанемось, — хлопця забирають на іншу будову, — дозволю сьогодні без церемоній виповісти вам, Андроне Гурійовичу, те, що й усі наші хлопці думають про вас: ви Людина з великої літери! І не прибіднюйтесь тут перед нами, бо воно ж таки видно, хто є хто... — Він навіть підвівся, щоб засвідчити ювілярові свою шанобливість, щоб усьому товариству чутно було підхмелену щедрість його застольного слова. — Особисто про себе скажу, що наука ваша завжди перебуває зі мною: багато чого через вас відкрилось мені. Може, вам і не помітно, але помудрішав Оксен, відколи вас спізнав. Вважаю так: є робота, а є відбування роботи, є звичка лямку тягти і є горіння, як то кажуть, артистизм праці! Це коли людина — майстер!.. Коли вона й допотопну лайбу здатна одягти в шати своїх фантазій, зробити твором мистецтва! Це ви, вуйку, своєю любов'ю до діла, своїм неспокоєм підіймали й нас, молодих, розбуркували можливості кожного!.. Тут не заскнієш, не закуняєш, коли поруч тебе цей всюдисущий вуйко-наставник, цей доскіпайло вреднющий...

— Оце характеристика... Сенк'ю тобі, — вдавано прихмурився Ягнич, хоч видно було, що не полишив його байдужим цей медовий потік із Карпатських гір.

Вибравши момент, підключились і курсанти: досі, мовляв, скучає за Ягничем-майстром їхнє судно.

— До смішного доходить, — дивлячись на Інну своїми ясними, почав розповідати курсант Заболотний. — Найменший промах на «Оріоні» дехто з екіпажу схильний пояснювати саме відсутністю нашого ветерана. При Ягничеві, мовляв, такого б не сталося. Якщо в мертвий штиль потрапимо, обов'язково хтось шпильку підпустить: позв'язував дід вузлом найкращі вітри і забрав із собою у свою Кураївку... То парусина виявиться неякісна, то ще щось. Був дух корабля і не стало... Замполіт сміється: давайте без

¹⁰⁰ Що, як сини, сидять опліч нього.

містики, хлопці, конкретних причин шукаймо. Може, просто ока Ягничевого на судні не вистача?.. Так чи інак, а чуємо його відсутність. Хотілось би, що він коли-небудь хоч погримав на нас, щоб, коли заштормить, зареве, почував ти поруч себе ходячий живий талісман... Гадаю, ви ж, Гурійовичу, не образитесь за таке слово?

— Називай хоч і пітекантропом!

Для Ягничачути визнання курсантське — просто як нагорода. Бо ж коли скнів під нашестям сивих думок, ладен був вважати себе нікому вже не потрібним бруктом, волею долі відкинутим за борт, на поживу акулам старості та самотності. Вважав, що списано й з пам'яті тебе, зв'язно вітром з життєвої палуби так, що й сліду ніякого... А виявляється... А виявляється, спомин про тебе досі на «Оріоні» живе. Не знав, чим і віддячити за це. Хотів би весь перейти, перелитися в них, в молодих, всю душу, яка там уже є, під вітриллям «Оріона» лишити, щоб тільки шкаралуша, як від горіха, в могилу пішла!..

— Де ж, хлопці, ваші смажені бички? — весело нагадує Ягнич кельнерам. — Ваше блюдо коронне — де?

Почали з'являтися й бички. Поставлено було таріль перед Ягничем спершу, але він пересунув її до другамеханіка.

— Пліз, старий бичколове... Бачиш, який орел подає. А подавав той самий Кандибенко, якого Ягнич за сміття та з'їдини з тріском виганяв із судна.

— Теж мій кадр. Зверни увагу, як личить йому ця розбійницька сережка у вусі!..

Щодалі веселіше ставало на судні. З'явився прикордонник з акордеоном, дуже він був тут зараз до речі з своєю музикою, замість отих скажених джазовиків з гуркотнявою та брязкотом.¹⁰¹

— Заграй, заграй що-небудь про морську даль! — гукає навстріч другові оріонець.

Розпломеніла, щедра на усміхи Нелька підхопилася з-поміж шахтарів і, високо тримаючи пінявий келех шампанського, теж до акордеоніста:

— На ось, почасться, Джафаре, та піддай вогню... Може, хоч полькою вдасться якогось шахтаря в прийми заманути! — І тільки музика почалась, підхопила до танцю, вихором закрутила директора здравниці, солідного, в окулярах, а коли він трохи отямився, Нелька стала щось весело щебетати до нього: може, про сина, який удалець він у неї вдався, — крім зоряного глобуса, ще й атлас поверхні Місяця десь роздобув... Недавно показував той атлас Ягничеві, орюнець навіть здивування висловив:

— Нащо тобі, хлопче, ота пустеля, оті вирвища безжиттєві?

— А для контрасту... Щоб більше нашу планету любити!

Так усе тут сьогодні складається доладно, така тут радість спілкування панує, ні лайки, ні бійки, — самі собою утворюються пари, нові й нові виходять, впливають до танцю. Святкує Ягничева душа, радіють очі дивитись, як Олег Заболотний запрошує Інну, як чемно веде її, високий та ставний, під хвилі старовинного вальсу. Ідуть у парі, ніби створені одне для одного, ясно та чисто дивляться одне одному в вічі, не говорять нічого, бо, мабуть, ніяких не треба їм зараз слів, промовляє за них сама молодість.

Розбурунилось радістю, ожило все довкруг оріонця, хлопці-пірати так спритно ковзають з підносами поміж столиків, і химерні оті Оксенові риби, що плавко плывуть по панелі, аж ніби всміхаються до Ягничачути.

Все тут уже колесом іде: одні встають, інші, навіть мало знайомі, підходять з поздоровленнями, підхмелений Оксен поривається співати, заводить дотепних коломинок, навіть сороміцьких, та, на жаль, інші не дуже вміють їх підтягти, навіть «Червоної руги», крім Тасі-штукатурниці, до пуття не знає ніхто з присутніх.

Довкола людно та гамірно, від танців палуба аж гуде, а знизу вже чути й гучний голос Чередниченка, що припізнився, затримавшись на ще якійсь із нарад, та все ж заїхав, якимось чуттям зачув з відстані, що тут відбувається. Підіймаючись трапом нагору, він уже перегукується з кельнерами та куховарками, жартома допитується, де тут бенкетує той морський вовк, що його дала світові Кураївка.

— Зрозумійте ви, ниткоплути: Ягнич — це наша легенда! — гукає до когось. — Як умре — більше такого не буде!

З'явившись на палубі, Чередниченко з ходу хапає в свої могутні лабеті іменинника:

— То як, брате, кура чи не кура? А келех з «піратською кров'ю» відсторонює, бо не знає, чого це чортове пійло робиться, яка його формула, крім того, «мотор» дає себе чути,¹⁰² не те що коли був молодий: вийдеш у Севастополі на Графську, склянку — нахильці, рукавом бушлата закусив і пішов далі шпацірувати.

— Та хоч піратське ваше пійло душа не приймає, але списувати нас не спішіть, — згорда каже Чередниченко до хлопців-кельнерів. — І тих, що були, теж згадати не гріх!.. Не забувай минулого — воно

¹⁰¹ Сьогодні, на Ягничеве щастя, вони вихідні.

¹⁰² На груди показує.

вчитель майбутнього! — запитання є?

Підсів потім до механіка з Арктичної, і вже вони — як давні знайомі: механік про якісь теплиці за Полярним колом, а Чередниченко йому про врожай, який він цього року гряде, та ще — як було розвелось одного літа мишей на його найкращому з пшеничних полів.

— Пшениця — ну як очерет, а мишва йде тьмою, спершу підгризає стебло, валить і тоді, вже на землі, виточує молоде зерно... І чим боротися? Хто підкаже? Ось тут і з'явилися орли! Сто літ їх перед тим не було, думав, уже зовсім перевелися в степах, а тут раптом цілі їх ескадрильї, сотні чи й тисячі попливло в небі, і вже пікірують, б'ють і б'ють на тому полі мишачу орду! Дочиста перебили й зникли в небі, — жодна пара не зосталась, не загніздилась у лісосмузі... То оце не загадка?! Оце вам не мудрість природи?!

Вільно тут дихається після денної спеки, легкий бриз дмухає з моря, обвіває розпашілі обличчя, тепла ніч огортає судно, де так добре почувается кожен, де Ягнич у безмежній щедрості погукує знов до кельнерів:

— Ану, синочки, ще, ще сюди, пліз, чого-небудь! Хай люди повеселяться...

Буде тут сьогодні співу та гуку допізна, до того zenіту південної ночі, коли весь небозвід невагомо й могутньо вигнеться над морем і степом, від краю до краю заясніє величезний зоряний атлас курсантського неба, — тільки вглядайся в нього та читай.

Понад морем заплески біліють де-не-де, двоє ідуть узбережжям, а куди — яке це має значення зараз? Безлюдно та зоряно, і Чумацький Шлях світиться над ними, існує немовби для них особисто, і тільки їм двом сьогодні належить ласкава ця ніч і вся загадковість світобудови...

Коли йдеш уночі крізь океан, то враження таке, ніби йдеш крізь всевіт, крізь простір вічної матерії, вічного буття. І ніде, як у рейсі, серед тьми, серед безмежжя вод, ніде не відчнеш так свій зв'язок з усім безконечним і сущим... І навіть якщо ти лиш курсант морехідки, начинений знанням приладів, лоцій, сузір'їв та течій, тобі все частіше думається не про них, а про те, хто ти є, що за один, для чого з'явився на світ і яким маєш пройти свій єдиний для тебе рейс — рейс власного свого життя.

— Для екіпажу, звичайно, мав значення його досвід, віртуозне орудування парусницькою голкою, — повільно ступаючи, говорив Заболотний до Інни, — але куди важливішим для нас був він сам у своїй простій і мудрій людській сутності: людина-основа, вузлов'яз життя.

«Моїми словами», — дівчина мимовіль усміхнулась і запитала.

— Мабуть, ганяв він вас дуже?

— Йому й належало бути суворим, вимогливим. Проте вразив він мене якраз своєю делікатністю, тактом, вродженою, сказати б, тонкістю натури. Якось помітив на «Оріоні», що я розкис, а була саме така смуга: чомусь занепав духом, знікчемнів так, що й згадати соромно... Мучили кризові явища, адже порядки на судні круті, робота каторжна, новачок іноді й не радий, що зв'язався з цим морем, ускочив по саме нікуди... І Ягнич ніби в душу мені зазирнув, кличе якимось: ану ходи-но сюди, хлопче. Думав, роботу яку дасть, шмарувати, драїти що-небудь заставить. А він повів мене в кінець палуби, посадив поруч, — був саме такий, як зараз оце, зоряний вечір, — і: ану розкажи, що воно в тебе, звідки... А що я розкажу, чим похвалюсь? Таке благополучне, таке удачливе було донедавна життя! Виростав за батьковою спиною, ніяких труднощів, все гладенько та легко. Чим тобі там клопотатись, синові дипломата, що на мангових соках виростав, до п'ятнадцяти літ уявлення не мав, на якому дереві росте хліб наш насущний... Не те що ось мій друг Шаблієнко. Його з дитинства на фермі життя гартувало, такому, звичайно, й морехідка страшною не здалась...

— А вас хіба силували вступати до морехідного?

— О ні, сам вирішив. Книжок начитався, та ще батьків товариш — морський аташе різними історіями про флотське життя душу збурунив. Так виникла морехідка з туману мрій. Уявлялась наївно, як, мабуть, багатьом уявляється: корабель білий, дороги голубі, життя рижеве... Перший місяць, доки наш брат курсант помідори в радгоспі збирав, усе терпимо було, але потім... Справжні випробування для курсанта починаються пізніше, де тільки згодом збагнеш, яка це справді важка професія. Наскільки приваблива, настільки й важка. А надто зараз, коли ентеер вдирається і в нашу сферу морську. Скажімо, для радиста на судні, який із рубки не вилазить, весь час віч-на-віч перебуває з своєю апаратурою, виникає «проблема самотності!». Західна статистика відзначає, що майже повсюдно спадає тяга юнацтва до моря, помічене явище загадкове, що його називають drift to the shore, чи інакше кажучи — втеча на берег...

— Одні — на берег, а ви у зворотному напрямі, вітру епохи навстріч? — з усміхом зауважила дівчина.

— Виходить, що так. Хоча саме це дивацтво, може, мене й врятувало. Міг би скотитись, на дно піти, бо ж за висловом Ягничя, топить не море, топить калюжа... З певного часу став помічати, як вселяється в мене цинік і легкодух, а я навіть не лякався свого раннього зачерствіння, міг байдужим пройти мимо чужого болю, та що чужого: навіть у ставленні до батьків раз у раз стала з'являтися вимагацька правота, грубість, якась легковажна брехливість.

— Зовсім не схоже на вас, — тихо вигукнула Інна.

— А було, уявіть собі, — усміхнувся він. — Коли вже сповідь, так сповідь... Одне слово, розпоганився хлопець, якщо вдатись до Ягничевої термінології. Дедалі менше турбувало, що тобою невдоволені, що поступово зникає з душі оте первісне, раннє і чисте, все, що, може, з коліски тобі материнським шепотом передається... Мабуть, і зовсім би розпоганився, якби не зустрівся мені в найтяжчу хвилину саме Ягнич, цей психоаналітик і ясновидець. Досі не знаю: як він догадався, по якій лоції прочитав, що я в такій кризі душевній, що тільки й вичікую моменту, як би кинути морехідку і взагалі пуститись берега? Якоюсь залізною інтуїцією догадався і отямив мене, стримав, по суті, перед самим падінням. Чимось так торкнув мені душу, що я, від природи не дуже контактний, раптом розтанув перед ним, відкрився з усією відвертістю до кінця, ось так, як зараз відкриваюся перед вами. Почув від нього і про юність його, і про ціну випробу, і про поняття честі. Завдяки йому для мене в новому світлі постали батьки мої, й морехідка, і я сам із своїм майбутнім. Так, він допоміг мені зміцнитися внутрішньо... Тепер навіть смішно: один грає психотерапію і... Не знаю, як ви ставитесь до медиків...

— А я теж медичка.

— Он як?! Тоді вам, певне, це буде цікаво... Флотська медицина твердить, що після кількох місяців плавби в людини настають фізіологічні зміни в організмі й навіть у психіці. Ну, в мене психіка витримала, на ближніх кидатись не став, а от щодо характеру... Бачу тепер, що йшов на дно і точно пішов би, якби не ота раптова підтримка... Наче добрий дельфін звідкись із глибин підплив і не дав потонути... Тож можете уявити, ким для мене є цей наш Ягнич...

— Тяжко він переживає з «Оріоном» розлуку...

— На жаль, неминучість.

— Скажіть, вітрильники справді відходять, доживають своє?

— Безпідставні розмови, принаймні я так вважаю... Звичайно, епоха вітрил — це для людства як його відшуміла молодість, поезія молодості... Але думка творча не спить, сміливо проектує вже гігантські парусні судна майбутнього — та й чому б їм не бути? Через океани гнатимуть величезні вантажі, еднатимуть континенти, і самі паруси управлятимуться електронікою... Більше того, вірю — ще буде: сонячний вітер, зриваючись від корони сонця, пожене й пожене в далекі світи вітрила космічних колумбів. Це не пусті мрії, Інно, думки про це вже зараз виношуються декотрими диваками, і я, признаюсь, теж належу до таких... Вітрила, безмежжя просторів — вони справді здатні заповнювати людину, чари тут є, не інакше. — Він засміявся.

— Не так чари, як, мабуть, поезія вітрильного лету...

— Це навіть точніше.

— Вічна тяга кудись, у незвідане... Напевне, це те, що споконвіку було й довіку буде в людині...

— І не тільки в людині. В природі багато ще загадкового, непоясненого з точки зору сучасних наук.

Біля японських берегів час від часу збираються на свої ради незліченні табуни медуз, і ці холодні, без нервів створіння, поєднавши свої зусилля, рухаються потім в одному напрямі, до якоїсь невідомої цілі... Або африканські антилопи, що їх іноді підхопить якийсь таємничий поклик і до впаду жене кудись, на пошуки нового буття. Чим пояснити ці несподівані ривки природи, вияви незрозумілих нам устремлінь? Чи гляньмо у всесвіт: скільки, як на наш погляд, марних енергій, вічного вогню самоспалення — в ім'я чого? Стихійні спроби творення? Чи як пояснити ту щедрість? Не дивуюсь, що наш Ягнич і досі не знаходить собі спокою... Моряки, Інно, народ химерний. Скажімо, на «Оріоні» вважається, що Ягнич приносив нам щастя. Йому незвично без нас, але нам ще незвичніш без нього... Довірюсь вам по секрету, маємо з Шаблієнком завдання — приглянутись до нашого батька перед новим рейсом, може, найвідповідальнішим. Так що вивчаємо його всебічно, дідові й невдогад... А ще я йому вдячний, що ми з вами зустрілись, Інно, на цьому ось узбережжі. Могли б так і розминутись, ніде б у житті не перетнулись наші стежини... Скажіть, — несподівано він зупинився, позирнув на неї зачудовано, — ви дозволите, хоча б радіограмою... хоча б зрідка озватись до вас? Мені важлива ваша відповідь, Інно.

Дівчина відчула, як і в темряві зашарілась. Постояла в роздумі, в радісному хвилюванні.

Нахилилась, мовчала.

— Можна сподіватись, Інно? Сяйнувши поглядом, ствердно кивнула головою. Знову йшли цим лагідним надбережжям, і хотілося, щоб ніколи воно не кінчалось, і щоб море завше так тихо й гармонійно шуміло, як сьогодні воно їм шумить, і щоб дюни, джума за джумою, — усе м'яко виникали й виникали із темряви, бо така ж це рідкісна ніч, така вона зоряна й тепла, і розлиті в ній тайнощі, котрі, як і самі загадки буття, відкриваються раз на віку і — тільки закоханим та поетам.

XXIX

Навіть на цих благодатних землях ще, здається, ніколи не родило так, як цього літа вродило. Пшениці найкращих сортів — «аврори» та «кавкази» — стоять між лісосмугами справді як море золоте. Не

виморозило їх взимку, не спалило суховіями навесні, не поклато бурями — буде великий хліб. Колос — такого ще тут не бачили й діди!

Чередниченко вже сміливо телефонує в район:

— Вгинатимуться гармани. Затопимо хлібом усі елеватори!..

Центральне кураївське токовище, або гарман, як уперто його іменує Чередниченко, лежить чисто підметене, хоча на ньому поки що ні зернини. Знову з машинами прибули на жнива хлопці з військової частини, не ті, що були торік, інші — розтаборилися з радіостанцією біля тих самих ферм. Всі ждуть у готовності жнив'яного старту. Неба ясна блакить аж сяє над степами, ще не затяглась вона хмарами куряви на багато днів і ночей.

Усі ждуть, ждуть...

І ось він настає, цей день. Музикою починається, співом. Уся Кураївка висипала в степ на Свято першого снопа. Люди вбрані у святкове, світяться радістю обвітрені обличчя степовиків: діждались. Стоять пшениці, засмаглявлені, посхилялись важким колоссям, гарячим духом сонця, духом самого життя віє від них. Дівочий хор у барвистих стрічках стоїть на дощатім помості, звернувшись лицем до хлібів, співає гімн урожаєві, хвалу праці людській. Справді щастя творчості зазнала Інна Ягнич, складаючи для Кураївського хору цю пісню, цю свою «Думу степам». Ніхто не замовляв, само явилось, само виспівалось, як внутрішня воля душі, її поклик, її апофеоз. Усе, що дівчина за ці нелегкі місяці пережила разом з людьми й передумала на самоті, усе, чим тривожилась, чого сподівалась, за один ранок розквітло, широко й щедро озвалось до людей. «На чумацьких шляхах, на гарячах вітрах», — чує Ягничоріонець цю думу нову, кураївську, і мовби пропливає перед ним усе його власне життя з голодним дитинством і з молодістю ясночолою, коли ходив у Пірей за завданням Комінтерну. Як багато вмістило життя! Ще ж він застав, як хліб гарманували на токах — молотили кам'яним котком, знаяддям кам'яного віку... А потім, коли тільки б жити, звалилось оте страшне лихоліття, що, замість святого зерна, бомби та похоронки розсівало по цих степах... І з Вогняних своїх рейсів чув стогін рідного краю, тужіння розтерзаних цих степів... Та ожили вони, знов ожили, і нива дзвонить на сонці повним колосом, і красень твій «Оріон» вже десь там у новий готується рейс...

Так, скоро вони мають виходити з порту приписки, на півнеба хлопці розів'ють вітрила!.. Стоячи тут, серед хлібів, мов наяву бачить Ягнич причал заводський і улюблений свій вітрильник, що настроївсь у далекий похід, у відкриті води Атлантики. Такий, здавалось би, невагомий, легкий, мов скрипочка, а як сміливо буде боротись супроти роз'яреного вітру та хвиль, що, розгойдавшись, буває, цілими горами котять навстріч... Ось уже прямують до «Оріона» по заводській території хлопці-курсанти з вищої морехідки у своїй завжди красивій формі, стрічки безкозирок майорять на ходу. Обличчя юні й розумні, й задумливі. Ще не бачили штормів, ще не витрясала з них душу стихія, йдуть гуртиками — по двоє, по троє, з валізами в руках, з синтетичними сумочками, той з гітарою на плечі, той із стосиком книжок під пахвою, що їх навряд чи й буде йому коли там читати. Чистенькі, спокійні, ще не бачили того, що буде, але вже готові все те прийняти з мужністю й відвагою юності. І сам він, Ягнич, уже ніби входить у свою парусницьку майстерню, кладе на знайомий прискринок вірний наперсток-гар даман, оглядає цупкі свої парусини, виварені, прокип'ячені в олії, вдихає ні з чим не зрівнянний дух смоли, канатів, і аж п'янить його від тих пахоштів, від терпкого солоного духу' моря, що для Ягничача зараз змішується тут з гарячим солодким духом хлібів...

Інна-племінниця стоїть поруч нього в білих халаті, так гарно перетягнутім у талії поясочком,¹⁰³ заглиблено слухає, як виконує хор її пісню, складену до свята, цю, мов ріка, розлогу думу-величання, що її, здається, сама душа степовика співає хлібам безбережним і небу ясному, природі й людині, її святій любові до рідної землі.

Очі дівчини знову, як і раніш, налилися глибоким світлом, знов сяють росяно, каро...

Комбайнери в комбінезонах вишикувались вповдовж лану біля своїх агрегатів, серйозні, урочисті, поглинуті співом і задумою. І тільки усмішками зблиснуть тоді, коли руки дівочі беруться надівати їм на шию тугі вінки із свіжого запахуючого першого колосся. Так сьогодні годиться, так тут у них ведеться в цей день — на Свято першого снопа. Між дорослими комбайнерами поруч батька всміхається й Петро-штурманець; коли і йому наділи вінок, він для жарту аж головою покрутив сюди-туди, мовляв, хоч і почесне, проте колеться... Спів ллється, ось він гучнішає, наростає, дівчата співають самозабутньо, як птахи! Ніби й не до тих співають, хто тут зібрався, а до когось далекого — в небеса.

У визначений час із глибини хлібного лану вершник виринає,¹⁰⁴ юний герой дня галопом підлітає зі жмутом колосся у випростаній над головою руці, а величальна хору цієї миті ще дужчає, сягає найвищих верхів, — хлопець, зіскакуючи з коня, трохи не впав, зачепившись за стремено, шкопиртнувся в

¹⁰³ Виїхала сюди з медлетучкою.

¹⁰⁴ Здалеку важко впізнати в ньому агрономового сина-старшокласника.

найурочистішу мить, але таки не впав, утримався на ногах, — блідий від хвилювання, прожогом кидається до Чередниченка-голови і вже стоїть перед ним, напружений, свідомий значливості моменту, виструнчившись у незвичних своїх «широких, як Чорне море», шароварах, підперезаних червоним рясним поясом:

— Пробу взято!

І подає голові жмут колосся. Чередниченко сьогодні теж як на параді, з Золотою Зіркою на грудях, в усій поважності височить серед людей його могутня статура степовика. Подвійна в нього сьогодні радість: тут поле вродило, а десь в НДР народився нарешті онук... Хліборобський ритуал триває, і хоч відбувається все тут наче само собою, однак то тільки здається: Чередниченко уважно стежить за перебігом події, за зміною ритмів і мізансцен свого улюбленого свята. Розійшлись колоски по руках агрономів, бригадирів, вусатих ветеранів колгоспу, ось кожен уже вимінає неквапом зерно на долоню, прицінливо пробує на зуб, киває до Чередниченка: можна, пора. І хоч більше тут ритуалу, народного звичаю,¹⁰⁵ однак ритуал є ритуал, і всі до нього ставляться серйозно, люди притихли, Чередниченко з терплячістю головного арбітра жде оцінки від кожного, кому разом з колоском надається тут право випробу. Нікого з суддів у ці хвилини він не обійде увагою, без поквапу збирає всі дозволи в сніп свого остаточного вирішення і аж тоді гукає з виглядом урочистим:

— Люди, хліб дозрів! Жнива починаємо! Кому ж виявимо честь вкосити для першого снопа?

Серйозний погляд його перебігає по людях, по заслужених, найстатечніших, і раптом зупиняється на низькорослій тужавій постаті Ягнич-оріонця.

— Може, ось йому доручимо, Нептунові морів? Як ти, Гурійовичу? Ще втнеш, не забудь?

Люд загомонів схвалою, жартами-перемовками, залопотів оплесками, а хор під орудою завідувача Палацу культури зустрів цей вибір новою хвилею співу.

І вже подають Ягничеві косу, якусь доісторичну, ледве чи не музейну, з витертим до блиску кіссям:

— Ану ж не підведи!..

Очі Чередниченка світяться до товариша давніх літ підбадьорливо, заохочують, і Ягнич, беручись за кісся, відчуває, як усе його єство затоплює жаром хвилювання, бо це ж тобі від рідної Кураївки така довіра і честь.

З сухим шумом врізалась коса в золоту гущавінь пшениці, і хоч — без навички — Ягнич почуває незграбність своїх рук, відвиклих від хліборобства, та все ж косить чепурно, із зворушливою старанністю, стеблиння лягає колос до колоса, і з кожним порухом змахом твоя сила мовби міцніє, — чи не сама ця духовита земля тобі зараз сил додає?

Он там понад яром косар жито косить...

— Добрий косар, добрий, — чується звідусіль. — Не забудь!.. Он яким — жагликом покоса кладе!

А руки в'язальниці, огрядної молодиці, теж вбраної по-святковому, вже шурхають поруч, підбирають шелестюче колосся дбайливо, мов дитя, і в один скрут легко в'ється перевесло, натиснуто стебла пшениці коліном, скручено вузлом, і ось він, золотий головатий сніп, туго зв'язаний, красиво в усі боки колоссям розкошланий, сторчма стає перед Чередниченком як його зреалізована мрія.

— Спасибі вам, люди! З першим снопом вітаю вас, трударі! — гукає схвильовано Чередниченко і ще гучніше звертається зі словом команди до комбайнерів: — Жниварі, гвардійці-механізатори, по агрегатах!

З місця чимдуж кидаються степові гвардійці до своїх новісінських, ще заводських «Нив» та «Колосів», на бігу скидають вінки, і одразу кожен стає діловим, буденним, швидко підіймається трапом, поспішає до стерна комбайна. Рушили! Перший пішов у загінку, за ним погуркотів другий, третій... Новим життям починає жити степ.

Як у далеку дорогу, проводить Інна задумливим поглядом батька на його узвишші й поруч із ним білоголову постать брата-штурманця, що застиг у трудовій зосередженості. Далі й далі відпливають комбайни у своє хлібне, що світиться золотавістю, море, і одразу звивається довкруг агрегатів перша курява: поки що легка, димчата, напівпрозора, а завтра вона вже тут стане хмарами, густим потужним вітриллям розгорнеться над цілим степом...

Кінчилося свято, починається довгий, жилавий, багатотрудний будень. Почуваючи всю його важливість, люди швидко роз'їжджаються, помайоріли стрічками дівчата у відкритім кузові машини, збирає свою апаратуру кінохроніка, а в цей час шляхом від Кураївки мчить мотоцикліст. Нельчин Сашко вітром підлітає верхи на чийсь чортопхайці, різко загальмувавши, звертається просто до Ягнич:

— Вам радіограма!

І подає йому квадратиком складений бланк. Ягнич узяв бланк, потримав якусь мить у тремтячій від хвилювання руці й, ніби не вірячі, що це йому, передав Інні:

— Прочитай...

¹⁰⁵ Бо ті, кому належить, тримали ниву під постійним наглядом, вони і вчора, і ще й цього дня вранці заглядали в колосок, вивіряли, чи добре доспів.

Радіограмою Ягничача запрошували на «Оріон» взяти участь у престижному рейсі.

Потім знову будуть місячні ночі, без розімлілостей літа, коли вже й осінь озветься, загуркоче першими штормами і десь звідти, з розвированої місячної безвісти, як із глибин Всесвіту, невідома сила гнатиме й гнатиме буруни на цей берег, де на піщаному пагорбі, на джумі, ледь бовваніє дівоча задумлива постать.

Стоїть у мрійнім чеканні людина, а море гуркоче,¹⁰⁶ і щось ніби магічне є в цих його вічних неспокоях, в нескінченно лисніючих під місяцем бурунах. І ось о тій порі, коли все надбережжя вже пов'ється снами чи слухатиме могутню музику прибою, коли тільки місяць ясно й самотньо горить у небі та хмари, розкидані де-не-де сріблясте біліють, наповнені світлом, — тоді виходять навістріч місячному гуркочу моря двійко білих гусей, Овідієвих чи, може, Коршакових, що вдень нишкнуть собі по бур'янах, а як тільки ніч... Що їх підіймає з ситого їхнього затишку й виводить сюди, на збезлюднілі піски берега? Що вони чатують? Що знаходять вони для себе в цих світлих розвированих ночах? Невже якась давня сила інстинкту їх підіймає, віддалений спогад про те, коли вони ще вмiли літати? Може, вони й зараз у своїх пташиних снах спроможні бачити себе в леті, відчувати напругу крила? Чи спати їм не дає якраз оця магія ночі, з гуркотом моря, з місяцем, з бурунами?

Ідуть гуси парою бережком. Пристоять у тім місці, де вітрильник зашух на березі, Ягничів ковчег, «піратська», таверна. Людей нема, а ліхтарі горять, підвішені на бортах, ліхтарі старовинної форми, — такі тьмаві світильники, певне, стерегли колись тишу портових вуличок середньовічних міст. Німфа-русалка у вечірнім освітленні ще більше вражає, вона мовби вилітає пружно з грудей корабля, жива й усміхнена, пориваючись кудись понад розбурханість моря, не знаючи втоми у своїм непорушнім вічним стремлінні...

Буруни й буруни гуркочуть там, де влітку тихо мерехтіла Овідієва доріжка.

Перевальцем, поважки йдуть птахи берегом, лишаючи візерунки лапятих слідів на мокрім піску, — буде їх видно вранці. Зрідка перегелгуються на ходу, перемовляються своєю, тільки їм зрозумілою мовою.

Підійшли, зупинились — дві грудки снігу біліють перед джумою. Наче питають, заглядавши постать:

— Хто ти?

Пристоять, перегелгнувшись і знову рушать далі. Якась є сумовита загадковість у цих їхніх щонічних виходах із насиджених бур'янищ під самі бризки та гуркоти бурунів — бурунів безконечності. Щось невикорінне їх вабить сюди, когось ніби чатують без сну, вслухаючись у розвировані простори нічного безмежжя. А там десь, за далеччю відстаней, під сліпучим днем у цей час іде «Оріон», на всіх вітрилах летить над глибинами до рідних своїх узбереж.

1975–1976

All rights reserved. This book or any portion thereof may not be reproduced or used in any manner whatsoever without the express written permission of the publisher except for the use of brief quotations in a book review.

**«Strelbytskyy
Multimedia Publishing»**

Saksaganskogo str., 58, office 8
Kiev, Ukraine, 01033

tel. +38044 331-06-20
e-mail: dmytro.strelb@gmail.com

Все права защищены. Эта книга или любая ее часть не может быть воспроизведена или использована любым другим способом без письменного разрешения издателя исключая использование цитат из книг или иного способа предусмотренного законодательством.

**«Мультимедийное
издательство Стрельбицкого»**

ул. Саксаганского, 58, оф.8
Киев, Украина, 01033

тел. +38044 331-06-20
e-mail: dmytro.strelb@gmail.com

**Электронная книга издана
«Мультимедийным издательством Стрельбицкого»**

С нашими изданиями электронных книг и аудиокниг вы можете познакомиться на сайтах:
www.strelbooks.com **www.audio-book.com.ua**

Желаем приятного чтения!
Свои замечания и предложения направляйте на e-mail: dmytro.strelb@gmail.com

**Эта книга охраняется авторским правом
Copyright © 2015
«Мультимедийное издательство Стрельбицкого»**